

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
- Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- Conferențiar univ. IULIAN FOTA, Academia Națională de Informații
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALEXANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

SUMAR

• Istorie medievală

- SABINA MADGEARU – Enluminures-témoins: Constantinople face aux attaques dans le Moyen Age tardif (XIIIe-XVe siècles) 1

• Centenarul Marii Uniri din 1918 / Centenar Primul Război Mondial

- CRISTINA CONSTANTIN – Viața cotidiană – o nouă direcție de cercetare în studiul Primului Război Mondial? 9
- ALEXANDRU MADGEARU – Din însemnările zilnice ale unui comandant de companie 37
- PETRE OTU – Cooperarea politico-militară din cadrul coalițiilor beligerante în anii „Marelui Război”. Cazul României 43
- MIHAIL DOBRE – Primul Război Mondial și relațiile româno-italiene. Despre acțiunea diplomatică de atunci și gestionarea memoriei diplomatice în prezent 55
- SORIN CRISTESCU – Istoriografia și memorialistica germană despre România în Primul Război Mondial și receptarea ei de către istoriografia românească 62
- MANUEL STĂNESCU – O mărturie inedită despre campania din Transilvania, august – octombrie 1916. Jurnalul locotenentului în rezervă Alexandru Olteanu 65
- CERASELA MOLDOVEANU – Contribuția minorităților naționale la Primul Război Mondial (1916-1918). Cazul populației mozaice și al celei musulmane 71
- ȘERBAN PAVELESCU – Dezbateri și direcții de cercetare ale istoriografiei militare românești referitoare la Primul Război Mondial 77
- SORIN NEGOIȚĂ – Problematika Primului Război Mondial în „Revista de Istorie Militară” editată de Centrul pentru istorie și științe sociale al Bundeswehr-ului (4) 84
- CARMEN RĂJNOVEANU – Romania and the collapse of the Eastern Front in 1917: changing military dynamics and strategic implications 90

• Viața științifică

- Atelier de film documentar: „Militari evrei în Marele Război” (9 mai 2018)
- CERASELA MOLDOVEANU 101
- „Studiu al câmpului de luptă pentru a identifica teme și lecții pentru a consolida gândirea operațională și tactică. Campania din 1917 din România”, Comandamentul Corpului NATO de Reacție Rapidă Turcia
- MANUEL STĂNESCU 102
- Masă rotundă, 7 iunie 2018: „Pacea de la București (24 aprilie/7 mai 1918) și reintrarea României în război (28 octombrie/10 noiembrie 1918)”
- ALEXANDRU MADGEARU 104

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Medieval History

- *SABINA MADGEARU* – Enluminures-témoins: Constantinople face aux attaques dans le Moyen Age tardif (XIIIe-XVe siècles) 1

• The Centenary of the Great Union

- *CRISTINA CONSTANTIN* – Daily Life in World War 1 – A New Area of Research? 9
- *ALEXANDRU MADGEARU* – From the Diary of a Company Commander 37
- *PETRE OTU* – Political and Military Cooperation within the Two Belligerent Coalitions during “The Great War”. Romania’s Case 43
- *MIHAIL DOBRE* – The First World War and the Romanian-Italian Relations. Diplomatic Action Then and Diplomatic Memory Now 55
- *SORIN CRISTESCU* – German Historiography on Romania’s Conduct in the First World War and the Romanian Perception 62
- *MANUEL STĂNESCU* – An Astonishing Testimony on the Campaign of August-October 1916 in Transylvania. The Diary of Reservist Lieutenant Alexandru Olteanu 65
- *CERASELA MOLDOVEANU* – The Contribution of National Minorities to the First World War (1916-1918). The Case of Jewish and Muslim Populations 71
- *ȘERBAN PAVELESCU* – Debates and Areas of Research in the Romanian Historiography Regarding World War 1 77
- *SORIN NEGOIȚĂ* – World War 1 in the “Review of Military History” Published by the Center for Military History and Social Sciences of the Bundeswehr (4)..... 84
- *CARMEN RĂJNOVEANU* – Romania and the Collapse of the Eastern Front in 1917: Changing Military Dynamics and Strategic Implications 90

• Scientific Life

- Documentary Film Workshop: “Jewish Soldiers in the Great War” (May 9, 2018)
- *CERASELA MOLDOVEANU* 101
- “Battle Study 2018. Themes and Lessons for Consolidating Tactical and Operational Thinking. The Campaign of 1917 in Romania”, NATO Rapid Deployable Corps Turkey – *MANUEL STĂNESCU* 102
- Round Table, June 7, 2018: “The Treaty of Bucharest (April 24 / May 7, 1918) and Romania’s Re-entry into War (October 28 / November 10, 1918)” – *ALEXANDRU MADGEARU* 104

- Responsabil de număr: PETRE OTU
- ALEXANDRU VOICU – redactor
 - ION MIHAIU – coperta
- ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/88>

ENLUMINURES-TÉMOINS: CONSTANTINOPE FACE AUX ATTAQUES DANS LE MOYEN AGE TARDIF (XIIIE-XVE SIÈCLES)

SABINA MADGEARU *

Abstract

The current study is intended as a presentation of military techniques of assault and defence from the end of the thirteenth to the fifteenth centuries, with the castle-city of Constantinople as a case study. I have not chosen Constantinople at random since its conquest put face to face the Latin West and the Greek Orient, but also Christendom against Muslims, intertwining thus the military and spiritual/religious facets of medieval war. The primary sources are visual consisting of four illuminations of illuminated manuscripts of the following chronicles: Guillaume de Tyr – Historia, Sébastien Mamerot – Les Passages d'Oultremer, Johannes de Columna – Mare Historiarum, Jean Chartier – Chronique de Charles VII). In terms of methodology, I will use a two-tier comparison: a) between the visual sources b) visual sources v. textual sources. The selection criteria for the visual sources were firstly and obviously those related to space and time (namely to represent Constantinople and fall into the chosen time frame), then the fact that such sources should be included in historiographical works and contain as many military details as possible.

Keywords: *Constantinople, Byzantium, bellum, illumination, illuminated manuscript, chronicle, medieval historiography, attack, defence, military technique, crusade, medieval warfare*

Cette étude permettra de découvrir les facettes du *bellum* médiéval exposées devant et derrière les murs de Constantinople pendant la quatrième croisade et au XVe siècle. Plus précisément, les épisodes de guerre impliquent

les deux conquêtes de Constantinople, la première au cours de la quatrième croisade qui a marqué le début du déclin de la ville-château et la dernière étant sa chute finale qui a finalement changé son identité.

* Prof. Colegiul Național „Mihai Eminescu”, București.

1. Nature et description des sources

1.1 Sources visuelles

Figure	Episode	Siècle	Titre d'ouvrage	Manuscrit, Folio	Enlumineur
1.	Flotte italienne gardant Byzantium (1461)	XVe siècle vers 1474-1475	Sébastien Mamerot, <i>Les Passages d'Oultramer</i>	BnF Français 5594, fol. 274v http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?Destination=Mandragore&O=07200027&E=564&I=44374&M=imageseule	Jean Colombe
2.	Siège de Byzantium (339 av. J.-C.)	XVe siècle 1447-1455	Johannes de Columna, <i>Mare Historiarum</i>	BnF Latin 4915, fol. 83 http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?Destination=Mandragore&O=07839863&E=1&I=64006&M=imageseule	Maitre de Jouvenel
3.	Siège de Constantinople (1204)	Fin XIIIe siècle	Guillaume de Tyr, <i>Historia (et continuation)</i>	BnF Français 2628, fol. 293v http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?Destination=Mandragore&O=07849965&E=1&I=41991&M=imageseule	Saint Jean d'Acree
4.	Siège de Constantinople (1453)	15 th about 1470-1480	Jean Chartier, <i>Chronique de Charles VII</i>	BnF Français 2691, fol. CCXLVIv http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?Destination=Mandragore&O=07841452&E=1&I=42603&M=imageseule	Philippe de Mazerolles (maitre du Froissart de Philippe de Commynes)

Le choix de ce type de source est motivé par la numérisation croissante des manuscrits médiévaux qui met en valeur la maîtrise artistique de ces miniatures, d'un côté. Il serait dommage de ne pas compter sur les sources récemment rendues disponibles qui sont d'ailleurs très belles et nourrissent notre goût artistique. Je reconnais donc appartenir à la récente tendance des historiens adoptant un objet d'étude qui avait été attribué aux historiens de l'art.¹ De l'autre côté, il y a un grand nombre des *marginalia* à partir du milieu du XIIIe siècle qui peignent des scènes guerrières qui alimentaient le goût du public de cette époque-là pour le jeu aux armes et pour la culture chevaleresque.² Par conséquent, ce type de source est représentatif pour l'esprit de l'époque et également pour le type de livre, livre d'histoire, qui inclut les illustrations. Ces livres d'histoire sont en

même temps des livres de mémoire, le premier mémorial des croisades par exemple.³ Enfin, une iconographie sérielle proposée par Jérôme Baschet – donc une iconographie de *bellum* en ce cas – soulignera l'épaisseur historique et la complexité de ce phénomène.⁴

1.2. Brève présentation des manuscrits

BnF Ms Français 2628 est l'un des plus de 50 manuscrits existants traduits en français de *l'Historia Rerum dans partibus transmarinis gestarum*, écrite en latin, également connue sous le nom *Historia Ierosolymitana* de Guillaume de Tyr, archevêque de Tyr, à la demande de son patron, le roi Amaury. Fait intéressant, les codices latins n'ont pas été ornés par un cycle de miniatures, mais les codices français ont bénéficié de l'attraction des enluminures qui les rendait d'autant plus populaires. C'est l'un des

**Flotte italienne
gardant Byzantium (1461)**

huit manuscrits produits par les scribes occidentaux dans la capitale d'Acres.⁵

BnF Ms Latin 4915 est intitulé *Mare Historiarum ab orbe condito ad annum Christi 1250* et a été écrit en latin par Johannes de Columna au milieu du XVe siècle en France de l'Ouest (peut-être Angers) sur demande de Guillaume Jouvenel des Ursins. Il est venu à être connu sous le nom de *Mare Historiarum* (Mer des Histoires) pour court. L'enlumineur est resté anonyme à ce jour, c'est pourquoi les spécialistes se réfèrent à lui comme maître de Jouvenel. L'écrivain est le descendant d'une célèbre famille italienne, ami de Pétrarque, et un dominicain qui a vécu dans la première moitié du XIVe siècle à Rome. Sa longue histoire universelle se termine au milieu du XIIIe siècle en raison de la mort de l'auteur. Ms latin 4915 est le seul richement enluminé (plus de 800 enluminures) sur les trois existants (Vatican, Vat. lat. 4963 et BnF, latin 4914 and 4915).

BnF Ms Français 5594 est *Les Passages d'Outremer* (les expéditions à outremer) de Sébastien Mamerot que les éditeurs Taschen ont très pensivement intitulé une «chronique des croisades» car cela est en vérité ce qui est censé être - un récit des croisades écrit à la demande de Louis de Laval. Orné de 66 enluminures aussi grandes qu'une page signées par Jean Colombe, le manuscrit contient aussi des lettres enluminées et historiés.

BnF Ms Français 2691 est le manuscrit de la *Chronique de Charles VII* écrite en français (bien que commencée en latin) par Jean Chartier, le frère du renommé poète Alain Chartier. Il est né à Bayeux au début du XVe siècle, sa famille normande étant bien éprouvée par les conflits avec les anglais. Déjà en novembre 1437 il est nommé historiographe en titre du royaume par Charles VII.⁶

1.3. Sources textuelles

Les images sont plus convaincantes mais elles seulement soulignent le texte, ce que l'auteur a voulu dire. Le texte explique l'image, et c'est pour cela que l'on a besoin d'un recours aux textes. J'ai choisi encore le témoignage d'un *fide oculata*, le chevalier Robert de Clari, qui semble avoir été au milieu des événements qu'il raconte, et de Geoffroy de Villehardouin, toujours un témoin, mais à un autre niveau.

2. Méthodologie et question de recherche

Mon point de départ dans l'étude actuelle est d'établir la relevance documentaire des

Siège de Byzantium (339 av. J.-C.)

images dans le corpus d'étude, une démarche qui implique le recours à la comparaison (en comparant les représentations de *bellum* dans le corpus sélectionné d'images avec d'autres types de sources textuelles ou découvertes archéologiques ou autres). En d'autres termes, je m'intéresse à la mesure dans laquelle les images en question sont une représentation fidèle de la guerre. Selon cette approche, toutes les images choisies ont une fonction référentielle.⁷ Il reste à voir si on peut révéler d'autres buts auxquels ces miniatures servaient encore à leur temps.

3. L'attaque et les attaquants

Attaquer un grand château-complexe ou Château-ville comme Constantinople, entouré par l'eau sur deux de ses côtés, au XIIIe siècle a été une tâche énorme. La renommée⁸ et la vue de la fortification remplie cœur des croisés avec de la peur et de la réticence à agir. Constantinople a ensuite été considéré comme la «tête du monde» et le commencement de l'Orient où le paradis terrestre a été dit d'être situé. D'ailleurs, Constantinople est plein de merveilles.⁹

Considérons d'abord l'attaque contre Constantinople, représentée à la **Figure 3**, une enluminure du XIIIe siècle de l'*Historia* de Guillaume de Tyre. La figure favorise la nar-

ration car elle se compose de deux panneaux verticaux, le supérieur montrant l'attaque terrestre, et le bas une attaque navale.

La stratégie de guerre habituelle lors de l'attaque terrestre comprendrait les étapes suivantes: l'arrivée des troupes légèrement armées, la construction de palissades pour protéger les positions, creuser des tranchées, construire des tours de siège, saper les murs de l'ennemi.¹⁰ Aucun de ces derniers n'est montré dans le registre supérieur de la figure 3, nous ne pouvons voir que deux tentes, l'une après l'autre. Devant la tente au premier plan se trouvent deux soldats portant l'armure occidentale habituelle du XIIIe siècle: les casques et l'armure à crémaillères ou à chaînes.

Le registre inférieur de la **Figure 3** montre une attaque navale avec un bateau (probablement une galère de combat) sans vent mais une rame et des soldats assis en elle tandis que d'autres soldats (*boarders*) traversent au-dessus d'un pont improvisé (composé des mâts soutenant les ventes qui est pourquoi le bateau n'a pas de ventes)¹¹ vers l'une des tours de Constantinople. Les assiégeants navals seraient très probablement des Vénitiens.¹²

4. Des défences et défenseurs

L'une des défenses qui empêche l'entrée des croisés dans le port de Constantinople est une chaîne mentionnée par la Clari et représentée dans une autre enluminure.¹³ La chaîne est attachée au château-ville et à la tour Galatha.¹⁴ Les tours de Constantinople étaient très hautes et au-dessus des étages de pierre d'autres étages étaient construits en bois, et tous les étages étaient pleins de soldats pendant l'attaque des croisés. Une agression spontanée a lieu lorsque l'un des bateaux est jeté par la marée dans l'une des tours et un vénitien est jeté dans la tour et massacré par les soldats là-bas (anglais, danois¹⁵ et grecs, on ne peut pas les différencier dans la **Figure 3**). Une deuxième fois, le mouvement est répété et un autre soldat atterrit à genoux à l'intérieur de la même tour; l'histoire et son auteur a commis son nom à la mémoire éternelle-André de Durboise, probablement une réminiscence de l'ancienne façon romaine de célébrer le premier attaquant qui réussit à escaler les murs.¹⁶ Il parvient à effrayer les dé-

Siège de Constantinople (1204)

fenseurs et est suivi par d'autres attaquants.¹⁷

La **Figure 1** montre une certaine similitude à la **Figure 3** dans la mesure où elle a également deux parties montrant deux épisodes. Folio 274v est le dernier des **Passages** de Mamerot déchirant sur le fond du château-ville de Constantinople deux sujets soigneusement choisis: a) dans la partie supérieure, on peut voir Louis de Laval, le patron de Mamerot, chevauchant sur un cheval blanc tandis que tout le reste autour de lui est rendu dans des couleurs sombres, une technique destinée à l'avant-plan du commanditaire du livre, reflétant ainsi le premier folio qui représente la présentation du livre au même Louis de Laval; b) la partie inférieure de folio 274v ne se concentre sur aucune chose, on voit Constantinople à gauche, deux des huit galères laissées par les Génois et les Vénitiens pour la protection sont sur la droite. L'intervalle temporel est de 1461, après que Boucicaut est retourné en France laissant Constantinople à la protection du Seigneur de Châteaumorand. Nous pouvons voir les deux bateaux¹⁸ sans voiles, mais avec des mâts près de la rive sur laquelle les soldats en uniforme sont aux aguets entre les navires et le mur de la ville conquise: trois sur la rive près de l'eau, un groupe de cinq sur un chemin qui semble mener à la ville. Montrer des défenses ou des soldats faisant leur montre dans des temps paisibles n'est pas très spectaculaire et nous ne pouvons même pas distinguer les armes des soldats, à l'exception de quelques lances. Ce que l'enluminure ne parvient pas à transmettre est le fait que la flotte italienne garde les murs de Constantinople contre ses propres habitants affamés, un couple des figures qui apparaissent sur le côté gauche descendent des murs à la reddition aux Turcs. La partie supérieure montre une révolte des Génois contre le souverain français de la ville, qui, bien que destiné à être représenté comme Constantinople a été identifié comme étant en fait Gênes, dont le gouverneur était Louis de Laval.¹⁹ Remarquablement, derrière la silhouette montée de Louis de Laval on peut voir une cathédrale gothique avec une rosace, une caractéristique qui est également présente et plus visible dans la Figure 4.

Les deux **Figures 1** et **3** sont des représentations idéales des croisés et la déclaration

Siège de Constantinople (1453)

sur l'*Historia* de Guillaume de Tyre – à savoir qu'elle n'était pas seulement destinée à flatter une dynastie mais plus susceptible de présenter «un portrait favorable de l'Est Latin»²⁰ – est également valable au sujet de ces deux enluminures. Les attaquants peuvent porter l'armure conventionnelle et les armes de leur temps, mais ces soldats laïcs sont désignés comme des pèlerins ou des anges.²¹

La **Figure 4** précède en temps la Figure 1 car elle donne une vue sur la conquête de 1453 de Constantinople par les Ottomans qui sont à l'échelle des murs. Nous voyons beaucoup d'armes, mais la plupart d'entre elles sont celles des siècles passés: arcs et flèches, arbalètes, et lances. En ce qui concerne les armes des Ottomans, elles peuvent avoir été importées de Constantinople et d'Europe malgré une interdiction papale.²² Cela aurait justifié les rumeurs de trahison jeté à Constantinople.²³

5. Histoire militaire en cadre

Bien que représentant une scène de siège de l'histoire ancienne, la **Figure 2** ressemble à la **Figure 1** du point de vue du style, d'autant plus que la première a été peinte par un maître français. Le siège de Byzance de 339 av. J.-C. par Philippe II, le roi de Macédoine, semble représenter un siège de tout château dans l'Ouest médiéval dans les XIIIe-XVe siècles.

Les défenses de Constantinople résident dans l'entrée porte complexe ayant une structure quadrangulaire flanquée sur chaque coin par des tours carrées ressemblant beaucoup au

style de tous les châteaux croisés²⁴ qui ont été érigés en conformité avec le modèle (Constantinople), avec trois tours rondes en grappe pour remplacer une tour circulaire unique, toutes les tours crénelées, toutes les pierres visibles dans la maçonnerie.

L'épisode du siège de Byzance de 339 av. J.-C. est destiné à montrer une scène du passé par rapport au présent du Johannes de Columna. Il était de coutume pour les historiens médiévaux d'interpoler les épisodes de l'histoire ancienne dans leurs récits. De tels épisodes devraient souligner la grandeur d'un souverain ou d'une ville. Cependant, ce qui est remarquable dans la **Figure 2** est que l'armure et les armes, le château-cité de Constantinople représentés par le Maître de Jouvenel sont celles du XVe siècle. L'explication serait le manque de connaissances des enlumineurs qui étaient ainsi obligés de représenter les personnages et les décors à l'aide de ce qu'ils voyaient tous les jours, avec quelque chose de familier. Cela pourrait être interprété aussi comme une actualisation du passé.²⁵

Conclusions

Pour conclure, après avoir pris en considération *bellum* devant les murs de Constantinople dans le Moyen Âge tardif à partir des angles tels que l'attaque/défense, armure et armement, assaillants/défenseurs, techniques et stratégies d'assaut, constructions de guerre, on peut déclarer que les sièges de Constantinople montrés dans trois des enluminures choisies ont une certaine pertinence documentaire qui ne peut néanmoins pas être saisie à moins que les images soient corroborées avec les textes des manuscrits dont les enluminures font partie. Ensuite, il y a toujours la question de la crédibilité de ces textes qui valident ou non la pertinence documentaire des enluminures.

Un fait qui est remarquable et a besoin de l'attention du chercheur est la composition multiculturelle des armées qui se sont affrontées dans au moins deux des épisodes représentés dans les enluminures sélectionnées, avec l'accent sur le moment 1204 qui a porté à l'inimitié d'un côté, des croisés français, italiens et flamands et de l'autre côté des grecs, anglais, danois et tout autre mercenaires que l'armée byzantine ait pu enrôler.

Une autre conclusion moins évidente de cette étude est que l'histoire politique et les droits civils sous-tendent les aspects militaires soulignés ici. Pas contrairement au Moyen Âge, Constantinople est l'une des «patates chaudes» de l'Europe de l'Est. Cependant, *bellum* était saillant au Moyen Âge et, inévitablement, Constantinople y est associé dans des enluminures de livres d'histoire écrits à l'époque, enluminures qui fonctionnaient comme une sorte d'aide-mémoire collectif.

Abbreviations

BnF – Bibliothèque Nationale de France
Ms – manuscrit
Fol. – folio
Fr. – Français
Lat. - Latin

NOTES

¹ Schmitt, Jean-Claude. "Images and the historian", en Bolvig, Axel and Phillip Lindley (ed.), *History and Images. Towards a New Iconology*. Brepols, 2003, 19 (dorénavant Schmitt, *Images*).

² Le milieu du XIIIe siècle marque le passage de l'illustration hagiographique et est le point de début des illustrations historiographiques; elles sont fréquentes dans des éditions de luxe au long du XIVe siècle pour devenir communes aux XVe siècles. La place des miniatures était souvent près de la rubrique, renforçant ainsi les divisions du livre et également aidant le lecteur à s'orienter dans le contenu du livre. Subsidièrement, par le thème et la récurrence, elles ont servi à un objectif politique, renforçant une certaine idéologie choisie par le commanditaire du livre. Guenée, Bernard. *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Paris, Aubier Montaigne, 1980, 240 (dorénavant Guenée, *Histoire*).

³ Paul, Nicholas and Suzanne Yeager (ed.). *Remembering the Crusades. Myth, Image and Identity*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2012, 1-2 (dorénavant Paul & Yeager, *Remembering*).

⁴ Baschet, Jérôme. "Pourquoi élaborer des bases de données d'images? Propositions pour une iconographie sérielle.", en Bolvig, Axel and Phillip Lindley (ed.). *History and Images. Towards a New Iconology*. Brepols, 2003 (dorénavant Baschet, *Iconographie sérielle*).

⁵ Folda, Jaroslav Thayer. *The Illustrations in Manuscripts of the History of Outremer by William of Tyre*, The John Hopkins University, PhD 1968, Fine Arts, University Microfilms, A Xerox Company,

Ann Arbor, Michigan, 1971, iv-v. Voir aussi Folda, Jaroslav, "Commemorating the Fall of Jerusalem: Remembering the first Crusade in Text, Liturgy and Image", en Paul & Yeager, *Remembering*, 125-145.

⁶ De Viriville, Vallet (ed.). Chartier, Jean. *Chronique de Charles VII*, Tome I, Paris : P. Jannet, 1858, viii.

⁷ Schmitt, *Images*, 20.

⁸ La conquête d'avril 1204 de Constantinople et la fondation de l'Empire Latin marquerait une période de déclin du grand centre médiéval du christianisme oriental qui conduirait finalement à sa chute définitive en 1453. Ce déclin était d'abord le résultat du siège et du pillage par les Latins avec le feu détruisant de vastes zones de la ville et de son infrastructure. Une telle dévastation a provoqué la migration massive de la population, par conséquent l'économie a rétréci. Voir Jacoby, David. *Byzantium, Latin Romania and the Mediterranean*, Ashgate, 2001, Chapter VII Venetian Settlers in Latin Constantinople (1204-1261). Rich or poor?, 181.

⁹ Robert de Clari, *Conquête de Constantinople*, édité par P. Lauer, Paris, Champion, 1924. Publié en ligne par la Base de français médiéval, <http://catalog.bfm-corpus.org/clari>. Dernière révision le 2011-07-22, §91. Disponible à

<http://txm.ish-lyon.cnrs.fr/bfm/pdf/clari.pdf> (8 August 2018). (dorénavant Clari, *Conquête*)

¹⁰ Nicholson, Helen and David Nicolle. *God's Warriors. Crusaders, Saracens and the Battle for Jerusalem*, Osprey Publishing, 2005, 33 (dorénavant Nicholson & Nicolle, *God's Warriors*).

¹¹ «Quant li Griu virrent que li pelerin ne lairoient mie pour peur d'aus qu'il ne venissent au rivage, et il les virrent aprochier d'aus, si se traissent arriere, onques ne les oserent attendre, tant que li estores arriva, et quant il furent arrivé, si issirent li chevalier hors des uissiers tot monté ; que li uissier estoient en tele maniere fait que il i avoit wis que on ouvroit bien, si lanchoit on un pont hors, par ou li chevalier pooient issir hors a tere tot monté.» Clari, *Conquête*, §43.

¹² «Et quant les nes et tot li autre vaissel furent mis dedens le port a sauveté, si sanlerent tout li pelerin et li Venicien, si prisent conseil entr'aus comment il aseroient le vile, et tant qu'il s'acorderent entr'aus que li Francois l'asserroient par tere et li Venicien par mer.» Clari, *Conquête*, §44.

¹³ BnF Français 2825, fol. 295. La croisade est une guerre sainte et les soldats s'approchant de Constantinople dans un bateau ne montrent aucune agressivité sur leurs visages, mais douceur tandis que leurs bras tendus semblent soit mendier pour la miséricorde soit exprimer cette attitude cupide de l'Occident vers leur objet d'envie et de désir – Constantinople. Concernant la cupidité de l'Ouest

envers Byzance, voir Gregory, Timothy E. *A History of Byzantium*, Blackwell Publishing, 2005, 280.

¹⁴ «Or estoit li pors de Constantinoble molt bien fremés d'une molt grosse caaine de fer, qui tenoit en le chité et d'autre part du port tenoit a le tour de Galatha.» Clari, *Conquête*, §43. Faral, Edmond (ed.), Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, Tome I, Paris, Société d'Édition «Les Belles Lettres», 1938, §159, 159 (dorénavant Villehardouin/Faral).

¹⁵ Cela pourrait être une référence directe à la présence de la garde varègue dans les lignes des défenses de Constantinople. Villehardouin confirme la présence des anglais et danois. Villehardouin, § 171 (Faral 173). Dans son chapitre, «Ghost of the regiment: Varangian evidences 1204-1453», Sigfús Blöndal est principalement préoccupé par la présence varègue après 1204-1205 s'appuyant sur des preuves telles que trouvées dans une saga et les vestiges de certains boucliers. Il mentionne également en passant un extrait de la même édition de Robert de Clari sur laquelle je fonde l'étude en cours. Ledit extrait comprend la référence à certains anglais, danois et d'autres prêtres et les clercs priant les latins pour la miséricorde et souligne que Clari peut avoir fait une erreur. Quant à moi, je me demande si l'édition consultée par Sigfús Blöndal ou Sigfús Blöndal lui-même fait une omission de l'épisode que je me réfère ici. Voir Sigfús Blöndal, *The Varangians of Byzantium. An aspect of Byzantine military history translated, revised and rewritten by Benedikt S. Benedikz*, Cambridge University Press, 1978, 167. Bien qu'il ne s'agisse que d'une entrée dans une brochure de vulgarisation, le bref texte sur la quatrième croisade écrit par Raffaele D'Amato mérite d'être cité puisqu'il est plus instructif et plus proche des sources: "The inglorious Fourth Crusade of 1203–4 saw the capture of Constantinople by the Western crusaders and Venetians and the destruction of the Byzantine imperium. When the Crusaders first appeared in front of Constantinople on 24 June 1203 some 6,000 Varangians manned the walls. Soon afterwards they achieved several Byzantine successes during the siege: Villardouin mentions that they captured two or four knights and brought them in front of Emperor Aléxios III Angelos Komnénós. Varangian guardsmen defended a barbican at the landward corner of the walls. On 17 July, when the Crusaders managed to destroy with a battering ram the seawall in the position known as the Apobathra Basileios, they were repulsed by Pisans and by Varangians who did great execution with their axes. However, the Venetians scaled the harbour walls and captured 25 towers within an hour; that night the emperor fled the city, and on 18 July the Eunuch in charge of the treasury, Constantine Philoxenites,

backed by some Varangian guardsmen, reinstalled in power the dethroned and blinded Isaac II Angelos along with his son Aléxios IV, who negotiated with the Crusaders and Venetians.” D’Amato, Raffaele. *Men-at-Arms 459. The Varangian Guard 988-1453*, Osprey Publishing, 10-11.

¹⁶ *Corona muralis* a été le titre d’une ancienne décoration militaire romaine décerné au soldat qui a d’abord grimpé les murs d’une ville assiégée ou une forteresse et de placer le drapeau là-bas.

¹⁷ «Et n’avoit mie en tout le navie plus haut de quatre nes ou de chinc qu’il peussent avenir as tours, si erent eles hautes ; et tout li estage des tours de fust qui erent faites seur les tours de pierre, dont il i avoit bien chinc ou sis ou set, et estoient toutes warnies de serjans qui les tors desfendoient. Et tant i assalirent que le nef le vesque de Sessons s’ahurta a une de ches tors par miracle de Dieu, si comme le mers, qui onques n’est coie, le porta, et seur le pont de chele nef avoit un Venicien et deus chevaliers armés; si comme le nef se fu ahurtee a chele tour, si se prent li Veniciens a piés et a mains au miex qu’il peut, si fait tant qu’il fu ens. Quant il fu ens, et li serjant qui estoient en chel estage, Encles, Danois, et Grius que il i avoit, si wardent, si le voient, se li keurent il sus a haches et as espees, si le decaupèrent tout. Si comme le mers reporta avant le nef, si se rahurta a chele tour; si comme ele s’i fu rahurtee, si ne fait mais el li uns des deus chevaliers, Andriex de Dureboise avoit a non, si se prent il a piés et a mains a chele breseske et fait tant qu’il se mist ens a genoullons.» Clari, *Conquête*, §74. Le terme «breseske» désigne un trait architectural proéminent d’une tour qui sert à élargir et améliorer l’espace de défense.

¹⁸ Il y a deux types de navires au moyen âge. Ceux dans les enluminures sont probablement le deuxième type, le type «carvel». Voir Nicholson, Helen. *Medieval Warfare. Theory and Practice of War in Europe. 300-1500*, Palgrave Macmillan,

2004, 145. Le terme que Clari et Villehardouin utilisent est “galies”, galères. Clari, *Conquête*, §37. Villehardouin §56 (Faral 59). Pour le transport des chevaux, on utilisait des navires nommés “huissiers,” qui avaient une porte au-dessus de la flottaison, pour l’embarquement des chevaux. Villehardouin, §156 (Faral 157).

¹⁹ Mamerot, Sébastien. *A Chronicle of the Crusades. The Expeditions to Outremer. An unabridged, annotated edition with a commentary*, Taschen, 2016, 732 (dorénavant Mamerot, *Passages*).

²⁰ Edbury, Peter W. and John Gordon Rowe. *William of Tyre. Historian of the Latin East*, Cambridge University Press, 1988, 25.

²¹ Des exemples peuvent être trouvés dans Clari, *Conquête*, §15, §47. Villehardouin, § 52 (Faral, 55).

²² Nicholson & Nicolle, *God’s Warriors*, 34.

²³ Harris, Jonathan. “Collusion with the Infidel as a Pretext for Western Military Action Against Byzantium (1180-1204)”, in Sarah Lambert and Helen Nicholson (ed.), *Languages of Love and Hate: Conflict, Communication, and Identity in the Medieval Mediterranean*, International Medieval Research, 15 (Turnhout: Brepols, 2012), 99–117.

²⁴ Boas, Adrian J. *Crusader Archaeology. The Material Culture of the Latin East*. Routledge, 1999. p. 80-90. Voir aussi Molin, Kristian, *Unknown Crusader Castles*, Cambridge University Press, 2001, pour une description détaillée d’une grande partie des châteaux croisés, incluant les plans de sol. DeVries, Kelly and Robert Douglas Smith, *Medieval Military Technology*, University of Toronto Press, 2012 dédie le chapitre 9 aux Châteaux en Pierre dans lequel on peut trouver une partie sur les châteaux croisés (à partir de la page 233), qui discute leur fonctions, leurs types et les meilleurs exemples.

²⁵ Guinée, *Histoire*, 240.

VIAȚA COTIDIANĂ – O NOUĂ DIRECȚIE DE CERCETARE ÎN STUDIUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL?

CRISTINA CONSTANTIN *

Abstract

This paper focuses the often overlooked aspects in historiography, namely the daily life during wartime. Behind the dry figures and facts that historians tend to focus on, there were countless real lives affected by the war. While apparently less spectacular than discussing major victories or defeats or the evolution of the frontlines, there can be no real understanding of World War 1 – and of war, in general – without having a picture of the individual efforts and individual dramas of the people involved. The paper below sheds some light unto the daily lives of the Romanian soldiers and officers during World War 1, the text being accompanied by an impressive number of rare photographs.

Keywords: Romania, World War 1, daily life

Cu ocazia celei de-a doua ediții a Congresului Național al Istoricilor Români, manifestare desfășurată la Iași, în perioada 29 august – 1 septembrie 2018, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și Comisia Română de Istorie Militară au organizat masa rotundă cu tema: *Studiul Primului Război Mondial la Centenar. Noi direcții de cercetare, inerții, controverse.*

Cu acest prilej a fost punctată ca o posibilă și interesantă direcție de cercetare, cea legată de aspectele de viață cotidiană în vreme de război. În sprijinul acestei idei am prezentat un demers cultural inițiat de Muzeul Militar

National „Regele Ferdinand I”, în contextul manifestărilor dedicate Centenarului Primului Război Mondial, intitulat „Viața cotidiană în Primul Război Mondial”, demers care s-a concretizat într-o expoziție pe această temă și un catalog bilingv, român-englez. În cadrul expoziției, pe lângă echipamentele complete pentru trupă (inclusiv articole de folosință personală: aparate de ras, lame de ras, oglinzi, pieptene, gamele, tigăi, tacâmuri etc), specifice unor țări participante la acest conflict, intrate în patrimoniul muzeului în anii imediat următori încheierii războiului, au fost etalate piese care au aparținut unor personalități marcante, cum

* Șef secție, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”.

ar fi: regele Ferdinand, regina Maria, mareșalul August von Mackensen, mareșalul Alexandru Averescu, mareșalul Constantin Prezan, generalul Henri Berthelot, generalul Ion Dragalina, generalul Constantin Christescu, generalul Henri Cihoski, generalul David Praporgescu, generalul Eremia Grigorescu, Ecaterina Teodoroiu ș.a.¹

Lucrări de artă din patrimoniul muzeului ale unor artiști care s-au aflat pe front, o serie de documente: scrisori, jurnale, cărți poștale, afișe, proclamații, etc., precum și un bogat fond imagistic, în mare parte având la bază clișeele de patrimoniu realizate în timpul războiului, au completat tematica expoziției.

Documentarea necesară abordării acestui subiect, viața cotidiană în timpul Primului Război Mondial a dus la realizarea unor mici studii prezentate în cadrul catalogului expoziției, care evidențiază principalele aspecte ale tematicii: modul de locuire, hrană, igienă și îngrijire personală, petrecerea timpului liber, sărbători. Trebuie menționat faptul că acest subiect se află din ce în ce mai mult și în atenția specialiștilor din alte țări, pe măsură ce acce-

sul on-line la sursele documentare a devenit facil. De altfel, tot mai multe instituții muzeale care păstrează în colecțiile lor documente fie că sunt scrisori, cărți poștale sau jurnale, referitoare la Marele Război, încearcă să le facă accesibile în mediul virtual, studiul comparativ fiind astfel încurajat.

În privința modului de locuire², memoriile și jurnalele contemporanilor epocii, scrisorile și cărțile poștale de pe front și din spatele frontului, dispozițiile emise de autorități atât în zona ocupată, cât și cea liberă au relevat o serie de aspecte care se regăsesc și în sursele documentare referitoare la frontul de vest, cum ar fi:

- diminuarea spațiului de locuit din cauza atacurilor aeriene inamice, care, pe lângă daunele materiale și pierderi de vieți omenești au provocat și distrugerii de locuințe;
- dificultățile autorităților din anumite zone în asigurarea unor condiții decente de trai din cauza excedentului de populație;
- viața grea din tranșee determinată de vremea nefavorabilă;

Interiorul unui dormitor pentru ofițeri într-un spital, 1917

Cameră pentru ofițeri

Interiorul unui dormitor pentru trupă într-un spital, 1917

Interiorul unui dormitor pentru trupă într-un spital, 1917

Postul de comandă al Diviziei a XIII-a și locuința generalului Traian Moșoiu

Locuința medicului șef al Spitalului de evacuare nr. 7

Soldați în tranșe, 1917

Soldați în tranșee, 1917

Locuințe afectate de atacurile inamice pe frontul din Moldova, 1917

Bivouac la Păltiniș

Adăposturi pentru trupă, 1917

Biserica din Movilița după atacurile inamice

Șir de case din Târgu-Ocna după atacurile inamice

– schimbarea destinației unor clădiri în funcție de necesitățile frontului (de pildă școlile din apropierea frontului deveneau adăposturi pentru trupe sau punct de prim-ajutor, etc.).

O altă componentă importantă a vieții cotidiene a fost asigurarea hranei zilnice, care a devenit o provocare în timpul Primului Război Mondial. Evoluția evenimentelor pe frontul românesc a determinat creșterea prețurilor la alimente și alte produse de strictă necesitate, dar și lipsa acestora. Autoritățile au încercat să mențină situația sub control prin emiterea unor dispoziții³ privind anumite alimente, prin organizarea unor cantine destinate celor în nevoie, iar regina Maria, ceilalți membri ai familiei regale, soțiile unor politicieni sau militari de marcă, s. a. s-au implicat în acțiuni de caritate. În prima linie a frontului hrana ajungea mai greu, în funcție de derularea activităților inamicului, cantitățile erau reglementate prin regulamente militare, iar în multe cazuri conta și amprenta personală a cadrelor militare aflate la conducere, care prin inițiative personale că-

utau să îmbunătățească situația militarilor din subordine, cel mai cunoscut exemplu fiind generalul Traian Moșoiu, despre care regina Maria avea numai cuvinte de laudă în acest sens.

Igiena și îngrijirea medicală au avut un rol important în timpul Marelui Război. Pe lângă răniții de pe front, bolile care au făcut ravagii atât printre civili, cât și printre militari, cum ar fi tifosul exantematic, au creat dificultăți. Spitalele făceau față cu greu situației, dar cu ajutorul misiunilor Crucii Roșii engleze, franceze, americane, rusești și italiene a putut fi ținută sub control. Lipsa unor materiale, precum săpunul sau pânză, a dus la decizia autorităților de a interzice exportul lor. Efortul feminin de sprijinire a activității de asistență medicală și îngrijire a fost consistent nu numai la nivelul de elitele, soțiile unor politicieni, militari urmând exemplul reginei Maria, fiind recompensat prin acordarea Ordinului *Crucea Regina Maria*, creat special în acest sens.

Referitor la modalități de petrecere a timpului liber, aniversări și alte sărbători, memo-

Ofițeri medici luând masa, 1917

Sala pentru servit masa – trupă, 1917

Transportul alimentelor pe front, 1917

Masa trupei, 1917

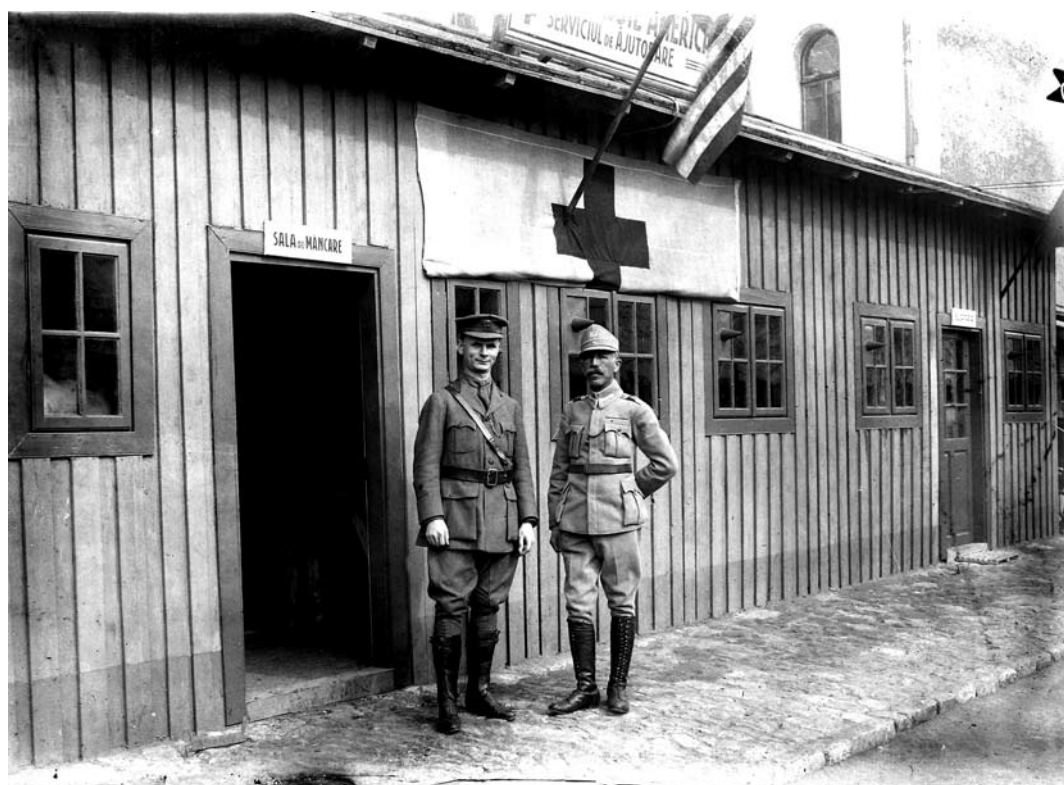
Distribuirea hranei la cartierul Diviziei a X-a

Distribuirea hranei într-un spital, 1917

Intrarea la cantina dr. Santonny, 1917

Cantina Crucii Roșii Americane, 1917

Interiorul unei manutanțe

Frământarea pâinii la manutanța Bacău

Soldat mîncînd în tranșee, Valea Stareței, mai 1917

Așteptînd masa

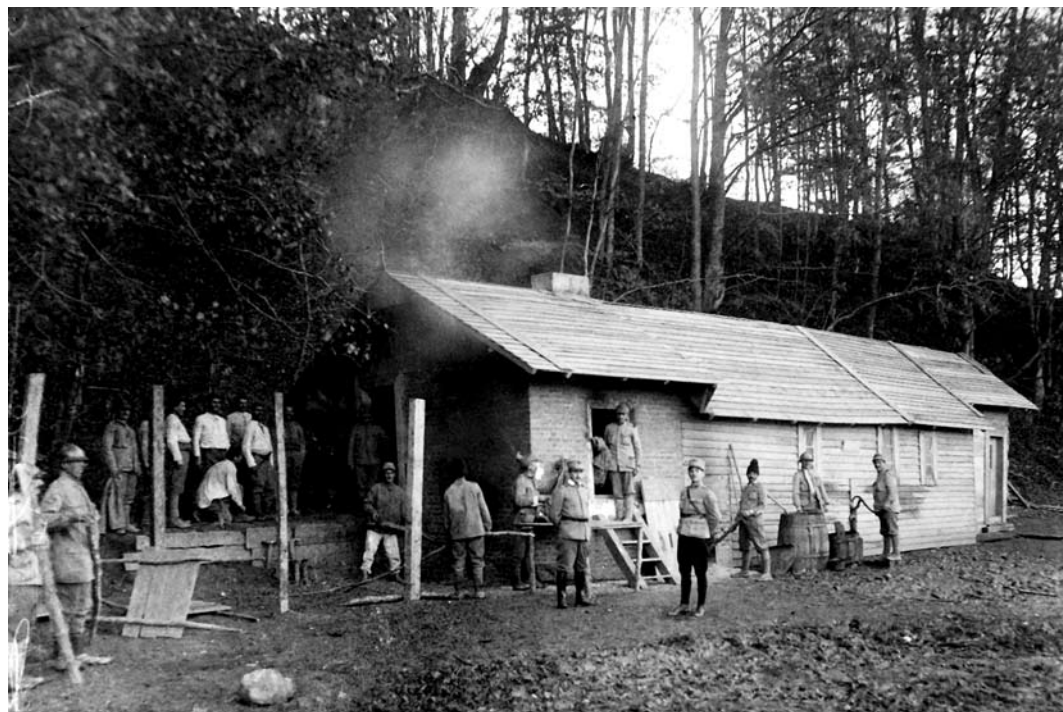
rialistica vremii oferă detalii inedite. Se pot menționa următoarele: mersul la biserică duminica, la cumpărături, la cinema sau la spectacole, vizite la rude sau prieteni, scrisori către cei apropiați, vizite în spitale pentru a le aduce răniților mici bucurii. Copiii se jucau de-a războiul, luau lecții de pian, mergeau să se vaccineze, erau duși la cofetărie, mergeau cu colindul. Darurile primite de cei care își aniversau zilele de naștere sunt aparte și cel mai bun exemplu este cel al reginei Maria, care, cu ocazia împlinirii vârstei de 42 de ani, nota: „Iași, Luni 16/29 octombrie 1917 / A 42 aniversare a mea.... Darurile primite erau cam ciudate. Ileana mi-a adus patru boboci de rață și copiii mei cei mari mi-au dat un porc enorm! Toate astea pentru cantinele mele de prin sate...”⁴

Realitățile războiului își pun amprenta asupra acestor activități practicate în timpul liber. În zona ocupată, în Ploiești, de exemplu, populația civilă avea interdicție în a circula pe străzi după ora 10 seara, iar la cinematografe oamenii puteau rămâne doar până la orele 8.30 seara. Toate celelalte localuri publice, restaurante etc. puteau fi deschise doar până la ora 7.00 seara.

Mărturiile de epocă menționează marcarea unor sărbători precum *10 mai – Ziua Națională* sau *Boboteaza* și *Sf. Nicolae*, iar marile sărbători religioase *Paștele* și *Crăciunul* au o semnificație deosebită pentru cei din zona ocupată, pentru cei din prima linie și pentru cei din spatele frontului. În București, Crăciunul însemna între altele tăierea de către autoritățile de ocupație a 500 de brazi din Parcul Carol, în 1916, cu amenințarea că dacă nu ajungeau urma să se facă același lucru și în alte grădini, dar și pregătirea pachetelor cu nuci, mere, covrigi și tutun pentru răniții din spitale de către doamnele din elita bucureșteană rămase în oraș. La Iași, în 1917, regina Maria se străduia să facă mici bucurii și prizonierilor germani și austrieci, dar și membrilor misiunilor aliate în România. Regina nota în amintirile sale: „Fetele mele au înghebat un mic pom de Crăciun și au dat un ceai pentru francezii care au lucrat alături de ele în spital. Rugarăm pe Enescu să ne cânte, ceea ce și făcu, executând în chip dumnezeiesc bucățile care ne plăceau mai mult. După masă avurăm o mică petrecere și oferirăm englezilor lucruri bune de mâncare

și un Plum-pudding mult prețuit de toți.”⁵ Colindele tradiționale aduceau o notă de normalitate, dar și nostalgia vremurilor dinainte de începerea războiului. Tot regina Maria nota: „Peste zi a sosit de la Păunești generalul Petală⁶ cu 5 băieți aduși de la cantina mea «Principalele Mircea». Veniseră să ne cânte colinde de Crăciun. Adusese cu el și doi țărani bătrâni din același sat. Le-am dat la toți mâncare din belșug, le-am dat și vorbe bune și i-am trimis acasă încărcăți cu daruri. Fiindcă e ajunul Anului Nou vine tot felul de lume să ne cânte colinde și vicleimuri. Înainte de amiază a venit corul de la aviație și după masă Iorga cu corul teatrului. Iorga compusese niște urări de Anul Nou, în formă de poezie populară, care au fost recitate de Nottara, cel mai mare actor al nostru.... Anul Nou a fost întâmpinat de sunetele celei mai minunate muzici cântate de Enescu⁷ în casa Marucăi⁸” În zona ocupată speranța venirii unor vremuri mai bune își făcea prezența timid în gândurile oamenilor. Elena Negrescu consemna: „31 decembrie 1917/ Sunt orele 11 și 30 și bieții copilași, care vor să serbeze și ei cu noi revelionul, se luptă cu somnul. Așteptăm fiecare în camerele noastre cu mica noastră familie să se facă 12, să încheiem acest an nenorocit și să deschidem calea noului an cu un pahar de vin și o bucățică de tort. Poate să fie un an mai bun și mai fericit pentru noi și pentru țară... la ușa din față se aude un cor divin pe care îl privesc ca un bun augur. Iordache a venit să-mi spună că este corul liceului, pe care îl voi chema în casă să le dau o bucățică de cozonac cu stafide și nuci și vin.”¹⁰ Chiar dacă mărturiile scrise sunt mai bogate în privința relatării acestor momente importante din viața oamenilor, fie și în vreme de război, cele imagistice sunt mai rare. Muzeul Militar Național are privilegiul de a păstra în patrimoniul său și câteva imagini cu soldați români cântând colinde tradiționale, participând la tăierea porcului de Crăciun sau decorând un tort improvizat în Ajun de Anul Nou.

Paștele, o sărbătoare cu profunde semnificații în lumea ortodoxă, o sărbătoare a renașterii a fost de asemenea marcată în stil tradițional, cu cozonaci și ouă roșii. În 1918 regina a participat la slujba de Vinerea Mare la Onești, iar la cea de Paști la Coțofenești. În stilul său caracteristic, regina a descris modul în care a decurs

26 – Baia Regimentului 4 Argeș, 1917

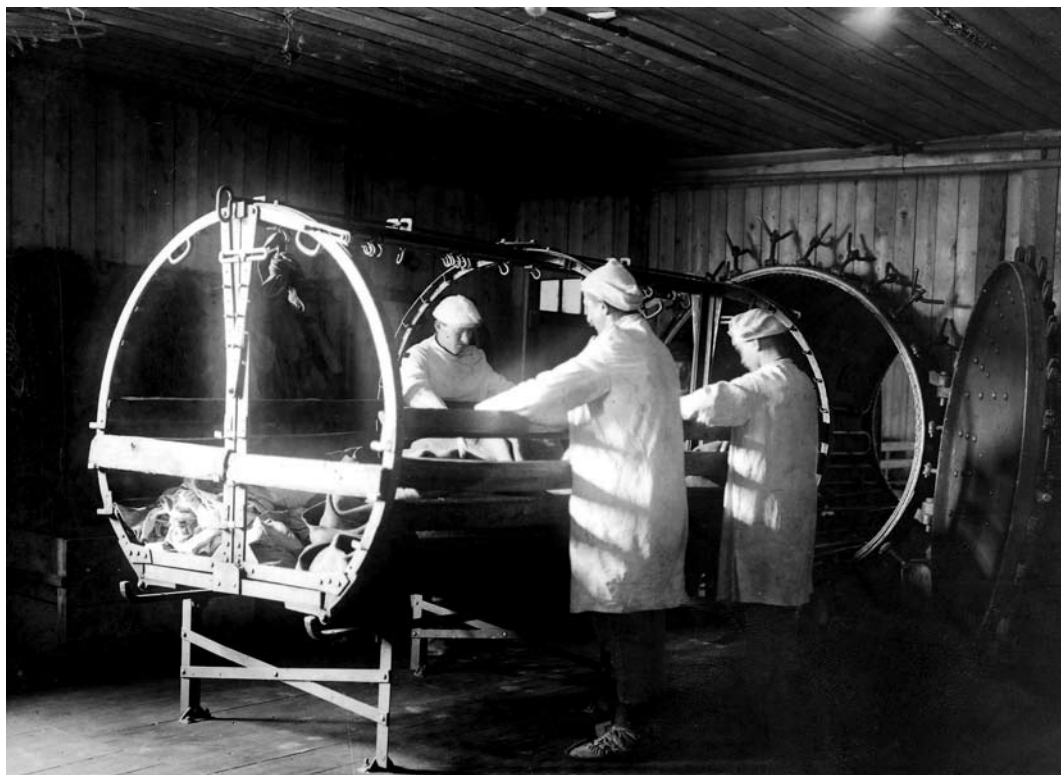

Baia Diviziei 3, Mușinoaiete, 1917

Spălarea rufelor pe front

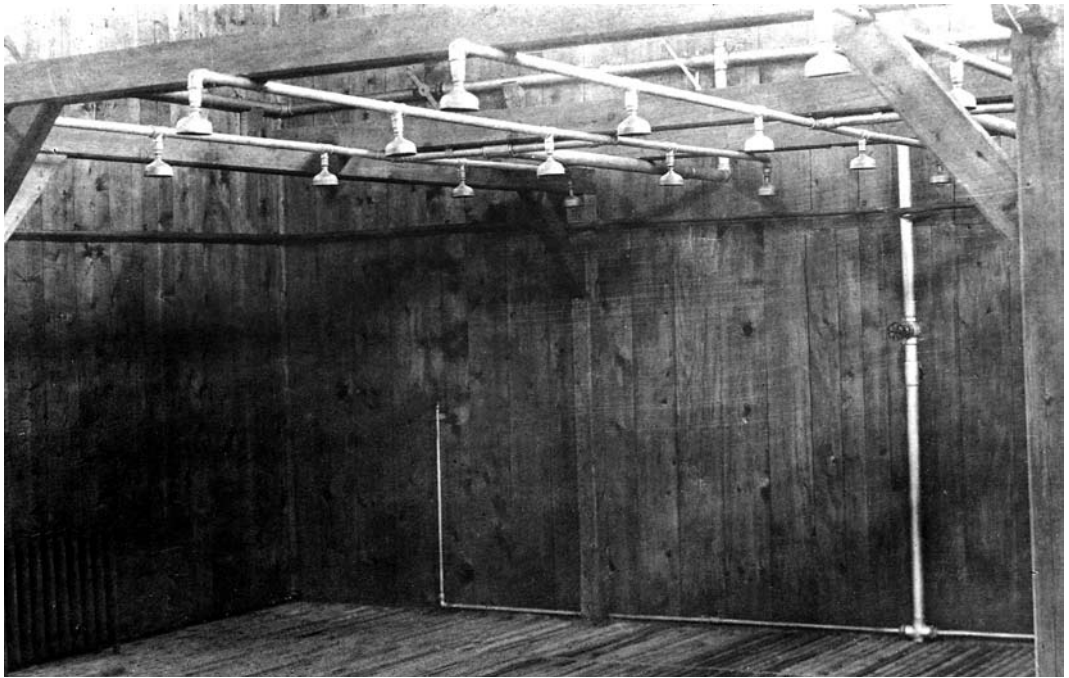

Etuva de scoatere a rufelor

Baie individuală

Baie comună

Sala de pansamente

Sală de operații

Post de prim-ajutor, Valea Cașin, 1917

Sala de electroterapie

Laborator bacteriologic al spitalului nr. 4

Soldați în repaus pe Valea Cașinului, 1917

Repaus în tranșee, Răcoasa, martie 1917

Artileriști jucând popice

Prizonieri români din armata austro-ungară jucând hora

Cântând la vioară în prima linie

Regina Maria citind unui rănit

Tăierea porcului, Focșani, decembrie 1916

Obicei românesc specific sărbătorilor de iarnă pe front – Jocul de-a ursul

Cu colindul de Anul Nou

În ajun de Anul Nou – decorarea unui tort

sărbătoarea Paștelui: „Coțofenești, Sâmbătă 21 aprilie/4 mai 1918 / Greutatea a fost să rămânem treze pentru marea slujbă de la 12 noaptea. Mi era teamă că dacă apuc să adorm, nu voi mai avea curajul să-mi fac datoria. Deși ațipisem puțin, izbutii să-mi adun puterile și să-mi fac intrarea în biserică tocmai când bătea ora 12 luând astfel parte la slujba Învierii, înconjurată de un mare număr de țărani și soldați. N-am avut răbdarea să stau cât timp a ținut slujba, care e nesfârșit de lungă mai ales la sat, și de aceea mă dusei să mă odihnesc în vagon, iar la ora 2 mă întorsei la biserică însoțită numai de Ballif, căci Lisabeta era prea obosită ca să ia parte la masa militară organizată de Paști. Masa, pusă nu departe de biserică, a fost foarte bună și frumos orânduită sub stelele cerești. Erau întinse două rânduri de mese; una mare pătrată rezervată ofițerilor și ceva mai încolo, un pătrat și mai mare pentru toți soldații, care veniseră din diferite regimente ale armatei a doua. Făcui înconjurul tuturor soldaților și ciocnii ouă cu ei după datina românească. Ei erau încântați...”¹¹

Chiar dacă timpul liber în vremea Marelui Război a însemnat în mare măsură timp dedicat procurării celor necesare traiului, hranei, asigurării cu lemne necesare încălzirii etc, pentru toți oamenii fie că erau în prima linie, în zona ocupată sau în spatele frontului, momentele dedicate sufletului prin păstrarea unor obiceiuri anterioare, legate de relațiile cu cei dragi s.a, au însemnat o ancorare în normalitate pentru a se detașa de ororile războiului.

Punctând aceste teme majore specifice conceptului de viață cotidiană prin trimiterea la informațiile oferite de memorialistica vremii și diversele documente, s.a. de epocă se pot creiona nuanțele care însoțesc tușele principale ale acestui tablou care a fost Marele Război. Dacă evenimentele principale, personalitățile ale acestui eveniment istoric sunt bine cunoscute, pentru detalii încă putem descoperi lucruri noi prin intermediul unor jurnale, scrisori și alte documente de epocă, care până acum au constituit doar obiecte de muzeu în cadrul unor expoziții sau colecții.

Prin urmare, studiul acestei teme cu-prinzătoare, viața cotidiană în Primul Război Mondial, poate fi o direcție de cercetare care să ofere celor care au în atenție acest eveniment

major din istoria omenirii perspective și abordări noi. Episoadele de viață cotidiană la nivel micro, la nivel individual pot evolua și pot explica decizii, acțiuni, fenomene la nivel macro, de comunitate. Din acest punct de vedere, cercetarea acestui subiect poate aduce în atenția specialiștilor o notă de inedit care să ne facă pe noi toți să înțelegem mai bine mecanismele și culisele evoluției acestui eveniment major, Primul Război Mondial.

Bibliografie selectivă

Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, ed. I-a, Editura „Adevărul” S.A., București
Scrisoare către generalul Ioan Dragalina din partea soției sale, Elena, și a uneia dintre fiice, Viorica (11 septembrie 1916) - Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, nr. inv. S 1307

Arhivele Militare Române, Fond *Memorii Bătrâni*, dosar 119/1909

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală, dosar nr. 43/1918

Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, nr. inv. S 250

Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Manuscrise”, nr. inv. MSS 784

I.G. Duca, *Memorii*, vol. III, Ed. Machiavelli, București, 1994

Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Humanitas, București, 1992, vol. III/5

Filip Lucian Iorga, *Un cântec de lebedă. Vlăstare boierești în primul Război Mondial*, Ed. Corint, București, 2016

Constantin Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916-1918*, Ed. Vremea, București, 2017

Marcel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România - noiembrie 1916-aprilie 1918* - cu fotografiile autorului; Cuvânt înainte de Alain Legoux (legatarul testamentar al lui Marcel Fontaine); Introducere de Daniel Cain; Traducere din franceză și postfață de Micaela Ghișescu, Editura Humanitas, București, 2016

Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, nr. inv. S 1051

Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, nr. inv. S 1058

Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, București, Editura „Cultura Națională”, (1935)

Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, nr. inv. S 391

Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”,
Colecția „Scrisori”, nr. inv. S 325

Monitorul Oastei no. 21, 2 februarie 1918

Monitorul Oastei no. 154, 8 decembrie 1917

Elena Negrescu, *Descrierea războiului de o refugiată. Notele unei românce care a suferit pentru țara ei. Jurnal de război. 1916-1918*, Ed. Detectiv, București, 2006

Pia Alimănișteanu, *Însemnări din timpul ocupației germane (1916-1918)*, ed. a doua revizuită, prefață de Dinu Zamfirescu, Ed. Corint, 2017

Colecția „Clișee”, Fondul Documentar al M.M.N.

Colecția „Fotografii”, Fondul Documentar al M.M.N.

Colecția „Diverse II”, Fondul Documentar al M.M.N.

Colecția „Periodice”, Fondul Documentar al M.M.N.

NOTE

¹ Imaginile reprezentând obiecte din patrimoniul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, care au aparținut acestor personalități, etalate în cadrul expoziției, se regăsesc în catalogul menționat.

² Între lucrările care fac referiri la acest aspect amintim: Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, ed. I-a, Editura „Adevărul” S.A., București (au fost prezentate în cadrul volumului acele mărturii care prezentau condițiile de locuire ale membrilor familiei regale în vremea războiului); jurnalului învățătorului Gheorghe Herășescu, participant la Primul Război Mondial (informațiile pe care le oferă se referă la condițiile de locuire din prima linie a frontului), vezi: Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Manuscrise”, nr. inv. MSS 784 și Arhivele Militare Române, Fond *Memorii Bătrâni*, dosar 119/1909; alte lucrări care au fost avute în vedere pentru acest aspect: I.G. Duca, *Memorii*, vol. III, Ed. Machiavelli, București, 1994; Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Humanitas, București, 1992, vol. III/5; Filip Lucian Iorga, *Un cântec de le-bădă. Vlăstare boierești în primul Război Mondial*,

Ed. Corint, București, 2016; Constantin Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916-1918*, Ed. Vremea, București, 2017; Marcel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România – noiembrie 1916-aprilie 1918* – cu fotografiile autorului; Cuvânt înainte de Alain Legoux (legatarul testamentar al lui Marcel Fontaine); Introducere de Daniel Cain; Traducere din franceză și postfață de Micaela Ghițescu, Editura Humanitas, București, 2016, etc.

³ În cadrul expoziției, dar și al catalogului acesteia au fost prezentate mărturiile din colecții precum „Scrisori”, „Manuscrise”, „Diverse”, din fondul documentar al Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, care relevă date despre asigurarea hranei pentru populație și trupe în vremea războiului. De asemenea, au fost aduse în atenție reglementări din „Monitorul Oastei” referitoare la această problemă, toate acestea pe lângă memoriile contemporanilor epocii.

⁴ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, ed. I-a, Editura „Adevărul” S.A., București, p. 344.

⁵ *Ibidem*, p. 404.

⁶ General Nicolae Petală (1869-1947) a îndeplinit mai multe funcții în timpul Primului Război Mondial, în perioada 21 octombrie/3 noiembrie 1916 – 21 mai/3 iunie 1918 fiind comandantul Corpului I Armată.

⁷ George Enescu (1881-1955), celebru muzician român, apropiat al familiei regale a României, în special al reginei Elisabeta.

⁸ Prințesa Maria Cantacuzino – Enescu (1878-1969) a fost soția lui Mihai G. Cantacuzino, apropiată a filosofului Nae Ionescu, iar mai apoi soția lui George Enescu. În timpul Primului Război Mondial s-a refugiat la Iași, fiind implicată în operele de caritate ale reginei Maria.

⁹ Maria, Regina României, *op. cit.*, pp. 416-417.

¹⁰ Elena Negrescu, *Descrierea războiului de o refugiată. Notele unei românce care a suferit pentru țara ei. Jurnal de război. 1916-1918*, Ed. Detectiv, București, p. 222.

¹¹ Maria, Regina României, *op. cit.*, pp. 494-495.

DIN ÎNSEMNĂRILE ZILNICE ALE UNUI COMANDANT DE COMPANIE

ALEXANDRU MADGEARU *

Abstract

The study discusses some fragments from a diary covering the 1916 and 1917 campaigns and a part of the year 1918, which provide interesting data about the moral state and the heroism of the soldiers commanded by lieutenant (and next captain) Alexandru D. Madgearu. His daily notes recorded the evolution from enthusiasm to despair, and the difficulties caused by the incompetence of some superior officers, by the contradictory orders, and by the lack of care for the food and equipment of the troop.

Keywords: *War diary, offensive in Transylvania (August-September 1916), Buzău Mountains battles, Battle of Mărăști, Battle of Oituz, Alexandru Averescu*

Omagierea faptelor de eroism săvârșite de militarii români în Primul Război Mondial impune publicarea și studierea tuturor acelor surse care oferă informații despre acestea. Între ele, jurnalele și memoriile participanților la război, care în ultimii ani apar pentru prima oară ori sunt reeditate, sunt importante pentru că, mai ales în cazul jurnalelor scrise chiar în focul luptei, ele au reținut detalii ale vieții de pe front, ale celor care au luptat, au fost răniți, ori și-au sacrificat viața pentru patrie.

Printre aceste jurnale de război recent publicate se numără și cel al bunicului meu, Alexandru D. Madgearu¹. Născut la Focșani în 1892, a absolvit Liceul „Unirea”, iar apoi Școala de infanterie de la București, fiind repartizat în 1913 ca sublocotenent în Regimentul 10 Putna din orașul natal, unitate subordonată Diviziei 10 Infanterie. A participat ca locotenent și apoi căpitan la toate campaniile Primului Război Mondial, în 1919 fiind transferat într-una dintre unitățile nou create după Unire, Regimentul

* Cercetător științific gr. I, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

108 Orăștie. Pe timpul operațiunilor militare din campaniile 1916 și 1917, el a făcut, cu unele întreruperi, însemnări într-un carnet al ofițerului (era, de fapt, o obligație a fiecărui comandant de companie de a completa așa ceva; nu știm câte asemenea carnete s-au păstrat). Acest carnet, împreună cu alte manuscrise, stă la baza ediției pe care am pregătit-o. După apariția ei am recuperat alt carnet, care cuprinde note din perioada ianuarie – iulie 1918, și care va fi inclus într-o nouă ediție. Am considerat că este interesantă prezentarea unor aspecte redade în aceste însemnări, referitoare la starea morală a militarilor și la modul în care comandanții lor nemijlociți s-au străduit să o susțină, precum și la diferite acte de eroism săvârșite de ofițerii, subofițerii și soldații din Regimentul 10.

Mai întâi, amintim entuziasmul cu care trupa a primit ordinul de a trece frontiera, în ziua de 15 august 1916, răspunzând chemării comandantului regimentului, colonelul Gheorghe Botea: „Să pornim cu voieșie, D-lor. Lă-săm familii cu durere, dar și cu bucurie, căci mergem într-o împlinirea sfântului ideal. Vor pica mulți din noi. Vă văd plângând, mame,

Căpitanul Alexandru D. Madgearu

frați, surori, soții, copii. Lacrimile voastre calde vor fi candelile veșnic aprinse pentru noi ce ne vom odihni sus în ceruri.” Chiar din prima zi, un plutonier Petrea a căzut la datorie. „În lumina roșie palidă a felinarului trupul voinic stă nemișcat. Din mijlocul stomacului a curs mult sânge care s’a uscat pe haină. O floare pe piept. Soldații se îngămădesc să vadă pe primul erou căzut. „Dumnezeu să’l ierte!”- Murmură toți când îi văd fața. „Săracu Dom. Plotonier”. „Ei, băieți, a scăpat de-o grijă”, completează altul mai șugubăț. „Așa-i, mări vere, cine știe cât om [sic!] purta și eu ranița și câte om mai îndura”.

După entuziasmul primelor zile ale ofensivei în Transilvania, în noțele zilnice încep să apară semnele care prefigurează eșecul acestei campanii, precum pierderea legăturilor între unități și subunități, incompetența unor comandanți de companii, batalioane sau regimente, lipsa lor de preocupare pentru hrana soldaților. Din aceste motive, retragerea se produce în dezordine. Bunăoară, la 19 septembrie / 2 octombrie 1916, la Calbor, căpitanul Dumitru Finichi, comandant de batalion, care își mai dovedise incompetența și înainte, în fața unui atac al cavaleriei, „fugea înainte fără să opună nimic. Ofițerii în zadar își strigau trupa că nu-i mai asculta. Era o harababură prin valea aceia înconjurată de toate părțile cu munți. Eu iau compania și mă întorc înapoi pe înălțimea din spate unde voiesc să ocup poziții. Primesc ordin atunci să merg înainte să ocup mamelonul din stânga. Mă uit înapoi – cavaleria deloc. Se trimit patrulă, se ocupă poziția, se liniștesc oamenii. Cavaleria nu mai vine. Unde-i? Ni se spune apoi de un soldat că în urma coloanei veneau căruțele cu răniți și o patrulă de cavalerie i-a prins.” Asemenea fapte, care nu puteau fi consemnate decât de cineva care se afla la comanda unei companii, evidențiază eforturile pe care ofițerii inferiori, șefi de plutoane sau companii, le-au făcut pentru a salva cât de cât situația, pentru a atenua sau înlătura panica, provocată de ordinele contradictorii.

După retragerea la sud de Carpați, moralul trupei se deteriorează din ce în ce mai mult, și de aceea comandanții de companie făceau tot posibilul pentru a-l îndrepta, prin exemplul personal. Am ales un moment în care regimentul 10 era angajat în luptele din zona Munților Buzăului, rezistând în fața trecătorii

Tabla Buții ofensivei desfășurate de divizia 89 germană. În ziua de 16 (29) noiembrie, autorul, aflat în Munții Siriului, nota: „știam că sînt singurul mai mare, am răspunderea atîtor oameni, și atunci un îndemn sufletesc îmi dădea curajul superior în momentele grele. Multe vedeau și auzeau soldații. Unii din gradați începură a-și pierde nădejdea că vom scăpa cu bine din acest iad. Nu m'am lăsat. Știam ce înseamnă influența prea multor șefi și punându-mi nădejdea în mine, m'am hotărât să rămân aci până primesc ordine. Cu oamenii în trăgători, iar eu acoperit de câțiva soldați, ațipeam epurește, în tresăriri scurte mă ridicam când zarea se lumina de flacăra tremurată a rachetelor ce falfăia pe deasupra noastră, căzând peste trăgători.” A doua zi, în confruntarea cu inamicul, „Românașii noștri au ajuns la capătul spinării de munte și uralele lor se aud de pe văioagele înălțimii. Îi privesc cu binoclu cum mișună ca furnicile pe crestele pleșuve printre brazii ce se clatin (...). Se văd foarte mulți căzuți. Vaiețele lor ajung până la mine. Pe sub muchea din stînga se cațără ai noștri, cu tot secerișul mitralierei ce stă cocoțată pe pisc. Rostul meu aci e foarte important: cum voi da înapoi vrăjmașii, vom urca creasta în spatelul alor noștri. De la mine se bifurcă potecile către

munte. Sînt hotărât a rămâne aci cu orice preț. Îmi așez posturile înaintate aproape de mitraliera din flancul meu și, folosindu-mă de tufiș și copacii groși, îi țin foarte îndeaproape. Trimit o patrulă să-mi prindă mitraliera, dar căteaua a prins de veste. În schimb, ai mei s'au întors cu câteva sute de metri de fir telefonic nemțesc. „La posturi, băieți, ochii în patru! Nici unul înapoi!” Descrierea acțiunilor de luptă este elocventă pentru modul în care exercitarea actului de comandă putea determina restabilirea moralului trupei, chiar dacă, după cum nota mai departe autorul, de la superiori veneau ordine contradictorii, artileria nu-și dădea sprijinul, iar sanitarii au fugit, lăsând răniții de izbeliște. Trebuie reținut ceea ce nota în ziua de 23 noiembrie (6 decembrie) 1916: „Felul cum se comunicau ordinele, cum se contramandau, măsurile necomplete etc., pripite, fără rost, neînțelese, graba celor ce comunicau speriați ordinele la telefon provoca acea situație penibilă de nesigurantă și neliniște.” De asemenea, el remarca starea deplorabilă a echipamentului furnizat de „hoți, pungași de drumul mare; inamicii noștri indirecti cari au adus dezastru”. În asemenea condiții, este cu atît mai demnă de cinstire rezistența înverșunată pe care au opus-o soldații din companie, comandați de

Ofițerii din batalionul 2 al regimentului 10 Putna (noiembrie 1917)

locotenentul Alexandru D. Madgearu și de comandantul de pluton sublocotenentul de rezervă Gheorghe Vornicu, caracterizat în altă parte ca fiind „de un curaj nebun”.

Trecem acum la evocarea unor momente din campania 1917, când, după o perioadă de 5 luni petrecută la Centrul de instrucție al diviziei de la Botoșani, locotenentul Alexandru D. Madgearu a revenit la comanda companiei 10 din Regimentul 10, apoi la compania 8, cu puțin înainte de declanșarea bătăliei de la Mărăști. Din această perioadă s-au păstrat și unele rapoarte trimise la batalion, în care se comunica stadiul pregătirii de luptă. De exemplu, la 9 /22 iulie 1917: „Consemne detaliate s’au dat șefilor de plotoane și tuturor gradaților, iar soldaților dese teorii. A avea trupa în mână, a cunoaște și ocupa la vreme fiecare locul său, a-și menține calmul și sângele rece în orice împrejurare, disciplina trăgătorului în luptă, tragere la distanță eficace etc, au făcut și fac obiectul celui mai desăvârșit control de la comandantul companiei până la ultimul soldat.” Rezultatele s-au văzut în zilele următoare. În 15/28 iulie, în lupta de la Sboina Neagră, compania sa a cucerit poziția, cu destule pierderi, dar și cu satisfacția că această poziție a putut fi consolidată, și că au fost luați 90 de prizonieri. În luptă a căzut locotenentul Iordache Negru. „Băiat voinic, inteligent, ostaș cu adevărat de rășboiu. L-am cunoscut și l-am simpatizat. Ochii lui albaștri frumoși ca seninul cerului de acum nu vor mai scânteia. Cânta frumos și avea multă mândrie de sine. Acum doar me somnul dreptilor în cimitirul din Soveja.”

A urmat participarea la bătălia de la Oituz, unde compania comandată de Alexandru D. Madgearu s-a confruntat nu numai cu inamicul, ci și cu erorile de comandă în privința coordonării cu artileria. La 2 (15) august 1917, el a trimis un memoriu comandantului de batalion, din care citez: „Noi, infanteria liniei întâia, nu ne putem arăta îndeajuns măhnirea și neîncrederea ce ne-a inspirat felul cum se coordonează acțiunea infanteriei cu artileria. Nu este zi în care artileria noastră să nu tragă în trupele noastre și mai cu seamă în rezerve. Pe lângă că se aruncă în zadar infanteria la atac pe râpi înalte dominate perfect de către inamic, infanterie care e primită sus la creastă de focul secător al mitralierelor, dar nici acest atac nu este

bine pregătit de artilerie, așa cum prevăd noile instrucțiuni și ordine (...). De aceea, raportez că orice luptă angajată în asemenea condițiuni neputând să fie dusă cu succes, nu-mi iau răspunderea pentru viitor, ba chiar vom fi siliți să punem la îndoială ordinele date și în chip fatal să nu le executăm, ceea ce constituie un fapt grav contra disciplinei noastre ostășești. Sintem gata în orice moment, și cred că am dovedit-o, ca să ne sacrificăm pentru Idealul Românesc. Nu dorim însă să se piardă în zadar forțele vii ale noastre din pricina neprevăderilor și greșelilor unora. De aceea vă rog să binevoiți a interveni să se ancheteze în această direcție, iar cei vinovați să fie pedepsiți”. Astfel a înțeles el să-și facă datoria față de soldații de viața cărora răspundea, și în special față de recruții pe care îi pregătise cu atâta grijă în centrul de instrucție de la Botoșani.

În iarna 1917-1918, regimentul 10 a fost cantonat la Poiana, jud. Bacău, inițial cu misiunea de „a face poliția drumurilor de retragere ale rușilor” (conform notei din 15/28 decembrie 1917). Sărbătorile Crăciunului, Anului Nou și Bobotezei, care le-au dat un scurt răgaz de bucurie soldaților pe care-i comanda, au fost urmate de o perioadă în care comandantul de companie s-a îngrijit de starea sanitară a trupe și de o mai bună aprovizionare, după cum reiese din însemnările din partea încă inedită a jurnalului. În data de 1/14 februarie 1918 regimentul a pornit în marș spre Moinești, ocazie cu care autorul jurnalului constata că „oamenii și-au pierdut antrenamentul; greutăți destule, sold[ății] încep a rămâne pe drum”. Pe traseu, la Asău, vede cum „rușii au distrus totul. Și-au batjocorit completamente de satele noastre”.

Plecarea Misiunii Militare Franceze și desființarea Corpului Voluntarilor Ardeleni sunt consemnate la 25 februarie / 10 martie 1918: „Astăzi la 10.30 serviciu religios săvârșit de Sf[inția] S[a] Preotul I[on] Agârbiceanu². Îl ascult și-l simt mai mult ca oricând; persoana Sf[inției] S[ale] impune; e un preot distins, un Român bun, un ostaș vrednic, un părinte sufletec superior. Ofițerii adunați în sala popotei. Dl. Col[onel] Popescu cu un colonel francez ne expune situația pe scurt: România e silită să primească pacea. Românii ardeleni au o situație critică; aici nu mai pot sta; legiunile de cehi și polonezi s’au și constituit și plecat. Conduși de

Compania a 7-a din regimentul 10 Putna (decembrie 1917)

misiunea franceză vor trece în Franța unde trebuie să lupte pentru cauza Ardealului. Pe mine mă podidesc lacrămile căci văd acum împlinită soarta de care ne temeam, martiriul neamului românesc”.

Ziarele primite de militari îi informau și despre situația generală a războiului. În jurnal există mai multe consemnări de acest fel, precum aceasta, din partea inedită: „Comunicatele germane și chiar cele engleze anunță începutul ofensivei nemțești pe frontul apusean. 600 tunuri, mitraliere, 60.000 prizonieri ai aliaților anglo-franco-americani. Ne sângerează inima; o clipă poate să îndoiască speranțele alor noștri. Totuși să nădăjduim. Nemții au pierdut 200.000 oameni. E ceva formidabil desfășurarea atacului maselor nemțești” (14/27 martie 1918)³.

În special după încheierea armistițiului, însemnările surprind starea de demoralizare a armatei, dar și încrederea în generalul Averescu. Reproduc în acest sens un fragment datat 1/14 martie 1918: „Cu zilele astea se duc și reorganizatorii noștri. Pleacă francezii noștri iubiți. Politica noastră intră într’o nouă fază. Dl. General Averescu e cea mai distinsă figură care rămâne în istoria noastră, a judecat momentul cel mai greu al nenorocirilor noastre, luându-și răspunderea spre a-i da o soluție. Hotărârea nediscuțată îi rezervă cea mai mare cinste. Am fost înfrânți, nu în adevăratul înțeles al cuvân-

tului și nu de slăbiciunea armelor noastre, ci de mișelia unor falși aliați. Orice sfortare armată e de prisos și, din contra, distrugătoare. Vom păstra, și se va impune salvarea oștirea necesare pentru revanșă. Chestiunile de amănunt rămân a fi apoi discutate. Oștirea română și-a câpătat renumele greu încercat prin lupte aprige și îndurări supra-omenești. De pretutindeni compătimiri pentru Români, desaprobari pentru politica de sugrumare nemțească.” Pe de altă parte, el își exprima indignarea față de ce aflase că se întâmpla la Iași: „plăgile societății se desvoltă acum din ce în ce, favorizate de atmosfera boșofilă a păcii; damele extraluxoase cu cățelușii în trăsură și peștii [?] în ghetle de lac cu tocuri înalte, monoclați și cu pantaloni cu dungă; negustori cari au început a scoate conservele Flora și Știrbei, [?] de umezeala lucrurilor unde au stat ascunse ca să înfometeze o grămadă de lume, iar acum pe ei îi îmbogățesc. Politicienii trădători și gazetarii cu gura mare, critici „de seamă” care „luminează” opinia publică, arătându-i „prăpastia”, „nenorocirile”, „mijloacele de îndreptare” etc. O, Doamne, ce timpuri! Iată pentru cine au murit vitejii noștri și am îndurat greutățile luptei, noi ce am mai rămas în viață.”

Nici în regiment nu era mai bine: „Se fac pregătiri în vederea sărbătorilor Paștelui. Eu am un incident cu colonelul (Dumitru Toescu) din cauza rapoartelor pe care le fac, văzând

că din depozitele armatei nu ni se distribuia mai nimic; el mă acuză că sînt răsvrăitor; sînt pedepsit cu 15 zile închisoare. Hotărât lucru, acest om nu este comandantul care să poată avea autoritatea morală cerută unui șef de corp; când el însuși este un abuziv și un bețiv. Invidiem Reg[imentul] 24 cu al său comandant (probabil locotenent-colonelul Dionisie Cibuchi⁴), ce face cinste oșteriei.”

Veneau însă și vești bune, consemnate în filele încă inedite ale jurnalului: „Vestea cu Bar-sarabia ne mai încălzește sufletele destul de resemnate pentru a primi loviturile soartei, cari însă pentru mine sînt isvorul celei mai sănătoase regenerări viitoare. Aplicarea condițiilor de pace formează p[entru] noi punctul de plecare pentru opera de regenerare politică, socială, economică.” (28 martie /10 aprilie 1918).

Din ansamblul acestor însemnări se poate desprinde ca o observație generală preocuparea ofițerului Alexandru D. Madgearu, în calitate de comandant de companie, pentru sănătatea, hrana și echipamentul militarilor din subordine, pentru starea lor morală, atât

în focul luptei, cât și în momentele de repaus. Ele servesc la cunoașterea vieții din tranșee a soldatului român din Primul Război Mondial, completând mărturiile aduse de diferite alte lucrări memorialistice.

NOTE

¹ Alexandru D. Madgearu, *Note din războiul de reîntregire a neamului*, Editura Militară, București, 2017.

² Preotul și scriitorul Ion Agârbiceanu era confesorul Regimentului 1 Turda din Corpul Voluntarilor Ardeleni și Bucovineni. Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari, 1916-1919*, Editura Europa Nova, București, 2000, p. 190.

³ Noua ofensivă germană („Michael”) declanșată la 21 martie 1918 sub comanda generalului Ludendorff. Vezi Holger H. Herwig, *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914–1918*, 2nd Edition, Bloomsbury Academic, London, New York, 2014, p. 381-396.

⁴ *Războiul de întregire (1916-1919). Comandanți militari români*, Serviciul Istoric al Armatei, București, 2016, p. 271.

COOPERAREA POLITICO-MILITARĂ DIN CADRUL COALIȚIILOR BELIGERANTE ÎN ANII „MARELUI RĂZBOI” CAZUL ROMÂNIEI

PETRE OTU *

Abstract

The study examines the cooperation within the two warring coalitions in World War 1. It starts from the hypothesis – which was confirmed numerous times in history – that collaboration within coalitions is always a difficult task, given the divergent or even contradictory interests of the actors involved. The Great War was no exception. Within the Central Powers, Germany succeeded, but not without difficulties, to coordinate the efforts of the allies, this fact being facilitated by the territorial continuity achieved after the defeat of Serbia (1915). German hegemony over the command of the operations was not sufficient to achieve victory, as the First World War was, in the words of Erich Ludendorff, a total war. The combined potential of the Entente was significantly larger than the one of the Central Powers. Also, Russia's exit from the war was compensated by the entry of the United States as an associated power.

However, the Entente, in three years and a half, has not managed to create a unitary command of the operations, something that reflected on the battlefield, the Entente suffering many defeats in France, Italy and the Balkans.

It was as late as March-April 1918 when, in the context of the German offensive, the allies managed to put behind their national pride, appointing Ferdinand Foch as the commander-in-chief of the allied forces, something that represented one of the decisive factors behind the victory from October-November 1918.

As for the operations of the Romanian army, they unfolded under national command in the autumn of 1916, in December same year being created the Romanian Front, a joint structure headed by King Ferdinand. Nevertheless, the cooperation between the Romanian and the Russian armies at the command level went through tensioned moments. Also, an important role was played the French Military Mission, headed by General Henri Mathias Berthelot.

Keywords: *First World War, Entente, Central Powers, Romania, Ferdinand Foch, Erich Ludendorff, Erich von Falkenhayn, Russia*

Fenomen cvasipermanent al relațiilor internaționale, alianțele politico-militare au fost și continuă să fie o componentă fundamentală a politicii mondiale, una dintre modalitățile

de promovare a intereselor oricărui stat, fie el mare sau mic. „Nu există un stat atât de puternic, scria Hugo Grotius, încât să nu aibă nevoie uneori de ajutorul altora, din exteriorul său,

* Director adjunct, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

fie pentru scopuri legate de comerț, fie chiar să pareze forțele mai multor națiuni străine îndreptate împotriva sa (...). În consecință, vedem că și cele mai puternice popoare și suverani caută alianțe”.

Unele considerații privind constituirea și funcționarea alianțelor în timp de război

Problematika teoretică circumscrisă alianțelor este extrem de complexă și presupune o multitudine de aspecte, cum sunt: rațiunile care dau naștere alianțelor; tipurile lor; drepturile și obligațiile actorilor participanți; structurile de conducere; funcțiile și atribuțiile alianțelor; maniera de adoptare a deciziilor; finanțarea; relațiile dintre acestea și instituțiile internaționale; raporturile dintre politica internă și alianțele politico-militare; cauzele dezintegrării lor etc¹. În cele ce urmează vom face unele considerații referitoare la conceptul de alianță și la funcționarea lor în timp de război.

Definirea alianței a preocupat de mult pe cercetătorii relațiilor internaționale. Răspunsurile au fost, însă, departe de a fi unanime, astfel încât astăzi avem o multitudine de definiții. În *Dictionnaire du droit internationale* al lui Charles Calvo, alianța este definită ca o „uniune de două sau mai multe națiuni pentru urmărirea unui scop politic comun”. Într-o lucrare a fostului secretar general al O.N.U., Boutros-Ghali, (*Contribution a une théorie générale des alliances*), se stipulează: „Denumim alianță orice acord politic și militar, normativ sau instituțional, încheiat între două sau mai multe state”. Arnold Wolfers, un alt teoretician militar, consideră alianța drept „o promisiune de asistență militară între două sau mai multe state suverane”. În *Dictionarul diplomatic*, editat la București în anul 1979, alianța este definită ca „o înțelegere cu caracter politic, încheiată între două sau mai multe state, pe baza căreia acestea se angajează să acționeze în coaliție, fie pentru realizarea unor obiective noi, fie pentru menținerea unor stări de lucruri existente”. Desigur, șirul definițiilor ar putea continua, fără a se putea ajunge la un consens.

Din cele prezentate rezultă că alianța face parte din fenomenul mai larg al alinierilor și realinierilor care se produc constant pe arena internațională. De asemenea, o alianță perfectă presupune o egalitate a intereselor și încrederii între părțile componente, cu o reci-

procitate a avantajelor și a obligațiilor. O altă remarcă vizează similitudinea dintre alianță, asociere și coaliție. Deși unii cercetători introduc anumite nuanțe între aceste trei concepte, este totuși greu de făcut diferențieri nete între ele. În ultimele decenii s-au impus drept actori importanți ai sistemului internațional, companiile și firmele multinaționale sau transnaționale. Sunt astăzi destule cazuri când asemenea companii au profitul mai mare decât P.I.B.-ul unor state mijlocii sau mici. Sunt și alți participanți cu vocație internațională – asocierile de ordin economic, cultural, sportiv, programele multinaționale de cooperare în diferitele domenii etc. Dar rolul principal continuă să-l joace alianțele care au drept actori statele, acestea fiind, așa cum s-a spus, o „creație perpetuă a relațiilor internaționale”. Instrumentul juridic ce le autentifică poate fi un tratat (în-deosebi în cazul coalițiilor politice și militare), o convenție, un protocol, un memorandum de înțelegere, un aranjament, un schimb de note (la care se recurge, în general, în cazul înțelegerilor secrete) etc. În sfârșit, prin acordurile încheiate, statele participante fixează obiectivele alianțelor, definesc drepturile și angajamentele lor mutuale, stabilesc norme, mecanisme și proceduri de funcționare etc.

De asemenea, practica istorică a evidențiat cu prisosință faptul că, deși în documentele oficiale a fost prevăzută o egalitate juridică, în alianțele multilaterale a existat în multe cazuri, un lider sau un stat care a deținut poziția conducătoare. Acesta, prin diferite mecanisme, a impus celorlalți parteneri ideologia, scopurile sale, precum și o contribuție financiară, economică, militară etc. cât mai mare la activitatea alianței. Dar în fiecare alianță, mai ales în cele multilaterale, unde a existat o discrepanță între țelurile liderului și statele mai mici, a funcționat legea efortului minim. Cu alte cuvinte fiecare partener caută să tragă maximum de foloase cu un efort cât mai mic.

Aceste principii, sumar prezentate, au stat la baza și funcționarea la baza celor două alianțe constituite la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea – Tripla Alianță (Puterile Centrale) și Tripla Înțelegere (Antanta) – și care s-au confruntat în timpul primei conflagrații mondiale, generic denumită și „Marele Război”.

În perspectiva unui conflict între ele au existat preocupări de ambele părți pentru coordonarea instituțională a efortului lor militar. De partea Antantei aceste preocupări s-au redus la informări și consultări dispartate, de regulă la nivelul marilor state majore. La Puterile Centrale preparativele au fost mai avansate, ajungându-se la proiecte de operații comune, ce au implicat și unele detalieri. Dar, în ansamblu, la izbucnirea conflagrației mondiale (15/28 iulie 1914) nici una dintre cele două coaliții nu avea constituite organisme comune pentru planificarea și conducerea operațiilor. Desigur, fiecare actor avea propriile proiecte strategice, dar care s-au dovedit a fi neviabile și au trebuit amendate în scurt timp.

Prin urmare, a fost nevoie de un efort susținut pentru crearea unor mecanisme și instrumente interaliate de cooperare instituțională, care să apropie victoria. În ambele alianțe, dificultățile au fost foarte mari, fiecare actor căutând să păstreze controlul cât mai deplin al forțelor militare proprii.

2. Organisme de conducere politico-militară la nivelul celor două coaliții beligerante

1. Puterile Centrale

Înaltul Comandament German (OHL) fusese condus inițial de Helmuth Johann Ludwig von Moltke (1 ianuarie 1906 – 14 septembrie 1914) apoi până la 29 august 1916 de generalul Erich von Falkenhayn (14 septembrie 1914 – 29 august 1916) și, în final, de feldmareșalul Paul von Hindenburg (1847-1934) (29 august 1916 – 3 iulie 1919), secondat de generalul Erich Ludendorff (1865-1937). Cei doi conducători, din 1914, trupele germane de pe Frontul de Est. Ludendorff, însă, era adevăratul conducător. Deciziile luate de cei doi au avut o importanță aparte în deznoadămentul conflictului. Războiul submarin nelimitat la 31 ianuarie 1917, transportarea lui Lenin din Elveția în Rusia (martie – aprilie 1917), respingerea celor „14 puncte” ale președintelui Wilson formulate la 8 ianuarie 1918 și ofensivele de pe frontul de vest (21 martie – 17 iulie 1918) au dus la dezastrul Puterilor Centrale și al Germaniei în toamna lui 1918. După armistițiul de la 11 noiembrie 1918, Ludendorff a promovat

Paul von Hindenburg și Erich Ludendorff

legenda trădării armatei germane de către liderii politici socialiști („legenda loviturii de pumnal în spate”), ulterior prin intermediul lui Adolf Hitler, iar Hindenburg, ajuns președinte al Germaniei în 1925, a sfârșit prin a-l numi cancelar pe Hitler la 30 ianuarie 1933.

Revenind la structurile politico-militare de coaliție, necesitatea unei coordonări a eforturilor de război ale Puterilor Centrale a fost subliniată repetat de către înalții comandanți germani. Astfel, Erich von Falkenhayn, sublinia în august 1915: „După experiențele nefericite din ultimul timp, a devenit necesar de a se ajunge la o unificare reglementată, concentrând conducerea generală a războiului în mâinile Germaniei”².

În urma unei convenții semnate la 6 septembrie 1915 de către Germania și Austro-Ungaria la care au aderat Bulgaria și Imperiul otoman, împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, a fost recunoscut comandant suprem al forțelor armate germane, austro-ungare, bulgare și otomane. Dar acesta, datorită structurii Reichului potrivit căreia liderii armatei nu erau răspunzători față de conducerea politică, nici față de șeful guvernului, cancelarul, și nici față de

Wilhelm al II-lea al Germaniei

Reichstag (parlament), trecuse încă de la începutul ostilităților în plan secund. Prin urmare, rolul lui de mediator între etajul politic și cel militar a fost redus.

Pe baza hotărârii din 6 septembrie 1915 s-a constituit un stat major (*Oberste Kriegsleitung*) care a fost împuternicit cu elaborarea directivelor strategice valabile pentru toate trupele Puterilor Centrale. *Oberste Kriegsleitung* transmitea directivele prin organul său permanent de lucru – Marele Cartier General al armatei germane. Totodată, pe lângă statele majore austro-ungar, bulgar și otoman existau ofițeri de legătură germani care exercitau o influență considerabilă asupra cartierelor generale respective.

În afara ofițerilor de legătură, Germania a trimis misiuni militare în Bulgaria și Imperiul otoman și a încadrat armatele austro-ungare, bulgare și otomane cu comandamente germane. De asemenea, a creat grupuri de armate, armate și divizii mixte. De exemplu, armata otomană din Orientul Apropiat a fost condusă, practic, de Misiunea militară germană, iar din 1917 de Înaltul Comandament al Quadruplei

pentru Orient, șefii acestuia fiind Erich von Falkenhayn, ce și-a pierdut funcția la 29 august 1916 și ca urmare a intrării României în Război și din 1918, de generalul Liman von Sanders (1855-1929).

Tot sub control german mai ales în vara și toamna anului 1918 s-au aflat și majoritatea forțelor militare bulgare, dislocate în Balcani. Grupul de armate de aici era constituit din trei armate bulgare și una germană. În pofida predominării numerice nete a forțelor bulgare, comanda grupului a revenit unui general german von Scholtz.

Cu toate acestea coordonarea efortului de război a Puterilor Centrale a generat dispute între partenerii de alianță. Împăratul Franz Josef, presat de generalii săi, a manifest reticente față de subordonarea forțelor austro-ungare, situație ce s-a perpetuat și în timpul lui Carol I, urmașul său la tron.

Dificultățile sporeau având în vedere natura statului austro-ungar. Acesta era un imperiu multiethnic și avea, prin urmare, o structură militară complicată. Există o structură centrală (K.U.K. – Kaiserlich und Königlich), o forță militară *landwehr* (KK), gestionată de Austria, și o alta *honvézi* (KU), a Ungariei. Mai funcționa, de asemenea, o rezervă *landsturm*, ce avea în componere oameni mai în vârstă, divizată și ea în două componente – KK și KU.

Structurile de conducere au reflectat această stare de lucruri. Împăratul Franz Josef era șeful suprem al armatei, dar la începutul ostilităților a delegat comanda arhiducelui Friedrich. În realitate, controlul asupra armatei l-a avut generalul Franz Conrad von Hotzendorf, avansat mareșal la 25 noiembrie 1916 și colonelul Josef Metzger. Această situație a durat până la 1 martie 1917, când noul împărat Carol a preluat comanda supremă a armatei. L-a rechemat la șefia Statului Major General la 14 iulie 1918.

De asemenea, cele două guverne aveau responsabilități directe în coordonarea efortului de război al bicefalii monarhii. Evident, au existat contradicții între Viena și Budapesta în diferite probleme legate de ducerea războiului.

În concluzie, în cadrul Puterilor Centrale s-a constituit un comandament unic și a existat o cooperare militară, facilitată și de continuitatea teritorială realizată după zdrobirea Serbiei.

Germania a fost liderul incontestabil al alianței, iar controlul exercitat de ea s-a încercat a fi cât mai deplin. Dar, partenerii de coaliție au manifestat reticențe față de el, astfel că, în practică, colaborarea a avut destul sincope.

2. Antanta

Fiecare țară a Antantei și-a creat în perioada anterioară structuri de conducere politico-militară, unele dintre ele continuând să funcționeze și în timpul războiului. În Franța, prin decretul prezidențial din 3 august 1906, a luat ființă **Consiliul superior al apărării naționale**. Acesta era o structură interministerială care avea drept sarcină să avizeze orice măsură ce privea apărarea națională. Condus de primul ministru, el reunea deținătorii portofoliilor afaceri străine, finanțe, război, marina, coloniile, șeful Marelui stat major, șefii de stat major al marinei și al coloniilor. El a fost reorganizat în 1911 și 1913, principalele modificări aduse stipulau dreptul președintelui republicii de a conduce unele ședințe și crearea biroului de operații a armelor, ca structură tehnică. De remarcat că acest comitet nu a fost consultat până la jumătatea războiului mondial, pentru a dispărea apoi cu totul.

Un alt organism care a funcționat o lungă perioadă de timp a fost **Consiliul superior de război**. El a fost creat în 1888 și reorganizat succesiv în 1903, 1908. Profilul definitiv a fost stabilit în 1911 la propunerea lui Adolphe Messimy, ministru de război. S-a desființat postul de vice președinte, responsabilitățile acestuia fiind transferate șefului Marelui Stat Major, funcție în care a fost numit generalul Joseph Joffre, s-a stabilit reînnoirea anuală a membrilor consiliului și înființarea unui stat major și a unui birou al operațiilor, aceste structuri urmând a conduce marile unități la război. Reorganizarea a fost realizată cu scopul de a facilita tranziția de la pace la război. Dar, la declanșarea ostilităților, sub pretextul imposibilității reunitii membrilor săi, Consiliul și-a suspendat activitatea. Responsabilitățile sale au fost repartizate între șeful Marelui Cartier General pentru marile unități de pe front și ministrul de război, pentru zona interioară.

Deși a treia republică franceză, ale cărei baze au fost puse după înfrângerea în războiul cu Prusia (1870-1871), a cunoscut destule scan-

daluri în care a fost implicată și armata, atacul german a determinat, așa cum se obișnuiește, o „adunare în jurul steagului”.

Președintele, guvernul, și parlamentul au continuat să funcționeze pe tot parcursul războiului, dar disputele nu au încetat. Semnificativ sunt cele declarate în 1918 de colonelul Jean Payot, director al căilor ferate: „Am lucrat 16 ore pe zi: patru ore luptând împotriva germanilor și 12 ore luptând împotriva conaționalilor”. Franța a cunoscut o instabilitate guvernamentală, în cei patru ani de război funcționând cinci echipe executive conduse de: René Viviani (13 iunie 1914 – 29 octombrie 1915); Aristide Briand (29 octombrie 1915 – 17 martie 1917); Alexandre Ribot (20 martie – 12 septembrie 1917); Paul Painlevé (12 septembrie – 13 noiembrie 1917); Georges Clemenceau (16 noiembrie 1917 – 20 ianuarie 1920).

Conducerea operațiilor a revenit **Marelui Cartier General**, condus de generalul Joseph Jacques Cesar Joffre (1852-1931). El a primit șefia acestei structuri în anul 1911, când a avut loc, așa cum am precizat, o reorganizare a Înaltului comandament francez. A condus operațiile armatei franceze până la 13 decembrie 1916, când a fost demis și înlocuit cu generalul Robert Nivelle. Ca pilula să fie mai puțin amară, a fost înaintat la gradul de mareșal. Joffre n-a avut o relație foarte bună cu mulți oameni politici, fapt care a contribuit la dizgrația sa.. De asemenea, i s-a imputat surpriza atacului german de la Verdun, precum și înfrângerea armatei române în campania din anul 1916.

Joffre a vizitat SUA după intrarea acesteia în război, ulterior a fost consilier pentru armata americană dislocată în Franța, ajutând la pregătirea sa operativă. A vizitat, între altele Marea Britanie (1918), România (1920), Japonia (1921). A condus parada victoriei de la 14 iulie 1919. În 1920 a fost ales membru al Academiei Franceze și a rămas membru al Consiliului Suprem de Război până la moartea sa la 3 ianuarie 1931³. Și-a scris memoriile apărute în anul următor morții sale.

A urmat la conducerea Marelui Cartier General generalul Robert Nivelle (1856-1924) care a organizat celebra ofensivă care îi poartă numele, folosind aceeași tactică ca a germanilor la Verdun. Ea s-a soldat cu un eșec, iar

rezultatul l-a reprezentat rebeliunea în armata franceză, potolită cu destulă dificultate de către generalul Philippe Pétain, noul șef al Marelui Cartier General, Nivelles fiind demis la 15 mai 1917.

În *Imperiul rus*, modelul a fost cel aristocratic cu puternice accente totalitare. Comandantul suprem al armatei era țarul Nicolae al II-lea (1868-1918). Există, de asemenea, un Consiliu de stat al apărării și bineînțeles guvernul. La începutul ostilităților țarul l-a numit comandant suprem al armatei pe marele duce Nicolai Nicolaevici al Rusiei, care căpătase o reputație de reformator militar după războiul ruso-japonez din anii 1904-1905. Numirea sa a surprins cercurile militare, întrucât marele duce nu avea o experiență de luptă prea bogată. Ca urmare a gravelor insuccese din vara anului 1915, el a fost demis, țarul preluând la 5 septembrie 1915 comanda supremă a armatei, măsură criticabilă, întrucât evoluția evenimentelor militare putea să afecteze reputația suveranului.

Conducerea operațiilor a revenit Marelui Stat Major (STAVKA) ce și-a avut sediul la Moghilev. De la 5 septembrie 1915, în fruntea acestui organism a fost numit Mihail Vasilevici Alexeev (1857-1918). El a exercitat această funcție până în noiembrie 1916, când a fost înlocuit temporar de către Vasili Iosifovici Gurko (1864-1937). A părăsit această funcție la izbucnirea revoluției din februarie/ martie 1917. STAVKA a funcționat până după lovitură de stat bolșevică.

Încă de la declanșarea conflictului s-a pus problema realizării unui comandament unic pentru forțele britanice, franceze și belgiene ce luptau pe teatrul de operații occidental. Armatele franceze și engleze și-au păstrat independența de acțiune și comandamentele naționale, iar cooperarea a fost nu de puține ori dificilă. Cazul disputei dintre generalii John French, comandantul Corpului Expediționar Britanic (BEF), și Charles Lanrezac, comandantul Armatei 5 franceze, soldate cu demiterea acestuia din urmă, este bine cunoscut. De altfel, în instrucțiunile date de Ministerul de război britanic generalului French se preciza: „comandamentul dvs. este complet independent și în nici un caz nu veți pus sub ordinele unui general aliat”⁴.

Coordonarea eforturilor de război s-a realizat, de regulă, în cadrul unor reuniuni între Marele Cartier francez și șeful comandantului Corpului expediționar Britanic. Iată, de exemplu, la 14-16 februarie 1916, cu câteva zile înainte de atacul german de la Verdun, s-a desfășurat o consfătuire la care s-a adoptat un plan comun de operații care să ducă la străpungerea apărării inamicului în regiunea Somme. Cu acel prilej, generalul Joffre a fost recunoscut „coordonator al operațiilor militare” pe toată durata ofensivei. Era un prim pas spre un comandament unic, dar până la realizarea lui va trece ceva vreme.

Necesitățile militare au impus, în lipsa acestuia, o anumită coordonare care s-a realizat, de regulă, prin consfătuiri între participații la lupte pe teatrele occidental, italian, estic, balcanic și Orientul Apropiat. Prima reuniune de acest gen a avut loc la Chantilly (Franța) în perioada 6-8 decembrie 1915. Au participat generalii Joffre, Maurice Pelle și colonelul Billote din partea Franței, mareșalul French, generalii William Robertson, Henry Wilson și Archibald Murray, lordul Percy din partea Marii Britanii, generalul Jilinsky și colonelul Ignatiev pentru Rusia, generalul Wielmans pentru Belgia, generalul Porro pentru Italia și colonelul Stepanović pentru Serbia, reprezentanții la Paris ai armatelor rusă, belgiană, italiană și sârbă. Cu acest prilej s-a discutat generalizarea ofensivei aliaților pe toate fronturile împotriva Puterilor Centrale în anul 1916. Soluțiile adoptate au avut un caracter facultativ, fiecare comandament național păstrându-și libertatea de punere în aplicare funcție de situația concretă de pe frontul pe care acționa.

În spiritul celor stabilite la Chantilly, Joffre a adresat generalului Mihail Alexeev solicitarea ca armata rusă să declanșeze la sfârșitul lunii mai 1916 o ofensivă de mari proporții pe frontul de est cu scopul de a veni în sprijinul trupelor franceze și a celor italiene.

O altă conferință s-a desfășurat tot la Chantilly în zilele de 15-16 noiembrie 1916, unde s-au stabilit principiile planului de acțiune pentru anul 1917. Cele patru conferințe de la Chantilly⁵ au formalizat cooperarea partenerilor din Antanta, dar au lăsat acestora o marjă destul de largă de acțiune. Pe lângă coordonarea acțiunilor militare, aliații au mai stabilit și

un principiu fundamental de conduită de a nu încheia pacea separată cu adversarul.

Dar, închegarea unui comandament unic a fost o problemă dificilă, susceptibilitățile naționale fiind foarte mari. În planul de operații pentru anul 1917, autoritățile de la Londra precizau că armata britanică este un „aliat” al Franței și nu un „subordonat”, iar Statele Unite ale Americii au intrat în război în calitate de „asociat” și nu de „aliat”.

Evenimentele din toamna anului 1917 (preluarea de către bolșevici a puterii în Rusia și ieșirea acesteia din război, încheierea armistițiului de către România, grava înfrângere de italienilor la Caporetto) au creat pericolul concentrării forțelor Germaniei pe Frontul de Vest. Această situație a stimulat, în consecință, preocupările pentru coordonarea mai eficientă a efortului de război.

În perioada 6-7 noiembrie 1917 la Rapallo (Italia) a avut loc o conferință la care au participat șefii de guvern din Franța (Paul Painlevé), Marea Britanie (Lloyd George) și Italia (Vittoria Orlando). Cei trei lideri au decis înființarea unui „**Consiliu Interaliat de Război**”, compus din șefii de guverne, și a unui Consiliu Naval Interaliat. Pe lângă Consiliul Interaliat de Război s-a constituit ulterior un „Secretariat” în care au intrat reprezentanți militari francezi, britanici, americani și italieni. Funcționarea Consiliului Interaliat de Război a generat destul rivalități între aliați, dar, în ansamblu, a avut un rol pozitiv în obținerea victoriei Antantei.

Organismele militare aliate aveau un rol consultativ, dar șefii de guvern francez și britanic au continuat demersurile pentru crearea unui comandament unic. Se cuvine precizarea că unii șefi militari (generalul Robertson, șeful Marelui Cartier General britanic, generalul Pétain, comandantul de căpetenie al armatei franceze, delegați ai Belgiei și Italiei) au manifestat rezerve față de aceste preocupări.

Generalul Robertson declara: „În aceste împrejurări mi se părea că sarcinile de comandant suprem trebuiau să fie exercitate conjunct de șefii statelor majore generale francez și britanic/.../ Noi nu aveam nevoie atât de crearea unei noi mașinării, cât de ameliorarea celei existente și acceptarea ei mai bine definită”⁶.

La 21 martie, pe Frontul de vest, Înalțul comandament german a declanșat prima

Ferdinand Foch

mare ofensivă, din cele cinci, cu scopul de a obține victoria înainte de sosirea corpului expediționar american. În atare condiții, sub presiuni grave, la 26 martie 1918, la Doullens, lordul Milner și Georges Clemenceau, prim ministrul francez, au semnat o declarație prin care generalul Ferdinand Foch era însărcinat de guvernele francez și britanic să coordoneze acțiunea armatelor aliate pe frontul de vest. A fost nevoie de trei și jumătate de război și teama de un dezastru final pentru a se lua o asemenea decizie salutară.

La 3 aprilie 1918, atribuțiile lui Foch sporesc, el primind din partea guvernelor francez, britanic și american „direcția strategică a operațiilor militare”. El este numit în calitate de „coordonator” al acțiunilor pe frontul occidental, fiind numit, ulterior comandant șef al armatelor aliate⁷.

Astfel, Foch a căpătat ca subordonați pe comandanții armatelor aliate din Franța și Italia precum și armata aliată din Peninsula Balcanică. Adiacent s-a creat și un stat major, condus de generalul Maxime Weigand, în care au intrat reprezentanți ai statelor majore aliate. Acesta a fost conceput ca un organism de

lucru, la dispoziția comandantului suprem interaliat. El nu avea drept de conducere asupra statelor majore ale armatelor aliate, cărora le putea da ordine numai generalul Foch.

Erich von Ludendorff recunoștea în memoriile sale că numirea lui Foch în calitate de comandant șef a reprezentat un factor important al victoriei Antantei.

O situație oarecum deosebită s-a înregistrat pe frontul balcanic, unde acționau, încă din octombrie 1915, divizii britanice și franceze, comandate de generalul Maurice Sarrail⁸. Modalitățile de exercitare a comenzii au fost definitivitate la o conferință din 6-7 ianuarie 1917, desfășurată la Roma. Generalul englez Milne a fost pus sub comanda generalului Sarrail, al cărui stat major era format din ofițeri francezi. În decembrie 1917, el a fost schimbat din funcție cu generalul Marie Louis Adolphe Guillaumat, succesorul acestuia fiind generalul Franchet d'Esperey. Și aici s-au manifestat unele animozități, generalul Milne, comandantul corpului expediționar britanic din estul Peninsulei Balcanice, conformându-se dispozițiilor Marelui Cartier General britanic, a întreprins acțiuni militare fără acordul comandamentului aliat de acolo dominat de francezi.

Generalul John Joseph Pershing

3. Cooperarea militară a României în cadrul Antantei

După cum se cunoaște, prin decizia Consiliului de Coroană din 21 iulie/3 august 1914, România a rămas în afara conflictului mondial, iar prin decizia aceluiasi organism din 14/27 august 1916, România a intrat în război alături de Antantă, prima zi a beligeranței fiind a doua zi, 15/28 august 1916⁹.

Bazele cooperării militare între România și noii săi parteneri de alianță au fost puse prin convențiile semnate la 4/17 august 1916¹⁰. Având în vedere poziția geostrategică a României, cooperarea a vizat cu prioritate aliatul rus, angajat în conflict încă de la începutul lui pe așa numitul Front oriental care se întindea de la Marea Baltică până în Carpații Bucovinei.

În esență, cele două convenții prevedeau următoarele principii în materii de cooperare:

- Cooperarea liberă a armatelor aliate fără subordonarea vreuneia dintre părțile contractante;

- Păstrarea comandamentelor proprii până la cel mai înalt nivel

Pentru coordonarea operațiilor pe bază de consens se prevedea ca armata română să delege ofițeri de legătură pe lângă marile cartiere generale ale armatelor aliate și viceversa;

- Stabilirea unor zone de operații distincte;
- Asigurarea unei independențe absolute în conducerea operațiilor;

- Interdicția pătrunderii armatei unei părți contractante pe teritoriul partenerului de alianță fără consimțământul acestuia;

- Sprijinirea reciprocă cu forțe și mijloace în zone de interes reciproc;

- Acolo unde se prevedea ca trupe ruse să întărească efortul militar pe teritoriul României (la început s-a specificat doar cazul Dobrogei), se menționa că aceste trupe vor intra în subordinea comandamentului suprem român;

- Dacă în cursul operațiilor se depășeau frontierele României, trupele rusești din grupările combinate urmau să rămână sub comandament român, numai în cazul în care quantumul lor nu ar fi depășit de cel al trupelor române din gruparea respectivă; în acest ultim caz, trupele rusești urmau a se constitui în grupări separate repuse sub comandă proprie;

- În cadrul grupărilor combinate ordinele aferente urmau a fi date, pe bază paritară, atât

în română, cât și în rusă. În practică, însă, s-a folosit limba franceză, accesibilă cadrelor de comandă române și ruse.

La începutul campaniei, problema cooperării de comandament cu aliații s-a pus numai în Dobrogea, unde a fost dislocat corpul de armată rus, comandat de generalul Zaioncikovski, subordonat Armatei 3, condusă de generalul Mihail Aslan. Întrucât cuantumul forțelor ruse din Dobrogea a sporit și au ajuns să precumpănească numeric față de cele române, s-a constituit acolo o grupare separată mixtă, numită Armata de Dobrogea, comandată succesiv de generalii Zaioncikovski și Vladimir Saharov, care se subordona Marelui Cartier General Român. Pierderea completă a Dobrogei a dus la încetarea existenței acestuia.

La sfârșitul anului 1916, campania armatei române, începută la mijlocul lunii august același an, s-a încheiat cu o înfrângere militară de proporții. Frontul s-a stabilizat pe aliniamentul Dunărea maritimă – Siretul inferior – Carpații orientali. Prin urmare, segmentul românesc a devenit o prelungire a frontului rusesc, ce se întindea acum de la Marea Baltică la Marea Neagră. Totodată, aliatul rus a avut preponderența numerică, aici fiind dislocate trei armate ruse și o armată română (Armata 2, comandată de generalul Alexandru Averescu).

În această situație, Statul Major Rus (Stavka) a exercitat mari presiuni pentru preluarea controlului asupra armatei române, unul dintre argumentele invocate fiind necesitatea unei linii de conduită unitară. Negocierile au fost tensionate, întrucât problema depășea cadrul strict militar, având un pronunțat caracter politic. Ele s-au purtat la cel mai înalt nivel, țarul Nicolae al II-lea acceptând, în cele din urmă, păstrarea identității armatei române.

În decembrie 1916 s-a creat **Frontul Român**¹¹, o formulă mixtă, cu scopul de oficializa și eficientiza colaborarea româno-rusă, ce suferise mult până atunci. Comandant era regele Ferdinand I, secondat succesiv de generalii Vladimir Saharov și Dmitri Șcerbaciov, ca șefi de stat majori și comandanți ai trupelor ruse dislocate în România, și de generalul Constantin Prezan, numit la începutul lunii decembrie șef al Marelui Cartier General Român¹². A fost o soluție de compromis care a respectat atât blazonul familiei regale, cât și suveranitatea

В. П. Сахаровъ
Генералъ-Майоръ, Командиръ 1-го Сибирскаго
Корпуса.

Generalul Vladimir Saharov

statului român. O atare formulă era similară celei din 1877, când domnitorul Carol I a fost desemnat comandant al armatei de vest ce acționa la Plevna.

Structura a funcționat, cu destule dificultăți, însă, atât timp cât forțele ruse și-au menținut starea de operativitate și nu au fost atinse de morbul bolșevic. În noiembrie 1917 după preluarea puterii de către maximaliști la Petrograd, Frontul Român a încetat să mai existe și cu aceasta conducerea română și-a recăpătat conducerea exclusivă a propriilor trupe.

Deși nu se prevăzuse concret în documentele inițiale, relațiile interaliat de comandament au cuprins și prezența unor misiuni militare ale partenerilor de alianță, dintre care cea mai importantă a fost cea franceză condusă de generalul Henri Mathias Berthelot. Ea a fost solicitată de premierul Ion I. C. Brătianu încă din cursul tratativelor cu Antanta, el a cerut trimiterea, în România, a unei Misiuni Militare Franceze, urmând să sosească imediat după declanșarea mobilizării. Brătianu i-a declarat lui Saint Aulaire, ministrul francez la București, că era dispus să-l numească șef al Marelui Stat

Regele Ferdinand

Major pe comandantul acestei misiuni¹³. De altfel, la sosirea Misiunii Militare Franceze, prim-ministrul și, apoi, regele Ferdinand i-au cerut generalului H. M. Berthelot, să accepte funcția de șef al Marelui Stat Major. Berthelot a refuzat propunerea și a rămas doar consilier al suveranului și al premierului¹⁴.

Prezența unei misiuni militare franceze a indispus Stavka, astfel că s-a trimis în România și o numeroasă misiunea militară rusă, condusă de generalul Mihail Belev, al cărei scop era blocarea activității lui Berthelot și a ofițerilor francezi. Cu alte cuvinte, în România se găseau forțe ale două mari puteri – Rusia și Franța – aflate în dispută pentru preponderență. Prima, care avea dispuși circa un milion de soldați, dorea să ia sub control spațiul geografic, ceea ce se putea realiza mai ușor prin evacuarea armatei, a autorităților, a unor întreprinderi industriale, a tezaurului etc. A doua acționa pentru a-și păstra controlul și influența, obiectiv ce putea fi atins prin sprijinirea românilor. Identitatea de interese din anii 1916-1918 a creat o solidaritate remarcabilă între cele două țări,

popoare și armate, ce se constituie într-un moment de referință în istoria relațiilor bilaterale. Prin urmare, activitatea lui Berthelot consona cu doleanțele și interesele românești din acel moment, ceea ce i-a creat un prestigiu imens în societatea românească. În mod firesc, Parlamentul refugiat la Iași i-a recunoscut generalului Berthelot, în 21 mai 1917, într-o ședință solemnă, calitatea de cetățean de onoare al României, iar după război a fost încărcat cu onoruri deosebite.

Misiunea Militară Franceză s-a implicat puternic în acțiunile de redresare a armatei române, cu dorința de face din ea un instrument de război eficient pe câmpul de luptă, capabil să-și ia revanșa după înfrângerea suferită. Ofițerii și subofițerii francezi au fost repartizați la comandamente, unități, centre de instrucție, școli militare, cu titlu de consilieri și instructori. O altă parte a încadrat unitățile de aviație și artilerie antiaeriană, iar medicii și surorile au acționat alături de personalul românesc. Peste tot sfaturile, ideile, soluțiile și exemplul lor au fost bine venite și de regulă, materializate. Firește nu au lipsit animozitățile, cum a fost relația rece dintre Averescu și Berthelot, nici

Generalul Constantin Prezan

momentele de tensiune, dar colaborarea foarte bună dintre stafful Misiunii și Marele Cartier General, dintre Berthelot și Prezan, a contribuit la instalarea unei atmosfere cordiale, de lucru¹⁵.

O problemă îndelung dezbătută cu aliatul rus a fost locul unde să se facă reorganizarea armatei în iarna anului 1917, comandamentele rusești solicitând transferarea armatei române în afara teritoriului național, respectiv în Rusia. Generalul Zaharov propunea chiar regiunea Harkov - Don. Rușii aduceau drept argumente la această propunere, susținută cu tenacitate, dezorganizarea economiei românești, teritoriul rămas nefiind în stare să asigure logistica pentru un număr atât de mare de militari, numai ei având aici trei armate (9, 4 și 6), necesitatea apărării eficiente a frontului din Carpați, eliminarea suprasolicitării transporturilor din această regiune, asigurarea unor condiții bune de refacere pentru armata română etc. Scopul nemărturisit era, însă, înglobarea armatei române și a României, care urma să devină o simplă afacere rusească. Aceasta presupunea eliminarea sau reducerea semnificativă a influenței Misiunii Militare Franceze, privită cu ostilitate de la început de către Stavka¹⁶.

De altfel, rușii aveau în vedere o evacuare generală din Moldova, inclusiv a autorităților statale (Curtea regală, Guvernul, Parlamentul etc). Au fost elaborate planuri, s-au făcut recunoașteri, au fost întocmite programe de transport și liste cu persoanele propozabile etc¹⁷.

Rezistența regelui Ferdinand, acțiunile guvernului, în frunte cu Brătianu, ajutorul acordat de Misiunea Militară Franceză, personal de șeful acesteia au contribuit la renunțarea de către aliatul rus la pretențiile de transfera armata română dincolo de Nistru.

Pe timpul pregătirii și desfășurării campaniei din vara anului 1917, cooperarea de comandament s-a desfășurat satisfăcător, comandanții ruși fiind mult mai concilianți, întrucât disciplina și starea de operativitate a trupelor din subordine era din ce în ce mai problematică. În marile bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, marile unități ruse au luptat inegal, iar vechea rivalitate nu s-a stins. O dovadă este disputa dintre generalul Aleksandr Ragoza, comandantul Armatei 4 ruse și al grupului

de armate format din cele două mari unități și generalul Constantin Christescu, comandantul Armatei 1 române. Relația de comandament a fost salvată prin înlocuirea generalului Christescu de la comanda Armatei 1 române. Conducerea acesteia a fost preluată de generalul Eremia Grigorescu, comandantul Corpului 6 armată. Și acesta a intrat în conflict cu generalul Ragoza, dar de data aceasta cel înlocuit de la comanda grupului de armate româno-rus a fost comandantul Armatei 4 ruse.

*
* *

În timpul „războiului cel mare”, cooperarea în interiorul alianțelor a fost una dintre cele mai complicate probleme, fiecare partener dorind să-și păstreze controlul asupra propriilor trupe. S-au întreprins mari eforturi pentru a se îmbunătăți comunicarea și colaborarea între aliați și se crea un comandament unic, știut fiind că unitatea de comandă, concentrarea forțelor și mijloacelor este un principiu sacrosant al artei și științei militare. Germania a reușit să concentreze în mâinile sale coordonarea efortului de război, dar acest lucru nu a fost suficient pentru a obține victoria. Presiunile germane au întâmpinat rezistența actorilor mai mici.

Aproximativ aceeași situație s-a întâlnit și în interiorul Antantei, britanicii și italienii fiind foarte reticenți în a accepta un comandament unic. Perspectiva înfrângerii totale i-a determinat pe liderii politici și militari să accepte în ultima instanță un comandament aliat unic și un comandant șef în persoana lui Ferdinand Foch..

România, actor de rang secund în această alianță, a colaborat foarte greu cu Imperiul rus, acesta având veleități de hegemonie în spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră. Presiunile rusești au fost contracarate destul de eficient de Franța, care și-a trimis în România o importantă misiune militară. Disputa franco-rusă a creat României și Înaltului comandament român o anumită marjă de manevră, care i-a permis să controleze propriile trupe.

După revoluția din februarie-martie 1917, cooperarea s-a îmbunătățit, dar comandanții ruși erau îngrijorați de slăbirea disciplinei și

diminuarea considerabilă a capacității operative a trupelor din subordine. Armata română a ajuns să fie în ochii generalilor și ofițerilor ruși drept colacul lor de salvare, speranța pentru salvarea situației personale.

NOTE

¹ Pentru problematica alianțelor a se vedea: Stephen Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987. Lucrarea a fost publicată în limba română de Editura Polirom în anul 2008, prefața fiind semnată de Șerban Cioculescu, iar traducerea realizată de Camelia Boca.

² Erich von Falkenhayn, général de l'infanterie, *Le commandement suprême de l'Armée Allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, Charles Lavauzelle et C-ie, Paris, 1921, p. 221.

³ Word War I. *The definitive Encyclopedia and Document Collection*, volume 2: D-J, Dr, Spensecer C. Tucker, editor, foreword by dr Hlger H. Herwig, Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England, p.849-851.

⁴ Général F. Gambiez, et colonel M. Suire, *Histoire de la première guerre mondiale*, vol 1, Fayard, Paris, 1968, p. 151.

⁵ În această localitate au mai fost alte două reuniuni; 14-16 februarie 1916 și 12-13 martie 1916, ambele între francezi și britanici.

⁶ William Robertson, *Conduite générale de la guerre. Chefs militaires et homme politique 1914-1918*, Payot, Paris, 1929, p. 225-227.

⁷ Maréchal Foch, *Memoires pour servir a l'histoire de la guerre 1914-1918*, tome second, Librairie Plon, Paris, M.CM. XXXI, p. 38-44; *Mes souvenirs*

de la Guerre par le General Pershing, commandant en chef des forces expeditionnaires, tome premier, traduction du colonel Ch, Jacob, Librairie Plon, Paris, M.CM. XXXI, p. 371-380; Colonel Nic. Sc. Stoenescu, *Foch. Maréchal de France*, Bucarest, 1933, p. 67-77.

⁸ Detalii în Général Sarrail, *Mon commandement en Orient (1916-1918)*, Ernest Flamariion, Editeur, Paris, 1920.

⁹ Detalii în Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p.27-87

¹⁰ *România în Războiul Mondial (1916-1919)*, volumul 1, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p.9-11;

¹¹ Termenul de front avea, în accepțiunea rusă, alt sens decât cel în țările occidentale, care însemna un traseu geografic unde sunt dispuse față în față forțele a două tabere beligerante. În Imperiul rus, noțiunea de front însemna cea mai înaltă entitate organizatorică și operațională de trupe armate.

¹² Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, editura Militară, București, 2008, p.96-244.

¹³ Conte de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din franceză de Ileana Sturdza, introducere și note de Mihai D. Sturdza, Editura Humanitas, București, 2002, p. 57.

¹⁴ *Ibidem*, p. 81.

¹⁵ Jean- Noël Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie Méridionale (1916-1918)*, Chateau de Vincennes, Paris, 1999, p. 219-550.

¹⁶ *Ibidem*, 219-550.

¹⁷ A.A. Mossolov, *Misiunea mea în România, (Memorii)*, ediție de Marin. C. Stănescu, Editura Silex, București, 1997, p. 56-90.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI RELAȚIILE ROMÂNNO-ITALIENE. DESPRE ACȚIUNEA DIPLOMATICĂ DE ATUNCI ȘI GESTIONAREA MEMORIEI DIPLOMATICE ÎN PREZENT*

MIHAIL DOBRE **

Abstract

The centenary of World War 1 represents an opportunity to try out different approaches on the manner in which the Romanian society maintained the memory regarding this extremely important episode in our history. From this perspective, there are two dimensions of outstanding importance: first, the relation between diplomats and political decision-makers, and, second, the management of diplomatic documentary sources with the sole goal of recreating an accurate picture of the past. The paper below discusses both dimensions, at the same time pleading for the establishment of a national fund of diplomatic documents, which should be accessible online.

Keywords: Romania, Italy, World War 1, diplomacy, memory,

Împlinirea a 100 de ani de la desfășurarea Primului Război Mondial oferă, cum este de altfel firesc, prilejul pentru diferite abordări cu privire atât la maniera în care România a acționat în timpul acelei conflagrații, cât și la modul în care societatea românească s-a îngrijit pe parcursul unui veac de memoria referitoare la acele timpuri.

Din această perspectivă, de un interes aparte sunt cel puțin două dimensiuni: a). relația carierei diplomatice cu autoritățile de atunci ale statului român și, respectiv, b). gestionarea surselor documentare diplomatice, astfel încât scopul timpurilor noastre, anume cunoașterea cât mai fidelă a propriului trecut, să fie cu adevărat servit. Și pentru ca să nu ne menținem în

* Text prezentat la masa rotundă cu tema „Studiul Primului Război Mondial: discursuri, stereotipuri, controverse”, desfășurată la 30 august 2018, în cadrul celui de-al doilea Congres Național al Istoricilor Români (Iași, 29 august – 1 septembrie 2018).

** Lect. univ. dr., Universitatea din București.

sfera generalităților, vom aplica analiza noastră la relația cu unul dintre aliații din timpul războiului mondial, anume Italia.

I. Relația carierei diplomatice cu decidenții politici din timpul războiului

În timpul Primului Război Mondial relația bilaterală româno-italiană a fost gestionată prin misiunile diplomatice română (la Roma) și italiană (la București) care erau organizate la nivel de „legații” (fiind conduse de „miniștri plenipotențiar”). Ele aveau deja câteva decenii de funcționare permanentă, fiind constituite imediat după recunoașterea internațională a independenței statului român în urma deciziilor Congresului de pace de la Berlin din 1878¹. În ceea ce privește legația română de la Roma, aceasta a fost condusă în intervalul 1914-1920 (incluzând aici nu numai perioada de desfășurare a războiului, ci și de organizare a conferinței de pace) de doi diplomați: Dimitrie I. Ghika² (dinainte de începutul războiului și până în octombrie 1917) și Alexandru Em. Lahovary³ (din decembrie 1917 și până mult după Conferința de pace de la Paris). Amândoi diplomații au avut misiuni multe și lungi în serviciul exterior al MAS, fiind personalități de marcă ale României în prima jumătate a secolului al XX-lea. Relația lor cu decidenții politici români din timpul Primului Război Mondial a fost însă diferită, iar aici avem în special în vedere atitudinea primului ministru Ionel Brătianu, care a fost constant acuzat de Dimitrie Ghika de poziție părtinitoare. În 1917 Brătianu a decis trimiterea lui Victor Antonescu la Paris în locul lui Alexandru Lahovary, iar acestuia din urmă i s-a făcut loc la Roma, scop în care Ghika a fost scos din schema de reprezentare externă. Iată cum Ghika percepea relația sa personală cu Ionel Brătianu și, evident, versiunea sa privind cauzele neînțelegerilor: „...*De abia instalat [la Roma, n.ns.] când, imediat după sărbătorile de Crăciun și Revelion, guvernul Maiorescu, demisionar, ceda locul domnului Ion Brătianu, liberal. Nu mi se părea că această schimbare trebuia să mă afecteze personal. ... Abia mai târziu am aflat că domnul Brătianu era pornit contra mea pentru că părăsisem atât de repede administrația centrală, întrucât considera că diplomații români trebuiau, în mod obligatoriu, să treacă prin doi ani de experiență*

în atmosfera țării și a partidelor politice și că promovarea mea în calitate de consilier fusese condiționată de acest stagiul necesar”. Ghika a găsit și o explicație pentru atitudinea lui Ionel Brătianu: „...nu știam că șeful partidului liberal nu-mi ierta faptul de a fi contribuit la un succes al partidului advers, conservator, prin activitatea depusă în cazul diferendului cu Bulgaria și pentru că s-a înșelat în mod public și pe deplin asupra rezultatului politicii noastre de așteptare răbdătoare, opusă celei de acțiune imediată, în forță, preconizată greșit de el însuși și de partidul liberal”. La finalul carierei sale Ghika avea să constate, cu amărăciune, că „În perioada vegherii armate a Italiei din 1914 până în 1915 și a României, mai prelungă, cât și după intrarea noastră în război, urma să am din nou dovada clară a acestor sentimente răuvoitoare ale domnului Brătianu față de mine și să le suport de multe ori urmările”⁴. În acest sens este cunoscut că, după ce a fost readus în prim-planul vieții diplomatice de către guvernul Al. Vaida-Voevod în decembrie 1919, mai întâi în calitate de membru al delegației române la Conferința de pace, iar apoi ca ministru la Legația Paris, Ghika avea să dea din nou de Ionel Brătianu în anul 1922, când acesta revenea la conducerea guvernului român și decidea din nou punerea în disponibilitate a diplomatului⁵.

Cazul Ghika, dincolo de relevarea consecințelor pentru cariera diplomatică a raportului insuficient reglementat dintre mediul politic și structura diplomatică de carieră, scoate în evidență și o altă fațetă a sistemului diplomatic românesc de la acea dată, anume caracterul discreționar al desfășurării demersurilor de politică externă ale României. În perioada neutralității (1914-1916) șeful *de facto* al diplomației române nu era Emanoil Porumbaru, titularul portofoliului Afacerilor Străine în guvernul liberal, ci însuși președintele aceluși guvern, Ionel Brătianu. Nu avem nici pe departe intenția de a aduce vreo umbră asupra meritelor primului ministru român de la acea dată. Mai mult, considerăm că Ionel Brătianu a avut un rol esențial atât în obținerea reflectării intereselor naționale în Tratatul politic încheiat în august 1916 cu Antanta în vederea intrării în război de partea acestui grup de mari puteri, cât și în articularea statului național

unitar în anii '20 ai secolului trecut, fiind în viziunea noastră cea mai importantă personalitate politică a României moderne, insuficient pusă în lumină chiar și în vremurile de acum. Brătianu conducea, însă, activitatea diplomatică în timpul războiului de o manieră personală, concentrând mecanismul decizional în jurul său și direcționând într-o formă marcată de subiectivism dimensiunea informativă specifică activității diplomatice. Într-un asemenea context, greșelile nu puteau să nu apară, iar ele ajungeau și în atenția cercurilor diplomatice extrem de selective ale acelei perioade. Așa se face că Principele Mario Ruspoli, însărcinatul cu afaceri al Ambasadei Italiei la Paris, formula următoarea evaluare atunci când se referea, în 1915, la șeful Legației României în capitala Franței, Alexandru Lahovary: „*Acest Ministru al României, ca și alți reprezentanți români în străinătate, nefiind informați despre dispozițiile și tratativele Guvernului lor, nu sunt în măsură să exercite o activitate eficientă*”⁶.

Cazul cel mai problematic generat de maniera în care Brătianu a condus diplomația română a fost reprezentat de relația stabilită la începutul războiului mondial de primul ministru român cu șeful Legației Italiei la București, baronul Carlo Fasciotti. Cu ministrul italian au fost negociate cele două acorduri secrete încheiate în 10/23septembrie 1914 și, respectiv, în 24 ianuarie/6 februarie 1915 în vederea coordonării intrării celor două țări în război de partea aceleiași tabere, Antanta, după cum tot cu ministrul italian s-au derulat toate demersurile destinate acestui scop. Eșecul coordonării cu Italia, marcat de intrarea separată a statului italian în război în 1915 și fără informarea prealabilă a părții române – deși astfel se stipulase în acordurile secrete sus-menționate –, avea să conducă la aspre recriminări ale omului politic român la adresa comportamentului diplomatului italian⁷. Mai semnificativ, însă, eșecul coordonării româno-italiene a adus la suprafață și faptul, deloc uzual, că demnitarul român a privilegiat canalul diplomatic al celeilalte părți, în detrimentul propriului canal diplomatic. Astfel, din raportul realizat de Fasciotti după întâlnirea în care îl anunța pe Brătianu asupra deciziei privind intrarea separată a Italiei în război, aflăm că șeful guvernului român ar

fi admis că, „*așa stând lucrurile, el se afla la rândul său în nevoia de a-l pune la curent cu această situație pe Ghika, întrucât până acum îl ținuse neinformați de toate acestea*”⁸. Este o afirmație surprinzătoare, prezentă numai în documentele italiene, care atinge esența însăși a activității diplomatice: *în promovarea intereselor sale, un stat își utilizează propriul canal diplomatic, aceasta fiind menirea trimerii și întreținerii – cu costurile aferente – a unei misiuni diplomatice în străinătate*. Este lesne de înțeles că o utilizare, concomitent cu dialogul cu baronul Fasciotti, a propriei misiuni diplomatice în capitala Italiei, condusă de D. Ghika, ar fi fost de natură să ofere lui Brătianu șanse mult mai mari să gestioneze cu mai mare eficiență raporturile cu viitorul său aliat din Antanta.

În ceea ce îl privește, Ghika marca în memoriile sale replica dată lui Ionel Brătianu atunci când a primit informarea cu privire la negocierile româno-italiene care avuseseră loc la București numai cu participarea a reprezentantului diplomatic al Italiei în România: „*Singura mea reacție a fost un răspuns scurt: Mulțumesc Excelenței Voastre pentru această încredere față de mine, pe care aș fi dorit să o am mai demult, cât și pentru detaliile asupra unor negocieri pe care le-am urmărit zi de zi grație încrederii pe care binevoiește să mi-o acorde, ca ministru și cu titlu personal, ministrul afacerilor externe al Italiei...*”⁹.

La această primă temă, un singur lucru ar fi de adăugat: nu în toate situațiile s-a procedat precum în cazul Ghika. De altfel, Ionel Brătianu întreținea corespondență directă în mod discreționar cu unii dintre diplomații români din străinătate, cazul cel mai cunoscut fiind acela al ministrului României la Petrograd, Constantin Diamandy, căruia primul ministru român îi acorda o încredere aproape fără limite¹⁰. După cum adăugăm și o concluzie: diplomația română se afla, în acea perioadă, într-un stadiu încă incipient, iar practica diplomatică a liderilor politici ai vremii nu avea nivelul de profesionalizare al factorilor politici din statele cu lungă experiență a treburilor de stat. Atât în cazul politicianilor, cât și în acela al diplomaților exista bunăvoință, dar și loc de mai bine.

Copie du télégramme chiffré
du Ministère des affaires étrangères
(Président du Conseil) en date du 4 mai
à 14.30 - - , reçu le 22 avril à 12^h 1/2 -
5 mai

N° 635

Ghiika
Ministre Roumain
Rome

Confidentiel. Veuillez aller voir le Ministre
des affaires étrangères, ainsi que le Président
du Conseil, et leur dire qu'ici l'entente
de l'Italie avec la Triple Entente n'est
plus secrète pour personne; que dans
mon désir de continuer à ne pas
séparer politique roumaine [.....] de
l'Italie, je croyais nécessaire de
leur communiquer, par vous aussi,
ce que j'ai dit à Fascitti, que la
Roumanie ne quittera pas sa
neutralité avant de s'être assurée
comme frontière future à Theris en
aval Segedin et la Pruth en Roumanie.
Je fais œuvre amicale vis-à-vis du
Gouvernement italien dans le but de
[sic] éviter que nous pourrions être
entraînés en dehors de ces conditions.

(s) Brătianu

II. Gestionarea izvoarelor diplomatice – probleme curente

Cel de-al doilea aspect pe care dorim să îl abordăm se referă la modul în care, în ultimul secol, a fost gestionată resursa informativă asigurată de documentele privind demersurile politico-diplomatice realizate în timpul Primului Război Mondial. Avem credința că, în zilele noastre, interpretările și reinterpreările legate de desfășurarea, consecințele și semnificația războiului impun ca implicarea în dezbateri a cercetătorilor români și, drept corolar, poziționarea autorităților publice române să se întemeieze pe surse documentare, în mod special pe izvoarele diplomatice. Aliații noștri din timpul războiului s-au achitat, în general, de sarcina publicării documentelor diplomatice privitoare la acea perioadă. Italia, Marea Britanie și SUA au publicat arhivele privind întreaga perioadă a războiului, iar Franța a făcut cunoscut un număr mare de documente privind o parte însemnată din desfășurarea acelei conflagrații.

În ceea ce ne privește, însă, situația este radical diferită. Arhiva MAE este în continuare cunoscută de un număr limitat de cercetători și împătimiti în cunoașterea evenimentelor trecutului. În mod concret, nu a fost publicat nici un volum de documente diplomatice din arhiva MAE care să se refere la acțiunile politico-diplomatice ale autorităților române în perioada neutralității (1914-1916) sau la susținerea participării României la războiul mondial (1916-1918), iar despre acțiunea națională în contextul desfășurării Conferinței de Pace (1919-1920) nu a văzut până în prezent lumina tiparului decât un singur volum de documente diplomatice¹¹. Situația este însă mai dramatică decât simpla constatare a lipsei interesului de a fi publicate documentele diplomatice, cu atât mai surprinzător cu cât ele reflectă o perioadă onorantă și plină de angajament a statului român. Și tot ca să nu ne pierdem în generalități, ne vom referi la cazul relațiilor româno-italiene, care are o relevanță particulară, decurgând din similitudinile de statut și obiective ale celor două țări înainte și în timpul primei conflagrații mondiale.

Arhiva MAE conține variate surse diplomatice privind relațiile româno-italiene în perioa-

da 1914-1918, dar baza documentară este lacunară. Dosarele privind telegramele transmise/primite de/de la Legația României la Roma, așa cum sunt reflectate în *Fondul 71/1914. Primul Război Mondial*, nu conțin decât o parte redusă din activitatea de informare realizată de acel oficiu diplomatic, cu consecința unei imagini incomplete și disparate despre cum au evoluat relațiile româno-italiene în perioada supusă analizei. Telegramme mai găsim uneori în volumele de rapoarte de presă, sau în volumele reflectând activitatea guvernului de la Iași și, respectiv, în acelea consacrate Păcii de la București din mai 1918¹². Că baza documentară a fost mult mai bogată, acest lucru îl știm cel puțin din parcurgerea documentelor olografe dintr-un alt fond – *Fondul Legației* –, care cuprinde documente aflate la Legația de la Roma, incluzând și transcrierea unor telegrame primite din partea autorităților din țară, după cum și ciornele telegramelor și a unor rapoarte de presă transmise de cei doi conducători ai Legației din perioada războiului¹³.

În schimb, pot fi găsite documentele diplomatice în afara Arhivei MAE, în diferite fonduri arhivistice ale mai multor instituții. Așa de pildă, pot fi identificate o serie de telegrame în cadrul fondurilor deținute de Arhivele Naționale ale României (în special în *Fondul Casa Regală – Oficiale*)¹⁴. În plus, în cadrul colecțiilor speciale ale Bibliotecii Naționale (preluate de la Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat), se află caietele de însemnări ale unui diplomat român, Nicolae Filodor, acesta transcriind fragmente ale unor documente diplomatice relevante inclusiv pentru relația româno-italiană, iar în unele cazuri chiar documentele în întregime¹⁵.

Situația bazei documentare privind relațiile româno-italiene nu este diferită de aceea privind relațiile României cu alte state implicate în Primul Război Mondial. În toate aceste cazuri, este în prezent aproape imposibil să se asigure continuitate în urmărirea demersurilor externe ale autorităților române de atunci. În atare situație, ce se poate face? În plan imediat, dată fiind starea bazei documentare a relațiilor diplomatice întreținute de România în timpul aceluși prim conflict mondial, este dificil (și poate riscant) să recurgi numai la publicarea fondului

documentar din Arhiva MAE. Rezultatul prezumat ar consta tot în formarea unei imagini incomplete. De aceea, apreciem că singura soluție adecvată este crearea unui *corpus național de documente diplomatice*, atât în formă tipărită, cât și – sau poate mai ales – prin gestionare online. O asemenea inițiativă ar presupune utilizarea de resurse financiare, tehnice și umane considerabile, inclusiv pentru reconstituirea atât de necesarului fond de telegrame prin valorificarea Fondului Legații sus-amintit. Dar la un secol de la desfășurarea Primului Război Mondial inițiativa în cauză ar fi mai mult decât necesară.

Avem convingerea că absența accesului consolidat la documentele epocii joacă împotriva intereselor noastre ca națiune. Aici nu este vorba numai despre accesul la informație al cercetătorilor, care în diferite forme reușesc să se apropie de o înțelegere mai nuanțată a evenimentelor, cât mai ales este vorba de importanța cunoașterii la nivelul ansamblului societății noastre a datelor specifice propriului trecut. Credem, de asemenea, că pentru pe o asemenea bază se va putea înțelege mai bine ceea ce s-a întâmplat de atunci încoace și, eventual, se vor putea întui mai corect elementele definitorii pentru sensul și ritmul de dezvoltare a societății noastre. În esență, istoria, în forma în care ea a fost prezentată în manualele din ultimul secol, ne transmite o imagine despre Primul Război Mondial care nu reflectă densitatea și complexitatea acțiunilor factorilor responsabili de atunci pentru destinul României, așa cum aceste acțiuni sunt reflectate în documentele diplomatice ale epocii¹⁶.

NOTE

¹ Pentru demersurile de constituire a legației de la Roma, vezi *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, Editura politică, București, 1967, p. 34-55.

² Dimitrie Ghika (1875-1967) a fost ministru la Roma între 1913-1917. Anterior acestui post diplomatic a fost șef de misiune la Sofia (1911-1913), iar ulterior la Paris (1920-1922), Roma (1928-1931 și 1932-1933) și Bruxelles (1933-1937). Între aprilie 1931 și mai 1932 a fost ministru al afacerilor străine în cabinetul Iorga-Argetoianu. Pentru ortografia

numelui diplomatului român, folosim forma cu care acesta semna rapoartele diplomatice (Ghika), iar nu aceea cu care recent i-au fost publicate memoriile (Ghyka).

³ Alexandru Lahovary (1855-1950) a fost ministru la Roma între 1917-1928, după ce mai avusese această funcție în capitala Italiei între 1893-1899, iar apoi îndeplinisese aceleași însărcinări la Constantinopol (1902-1906), Viena (1906-1908) și Paris (1908-1917).

⁴ Dimitrie Ghyka, *Memorii*, Editura Institutului European, Iași, 2004, p. 175-176.

⁵ Ghika nota sec în jurnalul său consecințele pentru sine ale noii arhitecturi de putere de la București: „În primăvara lui 1922, o schimbare de guvern în România a adus la putere pe domnul Ion Brătianu care, după câteva săptămâni, pune capăt misiunii mele în Franța printr-o disponibilizare care urma să dureze patru ani, dându-mi măsura exactă a ostilității sale față de mine... Hotărârea sa imediată – abia ajunsese din nou prim-ministru – de a mă scoate din funcția de ministru în Franța mă pune într-o postură penibilă, cu atât mai mult cu cât era însoțită de o disponibilizare”. Vezi *Ibidem*, p. 253-256.

⁶ Cf. *I Documenti Diplomatici Italiani*, quinta serie: 1914-1918, volume III, Libreria dello Stato, Roma, 1985, doc. 525 (telegrama nr. 334/124 din 30 aprilie 1915, Ruspoli pentru Sonnino), p. 413-414.

⁷ Ionel Brătianu își exprima „regretul de a fi condus numai prin el (Fasciotti – n.ns.) negocierile cu Roma, căci fără aceasta astăzi ar fi figurat în telegramele pentru Roma ceea ce el i-a comunicat”. Cf. *Arhivele Naționale ale României*, Fond Casa Regală, dosar nr. 61/1914, convorbirea Brătianu-Fasciotti din 2/15 mai 1915.

⁸ *DDI*, vol. III, doc. 444 (telegrama nr. 294/187 din 24 aprilie 1915, Fasciotti pentru Sonnino), p. 351-352.

⁹ Dimitrie Ghyka, *Memorii*, p. 192.

¹⁰ În 1915 Brătianu îl informa pe Diamandy despre conținutul unui mesaj către ministrul rus la București, Stanislas Poklevsky-Koziel, încă înainte ca acel mesaj să fi fost transmis părții ruse. Cf. telegrama nr. 1298 din 10/23 iulie 1915, în *ANR*, Fond Casa Regală, dosar nr. 29/1915, file 7-8.

¹¹ *România la Conferința de pace de la Paris 1919-1920*, vol. 1, Editura Semne, București, 2010.

¹² *Arhiva MAE*, problema 71/1914, E1 și E2 (cu două părți).

¹³ *Arhiva MAE*, fond Roma 1873-1947, vol. 39-43. Acolo unde a fost posibil, unele asemenea

ciorne au fost confruntate cu originalul documentului transmis la București/Iași, acestea atestând că forma olografă prezentă în arhivă era forma finală a documentului respectiv.

¹⁴ *Arhivele Naționale ale României*, Fond Casa Regală, inv. 726, dosare referitoare la perioada 1914-1918.

¹⁵ *Biblioteca Națională, Colecții speciale*, fondul Saint-Georges, arhiva N. Filodor, dosarele nr. 3382-3386.

¹⁶ Multe sunt cazurile care pot argumenta această afirmație, de pildă enormul efort diplomatic desfășurat în perioada neutralității, sau consecințele dramatice pentru situația financiară a țării care au decurs din ocupația străină asupra sudului țării, inclusiv asupra capitalei, ca să nu mai amintim de situația excepțională, aproape de pragul extincției statale, în care se afla România în perioada retragerii guvernului și administrației în Moldova (1917-1918).

ISTORIOGRAFIA ȘI MEMORIALISTICA GERMANĂ DESPRE ROMÂNIA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI RECEPTAREA EI DE CĂTRE ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Dr. SORIN CRISTESCU *

Abstract

German historiography is definitely a very important source for history of the Great War. During the interwar period, German works were used in the great synthesis, but during the communist regime the access to the German sources was limited. After the turning point of 1989, the research of German works became an imperative for the Romanian historiography, mainly because the German sources on the great battles on the Romanian front in 1917 are very scarce.

Keywords: *historiography, sources, Great War, synthesis*

În toate marile sinteze despre participarea României la Primul Război Mondial – avem în vedere lucrarea lui Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului de Întregire a României*, apoi cea a Marelui Stat Major *România în Războiul Mondial*, apoi cele de la finele anilor 80, cum ar fi *România în anii Primului Război Mondial* (2 vol., 1987), volumul V din *Istoria militară a poporului român*, (1988) cele două din urmă apărute la Editura Militară, preocuparea pen-

tru integrarea istoriografiei și memorialisticii germane este evidentă.

Astfel la reeditarea lucrării lui Constantin Kirițescu de către Editura Științifică și Enciclopedică din București în anul 1989 s-a putut vedea lista celor 321 de lucrări folosite de autor pentru elaborarea operei sale, plus o listă elaborată de editori – Mircea N. Popa¹ și Lucia Popa – a lucrărilor importante românești apărute despre Primul Război Mondial

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

în ultimele decenii, din 1928 până în 1987². Printre lucrările enumerate de Kirițescu se află, firește, numeroase lucrări memorialistice și publicistice germane, unele care astăzi nu se regăsesc în fișierul Bibliotecii Academiei, dovedind că autorul își făcuse el însuși o bogată colecție de asemenea lucrări. Autorul precizează că în ceea ce privește prezentarea cauzelor Marelui Război s-a servit de colecțiile de documente diplomatice franceze, britanice și germane însumând un mare număr de volume³, care au apărut după 1922, respectiv 1925 anii când el a publicat prima ediție, respectiv a doua, a operei sale. Kirițescu citează un număr mare de lucrări memorialistice germane și austro-ungare Apărute până în 1938. Astfel îi vedem menționați pe generalii Arz, A. von Cramon, Eric von Falkenhayn, Eduard Fischer, Freytag-Loringhoven, Paul von Hindenburg, Erich Ludendorff, August von Mackensen, Curt von Morgen, pe diplomații și politicienii Bullow, Burian, Ottokar von Czernin, Hanson, politicieni Matthias Erzberger, Karl Helfferich, Karl Kautsky, Kleinwaechter, publiciști și foști ofițeri precum Hans Carossa, Fr. K. Endress, Koester, Max Luyken, Karl Fritz Mann, Karl Nowak, Ollberg, Fritz Orltepp, Max Osborn, A. Reich, I. Reichel, Hans Roell, Karl Rosner, Georg Schultze-Bahlke, M. Schwarte, W. Siemer; Fr. Stiewe, Stegemann, W. Wogel, pastorul I. Weiss, G. Wetzel, Zekely Wilhem, plus cele 8 volume Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 -1918, Wien, 1931. Este o listă utilă care ar trebui verificată titlu cu titlu și valorificat fiecare în parte acolo unde există date de interes deosebit, mai ales pentru că după cel de-al Doilea Război Mondial istoriografia germană și austriacă nu a mai produs nicio lucrare notabilă despre campania din România în anii 1916 -1917. Cu toate acestea este evident că nici lucrarea lui Kirițescu, în limitele ei, și nici sintezele următoare nu au urmărit și nici nu aveau cum să urmărească o analiză exhaustivă a memorialisticii germane.

Din acest punct de vedere al folosirii surselor germane sinteza Marelui Stat Major din anii '30 -40 a beneficiat de aportul unui Serviciu Istoric care a avut o arhivă specială de traduceri a corespondenței Marelui Cartier General austriac, în vreme ce sintezele de la finele anilor '80 nu mai dispun de acest instrument de lucru.

În sintezele de la finele anilor '80 folosirea surselor germane este destul de amplă; este vorba de lucrări apărute chiar în vremea respectivă cum ar fi cea a lui Koester, *Die Sturm-schar Falkenhayn* (1917) sau traducerile făcute de colonelul Laurențiu Bărzotescu în 1921 și memoriile cunoscute ale generalilor Ludendorff, von Hindenburg, von Mackensen, von Morgen, von Cramon ș.a. Este însă faptul evident că autorii s-au folosit de o amplă sinteză apărută în anii 1975 -1979 în RDG despre Primul Război Mondial în care asemănarea de tratare a problemelor este evidentă.

O problemă a memorialisticii germane o constituie faptul că dacă evenimentele din campania anului 1916 au beneficiat în perioada interbelică de o amplă tratare, referirile privind bătăliile de la Mărăști, Mărășești, Oituz sunt incomparabil mai puține.

După 1989 În România nu se mai scriu sinteze de amploare, ci preocupările se îndreaptă spre evenimente de mare importanță un exemplu în acest sens fiind lucrările lui Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari*, Editura Enciclopedică, București, 1994 sau Dumitru Preda, Nicolae Ciobanu, *Bătălia de la Mărășești*, Editura Militară, București, 2014, fie spre ample monografiile consacrate marilor personalități militare cum ar fi cele ale prof univ. dr. Petre Otu: *Alexandru Averescu, Constantin Prezan*, apărute la Editura Militară Aici vedem bine reprezentată memorialistica germană, și cel mai mult se excelează în folosirea bibliografiei germane în lucrarea *Bătălia de la Mărășești*. Acolo vom întâlni și sinteze germane interbelice – din 1922 – *Der Grosse Krieg* și din 1937 *Der Weltkrieg*, plus memoriile la care deja ne-am referit.

În aceste condiții, în ceea ce ne privește, am considerat că există în această privință un câmp amplu de cercetare și ne-am propus mai multe direcții. În primul rând pentru cauzele primului Război Mondial am tradus și editat acele rapoarte diplomatice austro-ungare în care se fac referiri la regele Carol I, la care am adăugat și rapoarte de acest gen din colecția de volume diplomatice germane și austro-ungare: *Regele Carol I în rapoarte diplomatice austro-ungare 1877-1914*, Editura Paideia, București, 4 volume apărute între 2013 -2017, iar pentru

perioada neutralității românești am adăugat: *Ultimele 67 de zile din domnia Regelui Carol I*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016, reunind telegrame diplomatice expediate de ministrul austro-ungar respectiv german de la București în perioada 4 august – 10 octombrie 1914, și în fine, *Misiunea Contelui Czernin în România 10 octombrie 1914 -27 august 1916*, apărută la Editura Militară în anul 2016.

Apoi ne-am ocupat de memorialistică: am întreprins o publicare însemnărilor lui Mackensen referitoare la campania din România, făcută într-un articol publicat în 2007 în *Revista de Istorie Militară*, deoarece conținea o descriere foarte competentă a agriculturii românești din vremea respectivă. La fel în ceea ce îl privește pe Curt von Morgen. Apoi a urmat identificarea în colecțiile Bibliotecii Academiei a unei serii de memorii nefolosite de Kirițescu cum ar fi cele ale lui Erwin Rommel *Infanterie greift an!* din 1938, importantă pentru descrierea luptelor de la Oituz, de pe dealul Coșna, fie partea dedicată României într-o lucrare memorialistică a colonelului, ulterior generalului Franz Ritter von Epp (1868 -1947), întemeietor de tristă amintire al formațiunilor *Freikorps*, care a participat la Mărășești, și și-a scris memoriile – o lucrare intitulată *Ein Leben fuer Deutschland* [O viață pentru Germania] în 1938, sau mergând pe urmele lui Kirițescu, am tradus și publicat partea dedicată României din ampla sinteză a ministrului Karl Helfferich (1872 -1928) *Der Weltkrieg in 3 Bänden*, Ullstein, Berlin, 1919, interesantă pentru aspectele economice ale războiului. Pentru partea economică un document revelator îl reprezintă broșura lui Fritz Karl Mann (1883 -1979) intitulată *Gospodăria de război în România* publicată la București chiar în iunie 1918.

Aspectul cel mai promițător este însă identificarea și folosirea unor lucrări care din motive ideologice nu au putut fi aduse în România, atât în anii 30 cât mai ales în anii 1948 -1989 cum ar fi memoriile lui Ernst Rohm (1887

-1934), *Geschichte eines Hochverraters* apărute în două ediții, în 1928 și 1933, și apoi distruse de autoritățile naziste (Rohm a stat 11 luni în România și a fost martor al bătăliei de la Mărășești,) ale ministrului de Externe Richard von Kuehlmann (1873-1948) *Erinnerungen* [Amintiri] apărute în 1948, amintirile amiralului Georg von Muller publicate în 1959 sub titlul *Regierte der Kaiser?*, apoi o lucrare foarte bine documentată a lui Elke Bornemann *Der Friede von Bukarest 1918* [Pacea de la București 1918], Frankfurt am Main, 1978, sau mai puțin importante memoriile amiralului Albert Hopman de pildă, apărute în 2004, ș.a. În acest sens merită însă menționată achiziționarea de către Biblioteca Academiei a unei lucrări atent documentate a cercetătoarei Lisa Mayerhofer, *Zwischen Freund und Feind – Deutsche Besatzung in Rumänien 1916 -1918*, Munchen, 2010, care ne arată faptul că există în Germania un interes pentru rolul economic jucat de România în planurile germane din cursul Marele Război.

Concluzia este că cercetarea memorialisticii și istoriografiei germane continuă să reprezinte un domeniu interesant de cercetare, iar arhivele militare germane, sau ceea ce a mai rămas din ele, îi așteaptă încă pe cercetătorii din România.

NOTE

¹ Lucrarea lui Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial*, Editura Politică, București, 1979, rămâne și astăzi o lucrare de referință care folosește din plin marile sinteze de istorie elaborate în ambele Germanii de atunci și cele mai importante lucrări memorialistice germane și austro-ungare.

² Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, vol. 1, pp. 30 – 47.

³ O lucrare memorialistică în care folosirea documentelor diplomatice germane și austro-ungare este evidentă, este cea a lui Nicolae Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932.

O MĂRTURIE INEDITĂ
DESPRE CAMPANIA DIN TRANSILVANIA,
AUGUST – OCTOMBRIE 1916.
JURNALUL LOCOTENENTULUI ÎN REZERVĂ
ALEXANDRU OLTEANU

MANUEL STĂNESCU *

Abstract

For most of us, World War I is the will of a small group of politicians and military leaders who have decided the fate of millions of people. Most of the time, the world's first conflagration appears to us as a chain of struggle; going through the list of losses, it looks impressive, but nothing more. But we rarely go beyond statistics to see people and understand the profound challenges that have prompted many and anonymous people to be willing to even risk their lives for an ideal of national reintegration that some voices say many did not even understand it. This possibility is often provided by the testimonies of those who have watched the trench war. The fact is that this type of document comes from the family's archive, that is, the diary of my mother's grandfather, written in the events, which makes it even more interesting to perceive the emotions and feelings of those times in which the destiny of the country was built.

These short passages in the memoirs of Captain Alexandru Olteanu, written in the wake of the first weeks of the war, are proof that the national ideal was far from just a target of narrow political elite. It was a great part of the sensitivity of middle class, hence, from one place to another, and to ordinary soldiers, to those usually called to make the ultimate sacrifice.

Keywords: Romania, WWI, 1916 campaign, diaries, memories

Pentru cei mai mulți dintre noi, Primul Război Mondial reprezintă voința unui grup restrâns de politicieni și lideri militari, care au decis soarta a milioane de oameni. De cele mai multe ori, prima conflagrație mondială ne apare ca o înlănțuire de lupte; parcurgând lis-

ta pierderilor, ea pare impresionantă, dar nimic mai mult. Reușim însă rareori să trecem dincolo de statistică pentru a vedea oamenii și a înțelege resorturile profunde care i-au îndemnat pe cei mulți și anonimi să fie dispuși să-și riște chiar viața pentru un ideal al între-

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

girii naționale pe care, spun unele voci, cei mai mulți nici nu îl înțelegeau. Această posibilitate ne este adesea oferită de mărturiile celor care au privit războiul din tranșee. Întâmplarea face ca un asemenea tip de document să provină din arhiva familiei, anume jurnalul străbunicului meu din partea mamei, scris atunci, în văltoarea evenimentelor, ceea ce îl face cu atât mai interesant din perspectiva redării cât mai fidele a emoțiilor și trăirilor din acele vremuri în care se clădea destinul țării.

Alexandru Olteanu s-a născut la 19 octombrie 1887 în Tg. Neamț, părinții (Ioan și Văduva Olteanu), fiind ambii de profesie funcționari. La 10 aprilie 1914 s-a căsătorit cu Alexandrina Bădulescu. A murit la 17 ianuarie 1954, la Piatra Neamț. La 25 august 1915 i s-a născut fiul, Napoleon Ștefan, numit așa în cinstea lui Napoleon al III-lea. Pentru participarea la campania anului 1913 a fost decorat cu medalia Avântul Țării. La declanșarea Primului Război

Mondial a fost mobilizat într-un regiment de infanterie cu garnizoana în Botoșani, anume 37 infanterie.

Regimentul 37 infanterie¹ a făcut parte din organigrama Diviziei 8 infanterie până la sfârșitul lunii octombrie 1916, când a fost pus în subordinea Diviziei 15 infanterie, în zona Oituz. Din cauza amestecării unităților (practică a Marelui Cartier General ce a stârnit protestul generalului Averescu), în ianuarie 1917 Divizia 15 infanterie a fost rebotezată Divizia 8 infanterie. A participat la luptele din vara anului 1917, iar în 1918, sub comanda generalului Iacob Zadic, a fost prima mare unitate românească care a intrat în Bucovina².

În conformitate cu Înaltul Decret Regal nr. 1195 din 21 martie 1911, la data de 1 octombrie 1911 s-a înființat Regimentul „Botoșani” nr. 37, cu dislocare în garnizoana Botoșani. Unitatea a participat la cel de-al doilea război balcanic, fiind dispusă în bivouac la Osicovița, neparticipând activ la luptele desfășurate pe teritoriul Bulgariei³. La data de 10 mai 1914 s-a schimbat denumirea unității în „Alexandru cel Bun”, nr. 37. Unitatea a participat la Războiul de întregire, contribuind la eliberarea Bucovinei. Prin Înaltul Decret nr. 1932 din 19 august 1936, care a conferit unității dreptul de a înscrie pe drapel denumirile localităților istorice în care s-a distins în lupte, în războiul pentru întregirea neamului: Ardeal, Poiana Uzului, Fata Moartă, Cașin⁴.

În momentul mobilizării, în august 1916, Regimentul 37 infanterie (comandat de colonelul Aristide Lecca) făcea parte din Divizia 8 infanterie (general de brigadă Ioan Pătrașcu), care la rândul ei se afla în structura Armatei de Nord. Regimentul nu a fost încadrat în grupul de acoperire „Oituz” arondat Diviziei 8 infanterie (grup comandat de generalul de brigadă Nicolae Petala, comandantul Brigăzii 15 infanterie), care a avut drept ax al pătrunderii valea Oituzului pe comunicația Onești, Târgu Secuiesc (eliberat la 17 august), creând astfel condiții de dezvoltare a succesului în adâncimea dispozitivului inamic⁵. În ziua de 20 august, Regimentul 37, complet constituit, era gata de plecare având următorul efectiv: 150 de ofițeri, 3462 trupă, 427 cai și 59 de trăsuri⁶, deplasarea spre zona de concentrare făcându-se cu ajutorul a trei garnituri de tren⁷. După

Alexandru Olteanu în timpul campaniei din Bulgaria, 1913

2 zile, la 22 august, comandantul Armatei de Nord (generalul Prezan) a hotărât schimbarea raioanelor de concentrare ale Diviziei 8 infanterie mai la nord, pentru a o introduce în operație între diviziile 14 și 7 infanterie. Ca urmare, până la 28 august unitățile Diviziei 8 au fost dirijate și concentrate în depresiunea Giurgeului, sub protecția trupelor de acoperire⁸.

În ultima etapă a ofensivei Armatei de Nord, Divizia 8 infanterie a înaintat de pe înălțimile de la vest de Mureș, peste Munții Gurghiului, începând cu 5 septembrie. Aflată în primul eșalon, Brigada 37 infanterie a acționat pe trei coloane pe axul localităților Ditrău, Lăpușna și Reghin. La încheierea etapei de ofensivă, Divizia 8 infanterie a ajuns pe aliniamentul pârâului Casva⁹. Ulterior, pe măsură de ofensiva trupelor germano-austro-ungare s-a intensificat, marile unități subordonate Armatei de Nord, inclusiv Divizia 8 infanterie, s-au retras pe înălțimile de la vest de cursurile superioare ale Oltului și Mureșului, într-un dispozitiv operativ în care puteau să se opună cu succes încercărilor inamicului de a pătrunde în Moldova¹⁰.

Regimentul 37 s-a distins în luptele de pe valea Uzului, Fata Moartă, Clăbuc și Măgura

Cașinului. În 1918, regimentul a participat la eliberarea Bucovinei ajungând până la Cernăuți, iar în 1919 a trecut Prutul. În această perioadă, la comandă s-a aflat colonelul Victor Tomoroveanu, care și-a dat viața, ulterior, în luptele de la Tisa.

La 14 august 1916, căpitanul în rezervă Alexandru Olteanu scria plin de entuziasm: „După multe enervări și multe acuzațiuni aduse partidului liberal pentru nepăsarea ce se credea că arată guvernul în realizarea idealului nostru național, în fine publicul, deopotrivă muncitorii, dar mai ales intelectualii au respirat adânc primind vestea că Duminică 14 august ora 10 a.m. se va ține un Consiliu de Coroană în care se va hotărî dacă idealul nostru național se va realiza sau nu. Era o bucurie ce cuprinsese pe toți bunii români că s-a isprăvit cu nehotărârea conducătorilor noștri și că siliți sau nu de evenimente, trebuie să se hotărască și asupra idealului național al românilor.

Și așa a fost. Dangătul clopotelor în noaptea de 14/15 august 1916 a vestit fiecărui bun român că ora dezrobirii fraților noștri subjugați a sosit. Lacrimi a stors acest dangăt din ochii fiecăruia; la unii de bucurie că sentimentele lor

Familia Olteanu în anii interbelici

au avut răsunet în inima conducătorilor desti-
nului acestei țări, iar la alții, la dușmanii noștri,
lacrimi de spaimă că românul a ridicat sabia și
odată ridicată, orice sacrificiu, chiar viața, nu
mai contează. Inima tuturor vibrează la uni-
son, iubirea de frate a învins nehotărârea și tot
ea va aduce și izbânda¹¹.

La 15 august, scria: „Familia pentru cine
știe să o aprecieze e un rai. Oricine venind în
mijlocul ei chiar cu fruntea încrețită, uită toate
necazurile vieții. Și cine va putea spune altfel,
când dragostea nemărginită din partea soției
și îmbărbătat de zâmbetul dragului tău copil
care te cheamă pe nume cerându-ți să-l plimbi
în brațe te face să uiți totul. Un sentiment de
duioșie sublimă te cuprinde de cum pășești
pragul casei tale, casei unde toți te doresc, toți
te iubesc.

Cine nu a avut niciodată familie nu poate
să fie fericit. Dar din mijlocul acestui Rai ești
smuls de apelul țării, care pretinde să contribuie
la gloria și mărirea ei și atunci... sentimentul
datoriei pune stăpânire pe tine, te înlănțuie, te
face să prețuiești mai mult țara ta. Deși cu re-
grete, totuși părăsești raiul, uiți de ai tăi purtat
de un singur gând: datoria.

Să-ți expui viața pentru binele și ferici-
rea generațiilor viitoare a neamului tău este
un sacrificiu sublim ce nu-l poate îndeplini
oricine. De aceea trebuie respectat militarul
oricât de mic în grad ar fi el, căci fiecare repre-
zintă onoarea, puterea noastră ca națiune. Așa
gândeam atunci și am plecat din rai în prima
zi. Las la aprecierea altora să mă judece dacă
am fost grăbit, sau nu¹².

În conformitate cu Jurnalul de operații
al Regimentului 37 infanterie, locotenentul
Alexandru Olteanu era comandantul Compa-
niei 6 din cadrul Batalionului II¹³. Primele pa-
gini ale jurnalului personal sunt dedicate mo-
bilizării și greutăților întâmpinate, cu tendința
de a compara situația cu mobilizarea din 1913,
pe care (cel puțin din proprie experiență) o
considerase „mai ușoară”. „Că se vor fi gândit
foarte mulți să caute să evite greutățile război-
ului, fie căutând a rămâne la partea sedentară,
fie a fi mobilizați la servicii mai puțin expuse,
aceasta nu discut, căci deși toți apreciază și
îmbărbătează ideea națională a României, „o
Românie mare și puternică”, însă mulți ar vrea
să vadă aceasta făcută de alții”. Precizează că de

această părere sunt mai ales materialistii: „Ur-
mătorul caz poate confirma adevărul: ...cam-
pania... găsește și un soldat bogătaş. Cel puțin
eu, necunoscându-i alte calități, așa o să-l nu-
mesc. Cereza Comandantului său ca în vederea
mobilizării să-i permită a-și aduce o ladă cu
bagaje, unde să-și pună lucrurile trebuincioase
unui bun menaj în campanie, mai cereza să fie
scutit de a purta greutate și dacă se poate să fie
pus să mâne caii, căci, zicea el, la aceasta se pri-
cepe de minune. Auzind acestea spune cu atâta
ușurință, ba încă și susținând necesitatea lor,
fără a vorbi în același timp de idealul țării, în
care părinții dumitale, sau dumneata personal
te-ai îmbogățit, deci ți-a înlesnit posibilitatea
să trăiești atât de comod. [...]Deci dragă dom-
nule, dacă vei avea fericirea să mergi împreună
cu noi în Ardeal, luptă cu noi. Suntem datori
să apărăm țara, luptând. Avem trebuință de
inteligenta dumitale, căci spui că ești licențiat,
literat, etc., nu pentru a mâna caii, ci pentru
a îmbărbăta oamenii, camarazii dumitale, să
facă o faptă eroică¹⁴.

Se plânge de birocrăția excesivă, vizibilă
și în cazul mobilizării: „formalitățile multe se
observă până și la împărțirea unor cai, [...] Un
lucru ce se poate face în 2 ore se face în câteva
zile¹⁵. La 20 august notează, dezamăgit: „Poate
n-ar trebui să se vorbească de unele lucruri cu
atât mai mult de cele referitoare la echiparea
noastră pentru campanie dacă, bineînțeles, nu
ar influența asupra situației sanitare și asupra
moralului soldaților. Ei bine, au făcut mobiliza-
rea fără să avem complet cele necesare. Soldații,
având unii numai un rând de schimburi, siliți
să poarte în saci atârnați pe spate efectele mi-
litare, nu vor putea fi feriți mult timp de boli
inerente unei astfel de situații”.

La 21 august, când regimentul pleacă din
oraș, Alexandru Olteanu povestește atmosfera
de sărbătoare: „Conduși de populațiunea loca-
lă, de rudele și părinții celor care plecau, arun-
cându-mi-se și oferindu-mi-se flori, având ori-
unde întorceai ochii zâmbete și lacrimi, astfel
am părăsit orașul Botoșani”.

În zilele următoare, încărcate cu marșuri
lungi și obositoare, „au început să se simtă
greutățile războiului”. Memorialistul atrage
atenția, la 26 august, asupra aplicării uneori
absurde a regulamentelor: „Deși eram în cam-
panie, ni se pretindea, atunci când trupa era

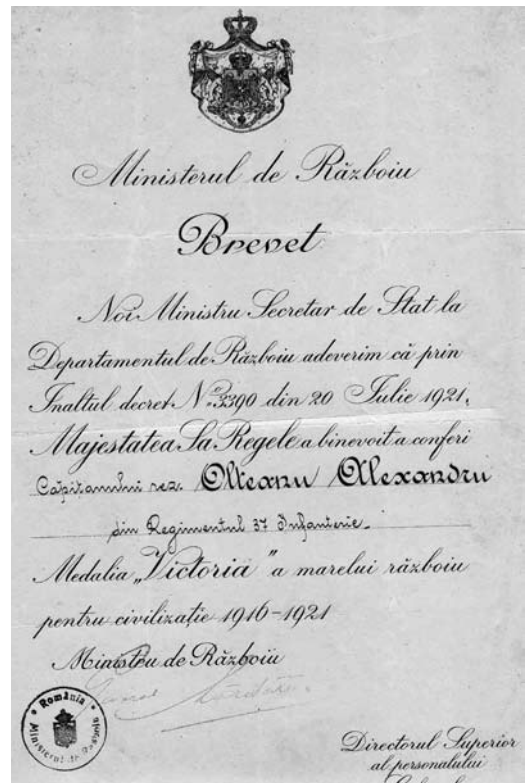
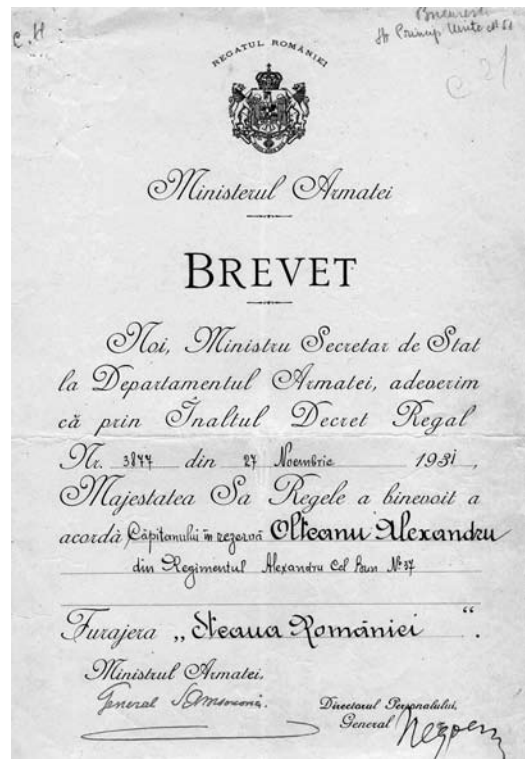
mai obosită, să facem corturile aliniate și cu distanțele regulamentare – lucruri absolut neîntrebuitoare în asemenea ocaziune”.

„Botezul focului” a avut loc la 28 august, când artileria regimentului a deschis focul asupra trupelor inamice care se retrăgeau peste Mureș. La 1 septembrie relatează o situație de luptă în care un pluton a fost atacat de inamic: „Plutonul care venea ultimul a fost atacat pe când se înapoia de niște trupe austriece, și fiindcă atacul a fost prin surprindere, s-a produs o mare panică printre ai noștri, care au lăsat armele jos și au luat-o la fugă în toate părțile, Cu această ocaziune s-a observat cu durere că parte dintre ai noștri sunt foarte fricoși. Un foc de armă tras asupra lor îi sperie într-atât, încât nu mai sunt buni de nimic. S-au văzut unii care au aruncat hainele de pe ei, s-au descălțat și aruncat bocancii, capela, tot, numai să poată fugi mai repede”.

În jurnalul de operații al Regimentului se precizează că, la 9 septembrie, „recunoașterea locotenentului Olteanu cu 2 plutoane din compania a 6-a a fost întâmpinată cu numeroase focuri de infanterie”¹⁵. Despre acest incident Alexandru Olteanu notează că „ai noștri nu au avut decât 7 răniți ușor. Un singur lucru m-a pus pe gânduri, faptul că s-a trecut cu o parte din trupe la defensivă. Acest fapt pentru noi era un indiciu, cunoscând luptele înverșunate ce se dădeau la frontiera Dobrogei, că trebuie să facem eforturi să doborâm mai întâi pe bulgari”¹⁶.

În data de 13 septembrie locotenentul Olteanu notează, mai degrabă cu umor: „zi cu ghinion, căci era aproape să-mi facă gloanțele vreo spărtură în cap. Dimineața fusese liniște, am lucrat la tranșee. După masă însă a fost furtună dar nu de vânt, ci de gloanțe. Nici nu puteam ridica capul de la pământ, căci, cum îl ridicam, cum soseau câteva gloanțe pe lângă mine. Am stat în această ploaie de gloanțe aproape jumătate de oră, fără să pot pleca cu niciun pluton din tranșee până când un atac în flanc a alungat inamicul [...] Aproape toată noaptea n-am dormit din cauza gemetelor răniților”¹⁶.

Spre sfârșitul lunii septembrie în jurnal apare tot mai des sintagma „retragere grăbită”. La 29 septembrie notează, cu amărăciune: „Am ajuns la [indescifrabil] flămânzi și obosiți.

Brevete de decorare
(Steaua României, medalia Victoria)

Niciodată mai bine ca acum nu s-a adevărat proverbul că „cel sătul nu crede pe cel flămând”. Conducătorii mergând călări sau în automobile nu au putut și nu vor putea niciodată simți chinul de a nu putea pune piciorul în pământ din cauza durerii și usturimii încheieturilor și tălpilor¹⁷.

La 30 septembrie, în conformitate cu ordinul Diviziei 8 infanterie, Regimentul 37 se pune în marș în direcția Piatra Neamț, epilog al operațiilor de peste munți¹⁸. Drept concluzie a acestei campanii din Transilvania, Alexandru Olteanu preciza: „În repeziciunea retragerii simțeam că și noi adoptăm tactica germană de a face mișcări de trupe în întinșul țării pentru a da astfel lovituri puternice când într-o parte, când în alta a frontului inamic. Numai că noi neavând mii de automobile militare și căi ferate, căutăm să transformăm în automobile și tren picioarele soldatului. Rezultatul acestui procedeu îl vom vedea dacă e bun sau nu. Pentru moment pare dezastruos, oboseala continuă luând puterea de luptă a soldatului²⁰. În Jurnalul se luptă al Regimentului, la finalul campaniei din Transilvania se aducea un elogiu soldaților din compunerea sa: „Ofițerii și trupa Regimentului 37 au luptat vitejește, dovedind în tot timpul acțiunii cele mai strălucite acțiuni ostășești, jertfind viața lor eroică cu cel mai mare devotament și spirit de sacrificiu²¹”.

Aceste scurte pasaje din memoriile căpitanului Alexandru Olteanu, scrise în vâltoarea primelor săptămâni de război, reprezintă doada faptului că idealul național era departe de a fi doar un obiectiv al unei restrânse elite politice. El însușlețea, iată, o bună parte a clasei de mijloc, de unde ajungea, într-o formă sau alta, și la soldații de rând, la cei chemați de obicei să facă sacrificiul suprem.

Bibliografie:

Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*.
România în anii Primului Război Mondial, vol. I, București, Editura Militară, 1987.

Sergiu Balanovici, *Divizia 8 infanterie în perioada neutralității și în campania din anul 1916*, Acta-Moldaviae-Septentrionalis nr. X/2011 (19-20).

Colonel (rtr) Constantin Chiper, *Veterani în slujba patriei*, vol. IV, sub egida Asociației Naționale „Cultul Eroilor”, Suceava, Editura George Tofan, 2010.

Alexandru Ioanițiu, *Războiul României: 1916-1918*, vol 1, Tipografia Geniului, București, 1929.

Alexandru I. Olteanu, *Jurnal*, (nepublicat).

NOTE

¹ Înființat prin Înalt Ordin de Zi al regelui Carol la 31 martie 1911 (Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II 9.257, cd. 227-228).

² Sergiu Balanovici, *Divizia 8 infanterie în perioada neutralității și în campania din anul 1916*, Acta-Moldaviae-Septentrionalis nr. X/2011 (19-20).

³ Colonel (rtr) Constantin Chiper, *Veterani în slujba patriei*, vol. IV, sub egida Asociației Naționale „Cultul Eroilor”, Suceava, Editura George Tofan, 2010, p. 186.

⁴ Detalii în Alexandru Ioanițiu, *Războiul României: 1916-1918*, vol 1, Tipografia Geniului, București, 1929.

⁵ *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, București, Editura Militară, 1987, p. 280.

⁶ Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II 9.257, cd. 245.

⁷ *Ibidem*, cd. 246.

⁸ *România în anii...*, p. 284.

⁹ *Ibidem*, p. 285.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 333-334.

¹¹ Alexandru I. Olteanu, *Jurnal*, (nepublicat).

¹² Alexandru I. Olteanu, *op. cit.* (nepublicat).

¹³ Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II 9.257, cd. 245.

¹⁴ Alexandru I. Olteanu, *op. cit.* (nepublicat).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II 9.257, cd. 258.

¹⁷ Alexandru I. Olteanu, *op. cit.* (nepublicat).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II 9.257, cd. 267.

²¹ Alexandru I. Olteanu, *op. cit.* (nepublicat).

²² Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II 9.257, cd. 264.

CONTRIBUȚIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1916-1918). CAZUL POPULAȚIEI MOZAICE ȘI AL CELEI MUSULMANE

CERASELA MOLDOVEANU *

Abstract

The contribution of minorities to the Romanian war effort was often overlooked by the Romanian historiography. The issue of religious equality and emancipation, especially in what the Jewish population in the Kingdom was concerned, has been a decisive topic for the recognition of the independence of the Romanian state since the 19th century (Berlin-1878, Peace Congress).

Because the historical data before 1916 did not have information regarding ethnicity, there was no clear situation of the minorities living in Romania. Also, the available data is poor in regards to the contribution of minorities to World War I.

In my approach, I focused on two religious groups, who had a more profound recognition and appreciation: The Mosaic and Muslim population on the Romanian territory.

Both of them proved, both on the battlefield and behind the front, their loyalty to the Romanian state and people, to the national ideals, and suffered the same dramas and deprivations as the majority.

Keywords: *WWI, minorities, Jewish people, Muslims*

Dorința de a elabora un material exhaustiv, care să conțină contribuția minorităților naționale la făurirea statului unitar român, la lupta lor pe front, cu arma în mână, a fost destul de mare. O serie de factori legați îndeosebi de lipsa acută de informații în acest domeniu, din care derivă, în mod obiectiv lipsa timpului

necesar de a face o documentare atât de laborioasă ce necesită multă dedicație, deplasare în teren, la diverse biblioteci și arhive teritoriale, m au determinat, în demersul meu, de a mă opri la cele două modele etnice și confesionale, necreștine, care au beneficiat de o atenție aparte din partea autorităților și a opiniei publice

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

românești: cea mozaică, respectiv evreii și musulmană, turcii și tătarii dobrogeni.

Minoritățile naționale au constituit încă din secolul 19 un subiect predilect aflat pe agenda Conferințelor de pace, definirea statutului și protecția acestora devenind o condiție sine-qua-non pentru recunoașterea de către Marile Puteri a cadrului legal al Tratatelor de pace, în care se regăseau revendicările politice, economice și militare ale statelor mici și mijlocii. La Congresul de la Berlin (1877-1878) s-a condiționat recunoașterea independenței noilor state din Balcani de aplicarea principiului egalității religioase, prevederi ce vizau și România. În cazul acesteia vorbim de modificarea articolului 7 din Constituția din 1866, sub incidența căruia se afla situația juridică a evreilor dar modificarea acestuia nu a realizat, totuși, emanciparea generală a evreilor, ci doar o naturalizare individuală. În afara celor 888 combatanți care au participat la Războiul din 1877-1878, între anii 1879 și 1900, au mai primit statutul de cetățeni un număr de 85 evrei. Câteva sute au mai primit acest statut după aceea¹. Lucrările Conferinței de la Paris (1919-1920), care a finalizat Primul Război Mondial, a avut ca punct de interes comun rezolvarea acestei probleme, sub controlul marilor state învingătoare. Și aici demersurile făcute de organizații evreiești sau exponenți de seamă ai acestora au impulsivat elaborarea de către comisiile constituite în acest sens, a sistemului

juridic de protecție a minorităților. El oricum ar fi fost adoptat, deoarece se regăseau în principiile wilsoniene și principiul naționalităților. Să reamintim că la 1 mai 1919 s-a înființat, în cadrul Conferinței de Pace, Comisia statelor noi și a minorităților, sub președinția lui Philippe Berthelot și formată din reprezentanții Franței, Marii Britanii, Statelor Unite ale Americii, Italiei și Japoniei. Ea a elaborat așa-numitele Tratamente ale minorităților.² Primul tratat, ce va constitui un etalon și pentru celelalte state, a fost semnat cu Polonia la 28 iunie 1919, ulterior, Cehoslovacia, Grecia și Polonia l-au semnat la 10 septembrie 1919 o dată cu Tratatul cu Austria. Iugoslavia l-a semnat la 5 decembrie, iar România la 9 decembrie 1919. România se angajează ca o parte din prevederile lui, și anume art.2-8, să fie recunoscute ca legi fundamentale și că nici o dispoziție internă să nu vină în contradicție cu tratatul³

Dacă privim istoria minorităților etnice din România, constatăm că procesul de cunoaștere, acceptare și asimilare a acestor comunități a fost adeseori un proces lent, de durată care a implicat activ toți factorii politici și sociali. Crearea unor false percepții, a unor prejudecăți și mituri pe fondul unei lipse acute de informare și educație, indiferent uneori de contribuția generală sau particulară a acestora la dezvoltarea țării și societății, de raporturile cu majoritatea, a dus de multe ori la privirea anumitor categorii minoritare de drepturile

Evrei români sanitari pe front

lor politice sau civile. Atitudinea, în timp, față de minorități, a conducerii statului român și a elitelor intelectuale a fost deosebit de variată și nuanțată în timp. Dacă în perioada pașoptistă, reprezentanții acesteia considerau benefic ca în cadrul statului român să fie incluși toți locuitorii țării, indiferent de originea etnică, confesiune etc, inclusiv imigranții evrei sau de altă origine, un model avansat și democratic pentru acea vreme, asemănător celui francez, după Congresul de la Berlin și adoptarea controversatului articol 7 din tratat, unele grupuri politice și unii intelectuali au promovat ideea excluderii alogenilor de la drepturile politice, cei mai afectați fiind evreii din România.⁴ Putem menționa aici și părerea filosofului și politicianului Vasile Conta care s-a situat, în discursul său cu privire la minorități, pe poziții de extremă dreaptă, spunând că „cea dintâi condiție pentru ca un stat să poată exista și prospera, este ca cetățenii acelu stat să fie din aceeași rasă, din același sânge”⁵.

Din păcate, administrația statului român modern (după 1859) nu a ținut o evidență a populației după criteriul etnic, iar recensămintele și statisticile de dinainte de 1918 nu au înregistrat naționalitatea (etnia), ci doar noțiunea de „cetățean român”, indiferent de originea etnică. De aici și dificultatea de a avea o statistică clară, cu informații mai bine structurate, care să constituie un punct de plecare în documentarea unei astfel de problematice.

De exemplu, Anuarul statistic al anilor 1915-1916, publicat din motive lesne de înțeles, în 1919, conține un tabel cu populația românească, de la orașe și din mediul rural, în perioada 1905-1914, proiectat pe confesiuni (religii) cu numărul de ortodocși, catolici, protestanți, mozaici, mahomedani și alte religii, la care se adaugă un alt tabel, structurat pe aceeași perioadă, împărțit pe sexe, dar niciunul pe criterii etnice. În funcție de informațiile avute se pot încerca anumite aproximări, calculul unor algoritmi, în funcție de informațiile avute, dar rezultatul ar fi categoric subiectiv, eronat, și nu ar corespunde adevărului istoric.

În același timp, legea privind recrutarea în armată, adoptată prima dată de pe timpul lui Alexandru I. Cuza, în 1864, și modificată de multe ori în decursul timpului, ultima oară în 1913, înainte de începerea Primului Război

Evrei sătmăreni

Mondial, prevedea ca principiu juridic satisfacerea serviciului militar personal obligatoriu pentru toți cetățenii de sex masculin ai țării. Vârsta de încorporare era de 21 de ani, iar durata serviciului sub arme, de 25 de ani, până la vârsta de 46 de ani⁶. În nici-o altă variantă a legii, în nici-o altă lege referitoare la armată nu se specifica condiționarea încorporării, în funcție de etnia persoanei. Nu există deci date statistice clare care să cuprindă populația de sex bărbătesc, încorporată, în funcție de etnia fiecăruia.

Articolul 2 al legii recrutării în armată stipula însă că: Supușii statelor străine nu pot îndeplini un serviciu în armată. Fiii străinilor, născuți în țară, nu pot fi scutiți de serviciul militar, dacă nu l-au îndeplinit în altă țară.⁷ Existau și prevederi legale care îngreădeau accesul acestora la ocuparea de diverse funcții în cadrul armatei naționale și a serviciilor auxiliare ale acesteia de calitatea de cetățean român, pe care majoritatea nu o dețineau și la grade militare înalte (Legea nr.16/februarie 1907)⁸.

În acest context, o populație minoritară numeroasă, controversată, evreii din Româ-

nia a fost lipsită de drepturi juridice. Înaintea Primului Război Mondial, doar România și Imperiul țarist erau singurele state independente din Europa care nu au emancipat minoritarii evrei.⁹ Marea majoritate a evreilor, circa 96% nu se bucurau de drepturi politice, fiind considerați străini sub protecție română, aflându-se în imposibilitatea de a ocupa posturi și funcții publice în stat.

La recensământul din 1912, populația evreiască a României era de 241.088 oameni, 194.815 locuiau în mediul urban, în timp ce 46.273 se găseau în mediul rural. Dintre aceștia, doar 4.668 erau cetățeni români, 7.987 erau cetățeni străini, iar 228.430 erau „fără protecție”, adică nu erau cetățeni ai nici unui stat.¹⁰ Dar, conform legilor militare rămase în vigoare din 1876, evreii erau supuși recrutării și mobilizării de război. În timpul celui de-al doilea război balcanic din 1913, atitudinea entuziastă a evreilor de a-și îndeplini datoria militară și disponibilitatea lor financiară, materializată în colecte și donații cu sume mari de bani, servicii sanitare sau imobile puse la dispoziția autorităților etc, au determinat o serie de oameni politici să abordeze acest subiect în plenum Parlamentului român: Emil Lahovary, în ședința Senatului din 4 iulie 1913, afirma că evreii au răspuns „cu același entuziasm ca și cetățenii români” la apelul de mobilizare și că „fără a încălca dispozițiile constituționale, vom găsi cu siguranță un mijloc spre a grăbi naturalizarea celor care au fost mobilizați.”¹¹

Primul Război Mondial a reprezentat o nouă provocare în procesul de acceptare și câștigare a drepturilor cetățenești, de „împă-mântenire” a populației evreiești.

În pofida situației lor juridice ingrate, evreii au participat la război în uniforma armatei române pentru unirea din 1918. Surse documentare indică aprox. 23.000 de soldați evrei în armata română, fiind mobilizată aproximativ o zecime din populația evreiască a României de atunci.¹² Evreii români sau aflați sub dominație străină au luptat inclusiv ca voluntari, înrolați în diferite legiuni de voluntari români din cadrul unor armate naționale străine, cum a fost cazul armatei franceze, în rândurile căreia aceștia au luptat încă de la izbucnirea războiului, în 1914¹³.

Cu ocazia mobilizării generale, la apelurile făcute de organizațiile evreiești (Uniunea

Evreilor Pământeni), a altor asociații mozaice, comunitatea evreiască din România s-a alăturat efortului de război comun.¹⁴ Contribuția acestora pentru întreținerea frontului dar și a populației afectate a fost diversă și s-a manifestat prin trimiterea de combatanți pe câmpul de luptă, de medici și asistente medicale, prin colectele în bani și produse, donații la împrumutul național lansat de guvern, punerea la dispoziția guvernului și armatei a școlilor, spitalelor și lăcașurilor de cult ce aparțineau comunităților. Acestea erau transformate în lazarete, cantine sociale sau spitale de campanie.

În cei trei ani de război (1916-1919), pierderile în rândul evreilor au fost însemnate, iar faptele de arme deosebite, deloc neglijabile, au fost recompensate cu decorații și distincții importante: 882 morți, 772 răniți, 449 căzuți prizonieri, 3.043 dispăruți. 825 de evrei români au fost decorați pentru faptele lor din perioada războiului. 220 dintre aceștia au participat ca medici și sanitari și s-au implicat direct în salvarea de vieți.¹⁵ Pe câmpul de luptă, militarii evrei au demonstrat înalte calități morale și militare. Ei au luptat cu devotament, abnegație și curaj, au suferit aceleași lipsuri și privațiuni ca și militarii români sau străini, au stabilit relații de prietenie și camaraderie ostășească cu ceilalți soldați români sau de alte etnii sau confesiuni. Prestigiul și recunoașterea de care s-au bucurat au fost reliefate în comunicate oficiale, în ordine de zi ale unităților, marilor unități și armatelor, și nu în ultimul rând, în decrete de decorare.

Militarii evrei au făcut parte din toate genurile de armă, infanterie, cavalerie, vânători de munte, geniu sau aviație, au activat și în spitale, aprovizionare sau alte servicii ale armatei. Au răspuns chemării la lupta pentru reîntregirea țării, cu credință și loialitate, evrei de toate vârstele și din toate straturile sociale, inclusiv un cunoscut industriaș și membri ai familiei sale, Max Carol Auschnitt.

Atitudinea loială și patriotismul evreilor români au fost remarcate și peste hotare. Marele cotidian francez „Le Temps”, de pildă, evidențiază „atitudinea loială a populației israelite, care se înrolează cu entuziasm și subscrie în mod larg pentru spitale și acțiunile de război, fără să se audă cea mai mică discordanță!”¹⁶

Militarii evrei au luptat în toate campaniile armatei române, mare parte dintre aceștia fiind lăudați și apreciați inclusiv de mari comandanți ai armatei române. Generalul de corp de armată, Nicolae Petală își exprima sentimentele sale de recunoștință și admirație față de ostașii evrei pe care i-a avut în subordine: „Cine a văzut, ca mine, cum au luptat și au suferit soldații evrei alături de cei români în armata română, cum au fost răniți și uciși ca ceilalți, acela nu poate fi antisemit. În afară de armată pot să mai existe antisemiți, însă armata este liberă de antisemitism”¹⁷

După război, eforturile lor de a fi recunoscuți cetățeni cu drepturi depline s-au realizat, au fost adoptate o serie de decrete legi pe parcursul anilor 1918-1919, iar la 28 mai 1919 s-a publicat un alt decret-lege, prin care se acorda cetățenie tuturor evreilor din vechiul Regat. Astfel, din mai 1919 evreei de pe întreg cuprinsul țării erau cetățeni români.

O altă minoritate, cea musulmană din Dobrogea, a avut misiunea ingrată de a lupta împotriva propriilor conaționali, aflați în tabăra adversă. Se estimează că cifra musulmanilor mobilizați a fost de 1038¹⁸. Militarii musulmani încorporați sau mobilizați au făcut parte din următoarele unități: Divizia 17 Infanterie, destinată să apere capul de pod Turtucaia, din Divizia 9 Infanterie, destinată să apere capul de pod Silistra și Divizia 19 Infanterie, destinată să apere sectorul Bazargic.

Militarii musulmani au luptat în campaniile importante ale anilor 1916-1918: în masacrul de la Turtucaia, musulmani din Divizia 17 Infanterie și din Brigada 39 Infanterie au plătit tributul lor de sânge. Conform foilor matricole existente în fondul IOVR din evidența Arhivelor Naționale Constanța,¹⁹ au murit în acest loc 8 militari musulmani, au dispărut un număr de 28 de oameni, au fost luați prizonieri 9, 6 au fost răniți.

Pentru a cinsti memoria tuturor militarilor căzuți în anul 1916 la Turtucaia, Societatea „Cultul Eroilor” a construit în anul 1926 Cimitirul de onoare de la Șumenți, unde au fost înhumați aproximativ 8 000 militari români, bulgari, germani și turci centralizați din împrejurimile localității Turtucaia și de pe raza județului Durostor.²⁰

Participarea lor pe front a continuat, la luptele pentru apărarea Dobrogei, apoi la cele din

Muntenia, de pe Neajlov-Argeș, (octombrie-decembrie 1916), unde Divizia 19 Infanterie s-a comportat exemplar. Pentru modul în care s-au achitat de misiunile avute în luptele din Dobrogea, dar și în această bătălie, pentru faptele lor de arme, au fost felicitați de generalul H.M. Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze. Drapelul de luptă al Regimentului 40 Infanterie „Călugăreni”, din cadrul Diviziei a fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a cu următoarea motivație: „În noaptea de 18 / 19 noiembrie, atacând inamicul la Bălăria capturează 3 tunuri grele, 32 baterii de câmp și peste 300 prizonieri. În ziua de 19 noiembrie, împreună cu un batalion de vânători, atacă cu furie inamicul la Stâlpul și la Bălăria, îl înlătură de pe ambele maluri ale Neajlovului și capturează peste 1 800 prizonieri, tunuri și chesoane cu muniții”²¹. În aceste misiuni de luptă s-au distins și doi soldați musulmani, Sold. Selim Ibram, plugar din Sibioara (Cicraci), în vârstă de 23 ani, din Regimentul 40 Infanterie, ucis în luptele de pe Neajlov, într-o incursiune curajoasă împotriva inamicului; Sold. Mambic Cadâr, plugar din Palaz, în vârstă de 22 ani, din Regimentul 34 Infanterie rănit pe timpul luptelor din zona Azuga – Bușteni.

În campania din 1917 din Moldova, regăsim între forțele combatante și militari musulmani care au luptat la Mărășești (24 iulie / 6 august – 21 august / 3 septembrie 1917), cea mai amplă confruntare de pe frontul românesc din vara anului 1917. Și aici regimente ale Diviziei 9 Infanterie, implicată în operațiuni, aveau în compunerea lor, militari turci și tătari dobrogeni. Conform datelor existente în Arhiva Națională Constanța și înscrisurilor de pe plăcile de marmură existente pe monumentele eroilor din județul Constanța numărul estimat al morților a fost de 355²².

Pentru faptele de arme în timpul primului război mondial un important număr de militari musulmani au fost decorați cu ordine și medalii; Bărbăție și Credință cu spade, cls.a III-a; Virtutea Militară de Război, cls. II-a, Crucea comemorativă de război cu barete „Dobrogea, Oituz, Mărășești”, Crucea comemorativă a Marinei Război cu barete „Dobrogea, București”

Militarii musulmani participanți la război erau în marea majoritate oameni simpli, plugari, care-și asigurau existența prin munca

câmpului. Promisiunile regelui Ferdinand I de a împroprietări pe cei care luptaseră pentru țară și pe familiile acestora, în caz de deces sau invaliditate, s-au concretizat, cum bine știm, în legea pentru reforma agrară din 17 iulie 1921, publicată în Monitorul Oficial nr.82/17 iulie 1921, apreciată de către specialiști ca fiind „*cea mai mare și mai îndrăzneată din punct de vedere, economic din lume*”, fiind considerat un act de dreptate socială, salutat de întreaga societate românească.²³ Printre cei împroprietăriți au fost toți ostașii de confesiune musulmană din Dobrogea, ceea ce a produs o creștere a bunăstării populației și a adus și surplus de satisfacție și mulțumire comunităților respective.

Este evident că pe tot cuprinsul României de până la 1918, minoritățile naționale au avut fiecare, în funcție de mărimea și potențialul lor un rol, o contribuție, mai mare sau mai mică în crearea și dezvoltarea statului român modern, au fost mereu alături de populația majoritară în principalele ei etape istorice, cum a fost Marele Război și înfăptuirea unirii. Pe lângă evrei și musulmani ar trebui să amintim că, din rândul altor minorități, au existat și personalități marcante, care au făcut carieră militară, au luptat în război și au adus astfel țării lor un frumos tribut de respect și loialitate.

Activitatea depusă de-a lungul anilor, calitățile și aptitudinile militare și umane cu care s-au remarcat, le-a permis acestora să ajungă pe trepte înalte ale ierarhiei militare. Unii dintre aceștia au fost comandanți de mari unități, cu destine absolut deosebite. Cu voia dvs aș aminti pe doi dintre ei: generalul Iacob Zadik, de origine armeană, 1917, cel care a comandat forțele române care au intrat în Bucovina după unirea acestei provincii cu România, la sfârșitul anului 1918. În perioada Primului Război Mondial a îndeplinit funcțiile de – Șef de stat major al Armatei de Nord și Armatei în perioada 1916-1917 și comandant al Diviziei 8 Infanterie în perioada 1918-1919, distingându-se în cursul Bătăliei de la Mărăști din anul 1917; general Arthur Văitoianu, german după tată, pe timpul războiului a îndeplinit funcții de comandant de divizie, corp de armată și armată în campaniile anilor 1916, 1917, și 1918, remarcându-se prin modul cum a condus acțiunile Corpului II Armată, pe timpul Bătăliei de la Mărăști;

Exemplele pot continua, fapt ce demonstrează că din rândul minorităților noastre naționale s-au ridicat o serie importantă de personalități de marcă ale domeniului militar. Minoritățile naționale au fost parte integrantă a statului român, (exceptând, din păcate, cazul evreilor), au fost cetățeni loiali și devotați națiunii române, au împărtășit aceleași idealuri și privațiuni cu populația majoritară, au trecut prin aceleași încercări dramatice ale războiului. Din păcate, în istoriografia românească nu există lucrări ample, de referință, care să aducă în prim plan locul și rolul acestora în dinamica vieții și istoriei românești, și poate, chiar cu prilejul centenarului Marii Uniri ar fi necesară o evaluare a acestei situații.

NOTE

¹ Ioan Scurtu, *Statutul politico-juridic al evreilor din România (1858-2004)*, în „Istoria Românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu”, Editura Mica Valahie, București, 2010, p. 285.

² Iancu Gheorghe, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1919-1923)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2002, pg.29.

³ *Ibidem*.

⁴ Ioan Scurtu, *op.cit.*

⁵ *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, Coordonatori: Venera Achim și Viorel Achim, Editura Academiei Române, 2010, p. 123.

⁶ Turliuc, Catalin, *Organizarea României moderne. Statutul naționalităților, 1866-1918. Dilemele Conviețuirii.*, vol. II, Editura Junimea, Iași, 2004, pp. 64-65.

⁷ *Ibidem*, p.65.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Scurtu, Ioan, *op.cit.* p. 223.

¹⁰ Hâncu, Dumitru, *Evreii români în războiul de reîntregire a țării*, Editura Hasefer, 1996, p. 176.

¹¹ Iancu, Carol, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, Editura Hasefer, 2006, p. 282.

¹² *Ibidem*, p. 284.

¹³ Hâncu, Dumitru, *op.cit.*, p. 122.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 123.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p.130.

¹⁸ Col. (r) Remus Macovei, *Eroi musulmani în armata română*, Constanța, 2013, p. 49.

¹⁹ *Ibidem*, p. 29.

²⁰ *Ibidem*, p. 33.

²¹ *Ibidem*, p. 42.

²² *Ibidem*, p. 22.

²³ Scurtu, Ioan, *op.cit.* p. 246.

DEZBATERI ȘI DIRECȚII DE CERCETARE ALE ISTORIOGRAFIEI MILITARE ROMÂNEȘTI REFERITOARE LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dr. ȘERBAN PAVELESCU *

Abstract

The article explores the developments known by the memory and the historiography of the Great War in Romania in the context of the century which separates us from the events. The approach analyzes the main themes and areas of concern structuring the making of the memory and history of the Great War in the interwar years and follows the evolution of those during the Second World War and the communist era until the post-communist years at the end of the past century and the beginning of current one.

Keywords: *historiography, World War I, communism, memory, War of Unification*

Prim război al epocii industriale și de departe cea mai mare conflagrație militară la care armata și poporul român participaseră până atunci, Marele Război ori Războiul de Întregire Națională după cum a fost numit și a intrat în conștiința publică, Primul Război Mondial a exercitat o influență profundă asupra societății românești. Aceasta nu numai pentru că el, războiul, a fost cel care a reprezentat calea spre desăvârșirea unității naționale,

ci și pentru impactul pe care l-a avut asupra vieților cetățenilor comuni, asupra economiei și societății românești în ansamblul ei. Este de domeniul evidenței că aceste evenimente s-au repercutat și asupra istoricilor și producției istoriografice naționale.

De la bun început trebuie să evidențiem faptul că istoricii și istoriografia românească din anii interbelici și până la sovietizarea României în primii ani postbelici sunt pe deplin integrați,

* Cercetător științific gr. II, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

indiferent de apartenență la mediul civil ori militar, în peisajul istoriografic internațional, european cu precădere, cu care împărtășesc preocupări, maniere de lucru, atitudini față de problematică ori subiecte. Istoriografia perioadei mai sus citate este una vibrantă cu ecouri și participări la marea dezbatere de idei și la curentele interpretative europene. Nume precum Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu, Constantin Giurescu ori Vasile Pârvan sunt prezențe familiare nu numai în peisajul istoriografic național, dar au pondere și autoritate și în dezbaterile de idei la nivel internațional.

Dimensiunea militară, ponderea subiectelor cu caracter militar și a istoricilor ce-și revendică apartenența la organismul militar este una ce se înscrie în media europeană cu un oarecare retard în ceea ce privește preocupările de această natură din mediul militar. Dacă arhivele militare fuseseră create și funcționau ca parte a organismului militar încă de la 1867, primul proiect major de cercetare și scriere istorică datează din anii interbelici (avem în vedere seria *România în Războiul Mondial 1916-1919*¹). El este contemporan și cu crearea și unui alt organism cu dimensiune istorică al armatei române – Muzeul Militar Național (1923)². În acest context prezența militară în peisajul istoriografic al primei jumătăți a secolului XX este asigurată de către ofițeri ce împărtășeau deopotrivă pasiunea pentru cariera armelor și pentru istorie ori cadre militare, active ori în rezervă, ce abordează dimensiunile militare ale istoriei naționale și universale din perspectiva lecțiilor învățate și a analizei militar-politice.

O primă categorie este cea a resurselor documentare. Alături de presă și de publicațiile oficiale este vizibil un amplu efort de documentare a Marelui Război ori Războiului de întregire națională. O parte a documentelor relevante referitoare la marile evenimente și decizii ce au marcat participarea României la primul război mondial începe a fi publicată (un exemplu interesant în acest sens este stenograma ședințelor Consiliilor succesive de Coroană ce au precedat decizia armistițiului și deschiderii negocierilor de pace separată cu Puterile Centrale)³. Se adaugă acestora primul corpus

important de documente militare și civile referitoare la Războiul de întregire națională publicat spre sfârșitul anilor interbelici (volumele de documente anexă la seria România în Războiul Mondial – peste 2.400 de pagini de documente precum și mapele de hărți și schițe)⁴.

Impactul și importanța pe care evenimentele le-au avut în ochii contemporanilor este sunt argumentate și de multitudinea resurselor și amplitudinea efortului memorialistic derulat în epocă de către participanții la evenimente, elite ori oameni de rând, femei ori bărbați, oameni politici ori militari. Cu toții au recunoscut unicitatea și amplitudinea fără echivalent în istoria națională și cu toții au resimțit nevoia de a contribui cu mărturia lor la cronică evenimentelor. În acest peisaj memorialistic se disting și lucrări ale unor importanți membri ai elitei de comandă a armatei române. Cel dintâi dintre exemplele care pot fi invocate este cel al memoriilor mareșalului Alexandru Averescu publicate în anii interbelici⁵. Note, corespondență și însemnări din război rămase în manuscris și publicate într-o formă ori alta ulterior au lăsat în urmă și generalii Constantin Găvănescul⁶, Gheorghe Mărdărescu⁷, Radu R. Rosetti⁸, Ioan Culcer⁹, Nicolae Tătăranu¹⁰, Nicolae Mihăescu¹¹... Se adaugă acestora mărturii aparținând unor ofițeri superiori și inferiori participanți la luptele Primului Război Mondial și care consemnează fragmente din experiența războiului, din ororile, din victoriile și înfrângerile suferite, din experiența prizonieratului. (pentru exemplificare putem cita memoriile generalului, la vremea evenimentelor relatate căpitan, Gheorghe Băgulescu¹², Lt.col. Gheorghe Caracaș¹³, Eugen Goga¹⁴, Cassian R. Munteanu¹⁵, Cpt. Alexandru Rațiu¹⁶ etc.

Producția istoriografică provenind din cercurile armatei cu referire la Războiul Mondial se împarte în mai multe categorii și prezintă câteva caracteristici proprii.

O primă constatare care se impune este o evidentă lipsă de apetență pentru istoria Primului Război Mondial la nivel internațional. Evenimentele sunt cunoscute, firul cronologic stăpânit, participarea României la conflagrația mondială bine încadrată în tabloul general Bibliografia specifică străină ori națională

referitoare la conflict este însă puțină. Cauzele acestei situații o explică chiar unul dintre autorii ce se apleacă asupra problematicii Primului Război Mondial la nivel internațional: „la noi au lipsit aproape cu totul asemenea lucrări, dar lipsa nu a fost prea mult simțită, până la acest războiu, întrucât bibliografia străină – în special cea franceză – precum și trimiterea a multora dintre elevii noștri prin școalele din străinătate a completat această lipsă”¹⁷. Dintre cele care totuși sunt în circulație pe piața românească cele mai reprezentative exemple ce pot fi invocate includ demersul aparținând generalilor Găvănescul și Manolescu, deja citat, cursuri destinate uzului cursanților școlilor militare de diferite grade precum cel aparținând Maior Ion Gh. Trofin¹⁸ ori analize asupra unor aspecte punctuale ale experienței războiului mondial de la performanțele fortificațiilor permanente¹⁹ la considerente asupra cauzelor și responsabilităților pentru declanșarea războiului²⁰ sau descrieri și analize a diferite operații militare.

O a doua constatare este că, în epocă, ca și acum, paradigma ce domină cu autoritate discursul istoriografic este cea impusă prin lucrarea clasică și neegalată până acum în cuprindere a lui Constantin Kirițescu²¹. Toți, de la generalul Găvănescul²², la Alexandru Ioanițiu²³, de la coloneii Băldescu²⁴ ori Bărzotescu²⁵ la generalii Culcer²⁶ sau Mărdărescu²⁷ își dezvoltă discursul analitic în cadrele axiologice ale lucrării cu autoritate necontestată în epocă a lui Constantin Kirițescu. Războiul este războiul nostru, războiul de întregire națională, război al poporului român, parte a unei conflagrații mondiale ce servește de fundal și cadru pentru derularea evenimentelor, pentru analiza și explicitarea războiului național. Canonul istoriografic ce răspundea unei nevoi intuitiv resimțite de coagulare, de construcție și prin istoriografie a conștiinței și identității naționale, de adaptare și încadrare a acesteia la noua configurație culturală, geografică, administrativă, socială și politică a României Mari a reprezentat și continuă să reprezinte până în ziua de astăzi una dintre cel mai puternice chei interpretative ale experienței românești în anii Primului Război Mondial.

Dincolo de acest nivel general de tratare a problematicii Primului Război Mondial,

contribuțiile istoriografice militare referitoare la experiența Primului Război Mondial acoperă o largă paletă de aspecte de la istorii de regimente la evocări de eroi ori bătălii ce s-au impus în istoria participării românești la război. De asemenea sunt acoperite probleme relative la viața armatei în război, la servicii, spatele frontului, prizonierat, regimul de ocupație²⁸ etc.

Disputele în peisajul istoriografic al primei jumătăți a secolului XX sunt frecvente și fac referire la aspecte cel puțin controversate ale experienței participării la război. De la disputa asupra obiectivelor de urmărit și asupra direcțiilor de acțiune strategice, politică și militară din timpul războiului²⁹, în Est, alături de Puterile Centrale, pentru Basarabia, ori în Vest, alături de Antantă pentru Banat, Bucovina și Transilvania ce domină anii premergători războiului și cei ai neutralității, dezbaterile anilor interbelici vor acoperi tematici precum „Răspunderile”³⁰ pentru starea de pregătire a armatei române la începutul războiului, pentru înfrângerile suferite în campania anului 1916, pentru contextul ieșirii temporare din război, pentru ocupație și colaboraționism ori trădări precum cea a colonelului Sturza și Crăiniceanu. Dezbaterile acoperă și rivalități celebre în epocă precum aceea dintre viitorii mareșali Prezan și Averescu³¹ dar și cazurile de autojustificare și acuzele aduse unora dintre cei considerați încă din timpul războiului drept autorii morali și responsabili pentru înfrângeri dezastruoase precum cea de la Turtucaia. Sunt discutate și disputate oportunități, înfrângeri și victorii, planuri de operații și bătălii: bătălia de la Turtucaia³² și operațiunea de la Flămânda³³, Mărăști și Mărășești, deciziile strategice majore precum cea a opririi ofensivei din Transilvania în septembrie 1916³⁴ ori opțiuni de politică externă și de acțiune diplomatică în contextul conferinței de pace de la Paris (1919-1920)³⁵ etc.

Peisajul istoriografic vibrant, demersurile de cuantificare și analiză a experienței românești a Primului Război Mondial de dimensiuni impresionante precum monografia rămasă neterminată a Serviciului Istoric al Armatei Române suferă o schimbare majoră odată cu sovietizare României. Sovietizarea,

instaurarea regimului comunist și modificarea dramatică a cadrelor de funcționare și exprimare a discursului istoriografic, modul în care a fost implementat și a funcționat sistemul de control politic și ideologic asupra discursului public și implicat a celui istoriografic, politizarea istoriografiei și, totodată, modificarea din temelii a structurilor de funcționare și organizare a armatei române și a serviciilor sale, inclusiv a serviciului istoric/arhivelor militare, vor transforma, pe parcursul deceniilor cinci și șase ale secolului trecut, peisajul general al istoriografiei dedicate Primului Război Mondial și, în special, pe cel al istoriografiei de sorginte militară într-un cvasi-deșert. Ideologizarea și politizarea, disputa asupra interpretărilor, modificările impuse în sânul organismului militar, toate acestea la un loc impun o lungă perioadă de tăcere în plan istoriografic militar. Tăcerea aceasta este împărtășită și în planul general al istoriografiei românești. Încercătura politică și arcele discursului oficial acceptat fac ca problematica Primului Război Mondial, asociată unor prea numeroase dezbateri cu caracter politic și potențial periculoase, să fie abandonată pentru cel puțin un deceniu. Fac excepție de la această regulă demersuri precum cel coordonat de către Miron Constantinescu și care are drept principali autori nume precum Constantin Daicoviciu și Ștefan Pascu³⁶ și care au un dublu caracter de răspuns cu conținut politico-ideologic la chestiuni disputate în relațiile bilaterale româno-ungare precum și de cadru normativ formator de discurs istoriografic. Recuperarea de discurs istoriografic asupra Primului Război Mondial și de discurs militar asupra problematicii primei conflagrații mondiale este una graduală. Monografiile de bătălii și evenimente excepționale din istoria participării armatei române la războiul mondial și biografii exemplare de eroi ai Marelui Război, articole punctuale tratând subiecte atent selecționate din problematica în discuție sunt primii pași spre re-articularea unui discurs istoriografic militar asupra Primului Război Mondial și al participării României la conflagrație. Punctele nodale acestui demers gradual sunt reprezentate de marile monografii consacrate participării României la Primul Război Mondial, cea coordonată de generalul Ioan Cupșa³⁷, cea îngrijită de către Ion M. Oprea³⁸ și aceea întoc-

mită de către Centrul pentru Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară³⁹. Republicarea tot în 1987, pentru prima oară în anii comunismului, a celebrei lucrări a lui Constantin Kirilescu marca închiderea unui ciclu în recuperarea discursului istoriografic și al temelor de dezbateră interbelice, evident remodelate și reîncadrate pentru a servi nevoilor prezente ale discursului istoriografic în discuție.

De notat, totodată, că aceste evoluții se înscriau într-un lung demers de recuperare punctuală și graduală a problematicii Primului Război Mondial și a participării României la conflict. Pornind de la tematicile desăvârșirii unității naționale și de la dezbateră asupra caracterului participării românești la conflagrație, adiacentă și conexă subiectului demersurile în discuție au vizat dimensiuni politice și sociale, administrative și culturale relativ sigure în contextul încărcăturii politice și ideologice a problematicii. După cum în anii 50 și 60 ai secolului XX principalele subiecte de interes fuseseră mișcarea socialistă și muncitorească, marea revoluție socialistă din octombrie, legăturile dintre spațiul românesc și evenimentele revoluționare din Rusia, treptat, interesul și centrul de greutate al dezbaterii istoriografice a derivat către subiecte cu mult mai apropiate de vechea problematică de interes și istoria reală a participării românești la Primul Război Mondial. Nodul gordian al acestor evoluții îl constituie problema caracterului just ori imperialist al participării României la războiul mondial, problemă ce făcuse valuri și blocase în mare măsură dezbateră istoriografică a perioadei anterioare. Deblocarea, prin voință și interes politic a dezbaterii și tranșarea disputei în favoarea adeptilor curentului tradiționalist conectat la istoriografia interbelică și organizat în jurul axiomei structurante a întregirii naționale, a creării statului național unitar a marcat debutul procesului de recuperare a tematicilor și problematicilor de discuție anterioare și amplificarea acestora.

Anii de după 1989 se înscriu, atât la nivelul istoriografiei civile cât și la cel al istoriografiei militare, într-o continuitate cu demersurile anterioare anului 1989 în contextul problematicii de interes și temelor de dezbateră circumscrise Primului Război Mondial și participării românești la conflagrație. Sunt continuate și

completate tematicii și discursuri istoriografice anterioare. De asemenea sunt explorate subiecte pendinte a căror tratare fusese puțin probabilă ori deloc avizabilă anterior. Unul dintre exemplele pentru prima dintre situații este cartea lui Vasile Alexandrescu, Dumitru Preda și Costică Prodan⁴⁰. Pentru cea de-a doua problematica unirii Basarabiei cu România, a luptelor pentru eliberarea acestei provincii și în apărarea unirii este una dintre cele mai pregnante. O altă caracteristică o constituie lipsa unui efort monografic de genul celor anterior constate atât în anii interbelici cât și în cei postbelici. Demersurile istoriografice ale ultimului deceniu al secolului XX cât și cele ale deceniilor de debut ale secolului următor se circumscriu publicării de documente, studiilor punctuale tratând aspecte și circumstanțe ale războiului și participării românești la acesta, analize de bătălii și operații, asupra relațiilor internaționale și a circumstanțelor în care România s-a inserat și participat la Primul Război Mondial, biografii etc. Eforturi monografice atâtea câte se consemnează provin din exteriorul spațiului istoriografic românesc. Este cazul monografiei lui Glenn E. Torrey⁴¹, ori a amplei monografii destinate misiunii militare franceze din România aparținând lui Jean Noel Grandhomme⁴².

După această mai mult decât succintă trecere în revistă a dimensiunii militare a istoriografiei dedicate Primului Război Mondial și participării României la Primul Război Mondial, o primă constatare care se impune este aceea a preponderenței, a dominației spațiului istoriografic românesc, fie el civil ori militar, de către o paradigmă veche de aproape un secol și care propune o cheie interpretativă strictă și oarecum aparte. Războiul de întregire națională, paradigma aparținând lui Constantin Kirițescu, a făcut școală în epoca sa ca fiind cea mai bine încheată, cea mai bine încadrată în proiectul de țară, în proiectul construcției identitar statale românești în curs în cadrele României Mari. Ea răspunde, atunci și acum, unei nevoi de coerență și sens pentru un complex de evenimente ce marcase profund conștiința publică și generațiile contemporane evenimentelor, participanți direct la efortu-

urile și sacrificiile necesare împlinirii idealului național. Maturitatea sa nu a putut fi niciodată cu adevărat atinsă dat fiind hiatusul pe care sovietizarea societății și statului român le impune în tot și toate, inclusiv în dezbateră și discursul istoriografic. Recuperarea sa, parțială și puternic remodelată după nevoile politice și ideologice și după constrângerile epocii ce survine în deceniile șapte și opt ale secolului trecut este văzută în epocă drept o eliberare și o reîntoarcere la o matcă a evenimentelor și interpretărilor receptată ca justă și conformă cu ceea ce putea fi considerat pe drept o istorie națională și nu un diktat politic și ideologic străin. Aceasta este și explicația pentru profunzimea continuitate în tematici și preocupări în acest context factual și evenimential particular după 1989 care este mai degrabă o nouă etapă în procesul de recuperare decât semnalul unei noi deschideri și a unei reconectări cu peisajul istoriografic, cu temele și manierele de interpretare aparținând istoriografiei universale.

În acest context particular, de asemenea, această paradigmă joacă și un rol mai puțin benefic de restrângere, de circumscriere și particularism duse la extrem până într-acolo încât, în contextul general-european al celebrării centenarului Marelui Război, receptarea atât în cercurile politice ori în opinia publică dar și în parte a cercurilor istoriografice a evenimentelor a fost marcată de aceasta. Nu multe au fost argumentele în favoarea unei considerări a comemorării și eforturilor de rememorare centrată pe experiența strictă a războiului României, a paradigmei războiului de întregire națională 1916-1919. De asemenea, persistă alte două caracteristici de natură să producă decuplare și prea puțină concordanță cu temele de dezbateră și interes circumscrie problematicii Primului Război Mondial: avem în vedere interesul extrem de scăzut pentru problematica Primului Război Mondial la nivel global, dincolo de experiența noastră locală și de evenimentele de natură să influențeze acest teatru particular de război precum și lipsa de interes, precum și o persistentă apetență pentru problematicile clasice de interes – istoria politică și militară – în dauna unor teme de interes actuale din planul istoriografiei univer-

sale dedicate Marelui Război, de la viață cotidiană la problematicile de gen.

NOTE

¹ Serviciul Istoric al Armatei, *România în Războiul Mondial 1916-1919*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1934-1946, 4 vol. + 4 vol. Doc. + 4 vol. Hărți și schițe anexe.

² *Istoricul Muzeului Militar Național: 1923-2003*, Editura Total Publishing, București, 2003.

³ Nicolae Iorga, *Acte privitoare la istoria Marelui Războiu*, în „Revista Istorică”, anul XVIII, no. 7-9, București, 1932.

⁴ Serviciul Istoric al Armatei, *Op.cit.*

⁵ Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din Războiul (1916-1918)*, Editura Cultura Națională, București, 1937.

⁶ Constantin Găvănescul, *Războiul nostru pentru întregirea neamului (August 1916-Aprilie 1918). Epopeea română*, Serviciul Geografic al Armatei, Iași, 1918; Idem, *Fapte mari în zile grele 1917-1918*, București, 1921.

⁷ Gheorghe Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1919-1920)*, Cartea Românească, 1921.

⁸ Radu R. Rosetti, *Partea luată de regimentul 47/72 infanterie în războiul pentru întregirea neamului 1/14 august 1914 – 1/14 iulie 1918*, București, 1923.

⁹ Ioan Culcer, *Note și cugetări asupra Campaniei din 1916. În special asupra operațiunilor Armatei I-a*, Tipografia ziarului „Tribuna”, Iași, 1918.

¹⁰ Nicolae Tătăranu, *Acum un sfert de veac. Amintiri din războiu*, Cartea Românească, București, 1940.

¹¹ Nicolae Mihăescu, *Amintiri și învățăminte din războiul de întregire a neamului 1916-1919*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936.

¹² Gheorghe Băgulescu, *Zile de energie. Impresii și povestiri de pe front 1916-1917*, București, 1919.

¹³ Gheorghe Caracaș, *Din zbuciumul captivității. De la 3 noiembrie 1916 până la 30 iunie 1918*, Tipografia „Cugetarea”, București, 1920.

¹⁴ Eugen Goga, *Două Siberii, din însemnările unui ardelean fost soldat austro-ungar și prizonier în Rusia*, Librăria C. Sfetea, București, 1916.

¹⁵ Cassian R. Munteanu, *Atacul. Însemnările din război ale unui soldat român din armata austro-ungară*, București, 1915. Idem, *Bătălia de la Mărășești: zilele de glorie ale Armatei I-a română: (24 iulie – 10 august v. 1917)*, Librăria Pavel Suru, București, 1919.

¹⁶ Pavel Rațiu, *Pagini de sânge. Amintiri de pe front 1916-1917*, București, 1938.

¹⁷ General Constantin Găvănescul, general Ion Manolescu, *Răsăritul cel Mare. 1914-1918*, Tipografia „Răsăritul”, București, f.a., p. 6.

¹⁸ Ion Gh. Trofin, *Studiu analitic rezumativ asupra Războiului Mondial. 1914-1918*, Tipografia Școlii de Aplicație a Cavaleriei, Sibiu, 1937.

¹⁹ Leon Cherchez, *Modul cum s'a comportat Fortificația Permanentă Franceză în războiul mondial: rezumarea unui document francez făcut de maiorul Frossard*, Tipografia scoalei militare de infanterie nr. 1, București, 1922.

²⁰ Ion Dumitrescu, *Istoria politică și militară a neamului românesc în legătură cu istoria politica generală și războiul: curs predat la Școala Specială de Infanterie a Corpului VI Armata*, Tipografie Societate pe Acțiuni Adolf Sonnenfeld, Oradia-Mare, 1920.

²¹ Constantin Kirițescu, *Op.cit.*

²² Constantin Găvănescul, *Războiul nostru pentru întregirea neamului ... Op.cit.*

²³ Alexandru Ioanițiu, *Războiul României (1916-1919)*, Tipografia Geniului, București, f.a.

²⁴ Radu Băldescu, *Războiul național. Operațiunile din anii 1916, 1917, 1918 și 1919. Curs pentru ofițerii elevi ai Școlii de aplicație a infanteriei*, 2 vol., Tiparul Institutului de Arte grafice „Dacia Traiana”, Sibiu, 1933-1934.

²⁵ Laurențiu Bărzotescu, *Contribuții la Istoria Războiului Nostru. Planul de operații al Puterilor Centrale contra României și planul de operații română în 1916*, București, 1923. Idem, *Contribuții la Istoria Războiului Nostru. Proiecte germane pentru cucerirea cetății București. Studiu și documentare*, București, 1928.

²⁶ Ioan Culcer, *Op.cit.*

²⁷ Gheorghe Mărdărescu, *Op.cit.*

²⁸ Grigore Antipa, *L'occupation ennemie de la Roumanie et ses consequences economiques et sociales*, Presses Universitaires de France, Paris, 1929.

²⁹ Edmond Beldiman, *Schițe și impresii din vremuri grele. Regele Carol și Partidele politice. Epoca neutralității din timpul războiului, Alianța Ruso-Română*, București, 1918. Vintilă Brătianu, *Interesele României în actualul război*, Biblioteca Politică, București, 1914.

³⁰ Alexandru Averescu, *Răspunderile*, Liga Poporului, Iași, 1918.

³¹ Cpt. Comandor George G. Coandă, *Recenzia „Notițelor zilnice din războiul 1916-1918” ale Mareșalului Averescu. Se poate concretiza în unul dintre următoarele 3 cuvinte: Venin! Meschinărie! Senilitate!*, București, 1937.

³² General Mihail Aslan, *Memoriu asupra căderii capului de pod de la Turtucaia*, Iași, 1918. Idem, *Turtucaia. Studiu strategic*, București, 1921. General Ion Dumitrescu-Osiceanu, *Turtucaia. Studiu critic al bătăliei și căderii cetății*, București, 1921.

³³ Alexandru Averescu, *Operațiile de la Flămânda*, Cultura Națională, București, 1924.

³⁴ General Alexandru Lupașcu-Stejar, *Restabilirea adevărului falsificat de „semănătorul de ofensive” și de „problema comandamentului”*, București, 1925.

³⁵ Gheorghe I. Brătianu, *A acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion C. Brătianu*, Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, București, 1939.

³⁶ Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei RPR, București, 1963.

³⁷ Ioan Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917*, Editura Militară, București, 1967.

³⁸ Ion M. Oprea eds., *România în primul război mondial*, Editura Militară, București, 1979.

³⁹ *România în anii Primului Război Mondial*, 2 vol., Editura Militară, București, 1987.

⁴⁰ Vasile Alexandrescu, Dumitru Preda, Costică Prodan, *În Apărarea României Mari*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

⁴¹ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, Meteor Publishing, București, 2014.

⁴² Jean Noel Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, Thèse publiée, Service historique de l'armée de terre, Vincennes, 1999.

PROBLEMATICA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN „REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ” EDITATĂ DE CENTRUL PENTRU ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIALE AL BUNDESWEHR-ULUI (4)

SORIN NEGOIȚĂ *

Abstract

Operation »Michael«. The prelude to the German spring offensive 1918

The paper highlights the efforts of the Supreme German Army Command, which, after a separate peace with Russia, did everything possible to achieve a “victorious peace” in the West in the spring of 1918 before the US Armed Forces joined the Entente, beginning in the summer of that year.

In the operation called “Michael” or “Kaiserschlacht¹”, the German Reich² attempted to force the military victory on the western front against the Powers of the Entente in March and April 1918. In total, 73 divisions with one million people were involved in the German Offensive in March, which had as main objective the breaking of the front to the limit between the British and French troops and the pushing of the British expeditionary army to the north. Already on the first day of the campaign, March 21, the opponent’s defence could be pierced and a penetration on a wide front of up to 20 kilometres deep, after only three days.

Although, in only two weeks, the German forces, through successive operations, advanced on a front of nearly 80 kilometres wide and up to 60 kilometres deep, and managed, in the attack sector, to temporarily emerge from the deadlock of the positional war and to return to the war of manoeuvre, the strategic situation of the German Army worsened due to the numerous victims and the lack of a reserve to replace them, and due to the lack of adequate concepts and resources sufficient for the operational development of the offensive, it had failed operational at the beginning of the month June. Finally, the situation of the German army deteriorated and had nothing to do with the offensive of the Entente, which began in July.

Keywords: *operation, artillery fire, tactical breakthrough, tactical success*

Materialele apărute în literatura de specialitate germană referitoare la aniversarea a 100 de ani de la primul război mondial continuă cu lucrarea prezentată de către Dr. Christian Th. Müller, profesor de istorie nouă la Universitatea din Potsdam, în numărul 1 din 2018 al Revistei

de istorie militară editată de Centrul pentru istorie militară și științe sociale al Bundeswehr²-ului, în care sunt reliefate unele particularități ale operațiunii „Michael”, desfășurată de Armata germană pe frontul de vest în ultima parte a Primului Război Mondial.

* Colaborator științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Operațiunea «Michael»

Preludiul la ofensiva germană din primăvara anului 1918

Autorul precizează că, după o pace separată cu Rusia, Conducerea supremă a Armatei germane (OHL³) a făcut tot ce i-a stat în putință, în primăvara anului 1918, să realizeze și în Occident o „pace victorioasă”, înainte ca Antanta să ajungă la o dimensiune copleșitoare, prin alăturarea forțelor armate americane începând din vara aceluiași an.

Pentru această ultimă ofensivă majoră, OHL a concentrat pe Frontul de Vest toate trupele germane disponibile, ajungând, până în martie 1918, la creșterea numărului de divizii în acea zonă de la 150 la 193. Ofensiva a fost planificată în ansamblu de către primul șef al Marelui Cartier General, Erich Ludendorff și avea la bază ideea de a conduce la prăbușirea frontului aliat printr-o breșă⁴ tactică – la fel ca în Rusia și nordul Italiei în 1917. Ofensiva a fost planificată de la început ca o serie de acțiuni ofensive, nu ca o operațiune continuă, prin care, de îndată ce atacul s-ar fi oprit într-o poziție, trebuia reluat într-o altă zonă, până când puterile Antantei ar fi fost nimicite sau cel puțin gata să negocieze. Astfel, în timp ce OHL a declarat public că avea „speranțe justificate” pentru o ieșire favorabilă din război a Germaniei și în vest, posibilitățile de eșec ale ofensivei au fost în cel mai bun caz discutate pe plan intern⁵.

Potrivit autorului, ofensiva de primăvară a fost ultimul atu al OHL, de a decide războiul în favoarea acestora prin folosirea tuturor forțelor încă disponibile. Cu toate acestea, trupele germane trebuiau să se descurce fără supremație numerică⁶ și fără să înlocuiască pierderile de personal așteptate pe timpul ofensivei.

Pregătiri

Autorul afirmă că, cea mai mare preocupare a OHL nu a fost raportul de forțe nefavorabil, ci logistica, cum trebuia artileria și aprovizionarea să țină pasul cu infanteria, care trebuia să înainteze după o breșă tactică și o trecere reușită la războiul de manevră. Datorită înzestrării necorespunzătoare cu camioane, transportul în zona de operații era încă în mare măsură dependent de caii de tracțiune, limitați

Împăratul german Wilhelm al II-lea (mijloc) cu șeful Conducerii Superioare a Armatei germane von Hindenburg (stânga) și primul șef al Marelui Cartier General Ludendorff în fața hărții în Marele Cartier General.

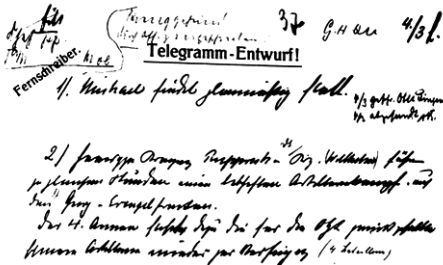
ca număr și hrăniți insuficient. Pentru a conferi diviziilor destinate atacului cel puțin un minim de mobilitate, mai mult de jumătate din unități⁷ au trebuit să renunțe la o parte din cai și astfel au putut fi făcute „mobile” 44 divizii, iar alte 26 au obținut armament și echipament suplimentar.

La începutul anului 1918, aceste 70 de „divizii de atac” au fost retrase prin rotație de pe front și antrenate prin cursuri de trei săptămâni după noul regulament „Ofensiva în războiul pozițional”, precum și instruite după noile proceduri de tragere ale artileriei, având la bază surprinderea și inițiativa. În acest fel, apărarea inamicului trebuia paralizată și, înainte ca inamicul să poată reacționa în mod eficace, să fie împinsă până în zona de foc a artileriei și separată. Pentru a putea profita fără întârziere de oportunitățile apărute, a fost propagată „conducerea din față”.

La sfârșitul lunii decembrie 1917, Flandra și Picardia au apărut ca posibile puncte focale ale ofensivei germane de primăvară: cu operațiunea „St. Georg I” trebuia rupt frontul la Armentieres și cu „St. Georg II” atacat Ypern-Bogen⁸. Din cauza condițiilor de teren, o ofensivă în Flandra a fost considerată promițătoare cel mai devreme în aprilie și, de aceea, Ludendorff a decis deja la sfârșitul lunii ianuarie 1918 pentru ofensivele „Michael I-III” programate între Arras și La Fere. Acestea ur-

mau să fie completate mai târziu de atacurile „Mars” și „Erzengel”⁹, precum și alte opțiuni ofensive pe alte sectoare de front.

Dr. Christian Th. Müller precizează că, la 10 martie 1918, șeful OHL, Paul von Hindenburg, a emis ordinul de atac al operațiunii „Michael” pentru data de 21 martie. Scopul acesteia era de a sparge frontul aliat la limita dintre trupele britanice și franceze și, ulterior, de a împinge armata expediționară britanică spre coasta Canalului. În acest scop au fost planificate Armatele a 17-a, a 2-a și a 18-a germane, cu un total

1) Michael findet Jägerkorps. 1/2 g. H. u. 4/31.
FERNSCHREIBER
Telegramm-Entwurf
37
4/31

2) Franzose...
Jägerkorps...
Korps...

Proiect de telegramă „Michael are loc conform planificării”

de 74 de divizii împotriva celor aproximativ 30 de divizii ale Armatei a 3-a și a 5-a britanice.

De la jumătatea lunii martie, pregătirile ofensivei s-au desfășurat în ritm alert. Echipate cu alimente și hrană pentru animale pentru două, respectiv trei săptămâni, diviziile de atac au ocupat mai întâi, până la 18 martie, pozițiile de pregătire pentru luptă din spatele frontului și, ulterior, au fost relocate în pozițiile de plecare la atac, acțiunea fiind finalizată până la 21 martie ora 01:00.

Pentru a disimula pregătirile pentru atac, trebuiau evitate toate mișcările neobișnuite din timpul zilei și vremea bună de zbor până la 70 de kilometri înapoia frontului. Toate instalațiile noi, desfășurările de trupe și rezerva au fost camuflate meticolos împotriva capacității de observare a aviației inamice, traficul telefonic și radio restricționat, iar corespondența poștală și discuțiile monitorizate de autoritățile de cenzură și spioni. Cu toate acestea, pregătirile de atac germane nu au rămas ascunse complet de aliați, deoarece prizonierii făcuți de Armatele a 3-a și a 5-a britanice la 18 și 19 martie

au declarat, că o ofensivă germană va începe pe 20 sau 21, acestea fiind completate cu rezultatele cercetării aeriene britanice, care a raportat mișcări sporite de trupe în spatele frontului german.

De partea cealaltă, armatele britanice și franceze au adoptat, având la bază experiența ofensivei Nivelles¹⁰ și a celei de-a treia bătălii flamande, tactica flexibilă de apărare în zonă, practică de armata de vest germană în toamna anului 1916. Astfel, comandantul suprem al Forței de expediție britanice (BEF¹¹), feldmareșalul Douglas Haig, s-a arătat încrezător¹² că va putea contracara iminentul atac german.

Între timp, unitățile germane, deranjate doar de obișnuitul zgomot de fundal al focului și raidurile de foc punctuale, au atins pozițiile de plecare la atac în noaptea senină spre 21 martie, după două zile de precipitații. Solul era înmuiat în multe locuri, iar spre dimineață s-a format o ceață densă, care a durat până după-amiaza.

Breșa tactică

Așa cum relatează autorul, pregătirea de artilerie a început la ora 04:40, după un plan de tragere detaliat al consilierului de artilerie al OHL, colonelul Georg Bruchmüller¹³. Astfel, 6.600 de tunuri au efectuat lovituri de foc relativ scurte, dar intense și, încă pe timpul întunericii, pozițiile de artilerie britanice au fost acoperite inițial cu explozibili și obuze cu gaz, iar artileria inamicului a răspuns doar slab. În același timp, baterii de tragere puternice au ținut sub foc state majore, tabere de trupe și drumuri și, în acest fel, capacitatea de conducere și de manevră a adversarului a fost paralizată.

După un total de cinci ore de pregătire a artileriei, la ora 09:40 a început atacul infanteriei. În timp ce o parte din forțe au ținut în continuare sub control artileria britanică și au bombardat avanposturi în linia a doua britanică, majoritatea bateriilor au trecut, după cinci minute de foc de baraj, la bombardarea masivă a tranșeelor britanice din linia întâi.

Autorul lucrării ne face cunoscut că, atacul infanteriei a avut parte inițial de o rezistență scăzută, dificultăți fiind întâmpinate, în primul rând, datorită condițiilor meteorologice și ale solului. Unele unități de infanterie și-au pier-

Elementul principal al procedurii de atac stabilite în anul 1918 în regulamentul „Lupta ofensivă în războiul pozițional” a fost folosirea batalioanelor de asalt ca prim val de atac. Ele trebuiau să pătrundă în punctele vulnerabile ale apărării inamice, să le separe și să le împingă până în zona artileriei

dut orientarea în ceață, în timp ce solul argilos saturat de apă a încetinit toate mișcărilor, inclusiv ale artileriei, a cărei schimbare a pozițiilor unei părți a bateriilor, desfășurată odată cu începerea atacului infanteriei, a fost semnificativ întârziată. Chiar și bateriile ușoare care însoțeau infanteria au rămas de multe ori în-apoia acesteia, astfel încât au trebuit, în mare parte, să se descurce singure.

Cu toate acestea, infanteria a ajuns, ca în decurs de câteva ore, să ocupe aproape complet prima dintre cele trei linii¹⁴ de apărare britanice¹⁵ și, astfel, aceștia au pierdut, deja în primele ore ale ofensivei, o mare parte a infanteriei și mitralierelor, iar șansele de reușită a apărării împotriva atacului german au fost re-duce considerabil prematur.

Pentru Ludendorff, rezultatele primei zile de atac nu au fost satisfăcătoare, cele trei armate germane avansând până seara doar 4,5 kilometri, iar împingerea forțată a apărării britanice până la liniile artileriei nu a fost suficientă. Pentru moment, din 2.700 de tunuri au căzut doar 138 în mâinile germane, iar forțele de atac, care s-au blocat în cea de-a doua poziție a inamicului, puțin afectată de focul artileriei germane, au fost primite de către apărători cu foc puternic de infanterie și artilerie.

Armata a 3-a britanică a continuat să ofere o rezistență puternică în zilele următoare și, ca urmare, Armata a 17-a, întrebuițată la flancul drept al ofensivei germane a făcut progrese mici. Totuși, în timp ce acestea încă luptau, pe 23 martie, la aproximativ șapte kilometri de poziția lor de plecare, pentru a treia poziție britanică, Armatele a 2-a și a 18-a germane au străpuns deja apărarea inamicului și au avansat până la 20 de kilometri depărtate.

După o ofensivă de trei zile, s-a creat o breșă de 80 de kilometri pe frontul aliaților, Armata a 5-a britanică a fost aproape distrusă, iar BEF se aflau în cea mai gravă criză a întregului război. De partea germană, aceste succese inițiale au fost privite cu încredere, iar mulți soldați sperau că, după un ultim efort major, războiul se va termina rapid. La Marele Cartier General domnea o adevărată euforie după străpungerea reușită¹⁶. Se credea deja, că partea britanică va cere în curând un armistițiu¹⁷.

Atacul se estompează

Autorul evidențiază faptul că, s-au acumulat rapid probleme de partea germană, iar manevrele ofensive au pierdut tot mai mult în putere. Astfel, nu a fost posibilă nici redeschiderea frontului britanic, nici extinderea breșei tactice la nivel operativ, pentru a separa forțele armate britanice de cele franceze. În plus, unităților germane le-a lipsit mobilitatea necesară, iar înaintarea prin terenul accidentat în formă de pâlnie a avut în plus provocări logistice de nerezolvat. Mai mult, trupele sub-aprovizionate au jefuit, în mod regulat, taberele de aprovizionare ale inamicului, înainte ca ele să-și continue atacurile.

Prin numirea, la 26 martie, a francezului Ferdinand Foch ca generalisim și comandant suprem al forțelor armate aliate s-a format rezistența aliaților și unitățile franceze și americane au reușit să stabilizeze din nou frontul.

În speranța de a găsi încă un „loc moale” pe frontul aliaților, Ludendorff a continuat atacurile, însă ofensiva „Mars”, susținută de Armata a 17-a în direcția Arras, a eșuat deja la 28 martie, iar asaltul executat de Armata a 18-a la nodul de cale ferată Amiens începând cu 30 martie, cu scopul de a separa armata britanică de cea franceză, abia dacă a avansat. După ce

chiar reînnoirea mai multor atacuri în această zonă a rămas fără succes, Ludendorff a ordonat, la 5 aprilie, anularea ofensivei „Michael”.

Autorul este de părere că, pe de o parte, trupele germane au obținut succese tactice de-a dreptul spectaculoase: în două săptămâni au înaintat aproape 80 de kilometri lățime și până la 60 kilometri adâncime și, pentru prima dată de la începutul războiului pozițional de la sfârșitul anului 1914, s-a realizat o breșă tactică pe Frontul de Vest, reușindu-se ca, în sectorul de atac, să se iasă temporar din impasul războiului pozițional și să se revină la războiul de manevră. Pe de altă parte, s-au obținut puține realizări, atât la nivel operațional, cât și strategic: nu s-a reușit nici separarea aliaților unul de celălalt, nici n-au putut fi incluse și distruse mari unități ale inamicului în vreun loc¹⁸.

Situația strategică a armatei germane nu s-a îmbunătățit după succesele tactice, ci s-a înrăutățit: în timp ce Antanta a pierdut 220.000 de militari, victimele germane au ajuns la 240.000 de morți, răniți și dispăruți, ceea ce a afectat în mod disproporționat trupele de asalt și comandanții de la nivelele inferioare, și, spre deosebire de aliați, Armata de Vest germană nu mai putea înlocui aceste pierderi grele.

În ciuda epuizării previzibile a Armatei de Vest germane, Ludendorff a continuat să stabilească noi atacuri în alte sectoare de front, însă a doua operațiune „Georgette¹⁹”, care a început la 9 aprilie, a rămas în mod clar în spatele rezultatelor operațiunii „Michael”. Deja după o săptămână, ofensiva a fost blocată în Flandra, iar pentru succese tactice locale, forțele germane utilizate, din ce în ce mai slabe, au fost irosite și epuizate.

Dr. Christian Th. Müller concluzionează că, niciuna dintre operațiunile ofensive germane nu a ajuns să depășească o „victorie obișnuită”. Câștigurile teritoriale substanțiale ale operațiunii 1918 nu au putut schimba mai nimic. Chiar și acolo unde breșa tactică a reușit, părții germane i-au lipsit concepte adecvate și resurse suficiente pentru dezvoltarea operațională a acesteia și în acest fel ofensiva germană a eșuat operațional deja la începutul lunii iunie. În cele din urmă, situația armatei germane s-a deteriorat și nu a avut nimic de opus ofensivei Antantei, care a început în iulie.

NOTE

¹ Reich = Imperiu, Regat.

² Kaiserschlacht = Bătălia împăratului.

³ Armata Federală Germană.

⁴ Die **Oberste Heeresleitung** (OHL) = Conducerea strategic-operativă, respectiv Comanda supremă a trupelor active ale Forțelor armate germane în timpul primului război mondial. Această funcție a fost exercitată practic de către șeful Statului Major General al Armatei.

⁵ Pătrundere, străpungere.

⁶ Hermann von Kuhl, șeful Statului Major al Grupării terestre „Prințul moștenitor Rupprecht” și implicat în planificare, s-a exprimat puțin optimist în jurnalul său la începutul lui februarie 1918, cum că ofensiva nu ar conduce decât la o „umflătură” a frontului: „*Astfel ne vom bloca în zona, pe care am distrus-o și abandonat-o cu un an înainte. La urma urmei vin totuși americanii.*”

La întrebarea prințului Max von Baden, ce s-ar întâmpla dacă ofensiva ar eșua, Ludendorff însuși a declarat la fel de vehement ca fatalist: „*Atunci Germania trebuie să piară.*”

⁷ În martie 1918, Forțele armate germane din vest dispuneau de aproximativ patru milioane de militari, 14.000 de tunuri, 3.670 de avioane, 23.000 de camioane și mai puțin de 100 de tancuri – mai ales provenite din resursele de vânătoare.

Forțele armate aliate cuprindeau, pe de altă parte, cinci milioane de oameni, 18.500 de tunuri, 4.500 de avioane, 100.000 de camioane și peste 800 de tancuri.

⁸ Așa-numitele divizii staționare.

⁹ **Ypernbogen** (engl.: Ypres Salient, fr.: Saillant d'Ypres) a fost porțiunea de front de lângă orașul vestic flamand Ypern în partea de nord a frontului vestic al Primului Război Mondial.

¹⁰ Trad. – ”Marte” și ”Arhanghelul”.

¹¹ **Ofensiva Nivelles** din 1917 a fost o ofensivă franco-britanică pe frontul vestic în primul război mondial. Partea franceză a ofensivei a intenționat să fie decisivă din punct de vedere strategic, prin rupea apărării germane pe frontul Aisne în decurs de 48 de ore, cu un număr de victime de aproximativ 10.000 de oameni. Un atac preliminar urma să fie făcut de către Armata a 3-a franceză de la St. Quentin și de Armatele 1, a 3-a și a 5-a britanice la Arras, pentru a captura zonele înalte și a distra atenția rezervelor germane de pe fronturile franceze la Aisne și în Champagne. Principala ofensivă urma să fie oferită de francezi pe cheiul Chemin des Dames (a doua bătălie de la Aisne), cu un atac subsidiar al Armatei a 4-a (a treia bătălie de la Champagne, bătălia

de pe dealuri sau bătălia de pe dealurile Champagne). Etapa finală a ofensivei a fost aceea de a urmări reunirea armatelor britanice și franceze, care au rupt liniile germane și au urmărit armatele germane înfrânate spre frontiera germană.

¹² BEF = British Expeditionary Force.

¹³ Cu toate acestea, transpunerea în practică a noului sistem și gradul de amenajare a pozițiilor a prezentat diferențe considerabile.

¹⁴ „Breșa-Müller“.

¹⁵ Trei linii de apărare – de dinainte, de luptă și zona din spate.

¹⁶ Spre deosebire de Armata a 3-a britanică, Armata a 5-a lăsat să fie ocupată aproape toată linia de dinainte a apărării.

¹⁷ Împăratul Wilhelm al II-lea a triumfat în seara zilei de 23 martie: *„Bătălia este câștigată, englezii sunt înfrânți în totalitate”*.

¹⁸ În timpul retragerii britanice pe drumurile înfundate, au avut loc unele scene haotice. La 25 martie, Haig a luat în cele din urmă în considerare chiar retragerea în vechile poziții ale anului 1916.

¹⁹ A apărut în schimb ceea ce a avut ca temere von Kuhl – o prelungire prin extensie a frontului în terenul devastat.

²⁰ O versiune diminuată a ofensivei „St. Georg”.

Întrebat de prințul moștenitor Rupprecht al Bavariei cu privire la scopul operațional al operațiunii „Georgette”, Ludendorff a izbucnit: *„Nu mai accept cuvântul «operațiune». Vom pătrunde într-o gaură. Continuarea se găsește. Așa am făcut-o și în Rusia.”*

ROMANIA AND THE COLLAPSE OF THE EASTERN FRONT IN 1917: CHANGING MILITARY DYNAMICS AND STRATEGIC IMPLICATIONS*

Dr. CARMEN SORINA RÎJNOVEANU**

Introduction

Romania entered the First World War on August 27, 1916 following complicated negotiations with the Entente powers which were concluded on 17 August 1916 when the alliance treaty and the military convention between Romania, France, Russia, Great Britain, and Italy has been signed. According to the treaty, Romania was promised at the end of the war the territories inhabited by Romanian population from the Austro-Hungarian Empire, namely Transylvania, Banat, and Bukovina (Popa, 1979: 243-244). In other words, the achievement of the national aspiration of Romanian territorial unity. Since the beginning, it was obvious that the Russian military support was a key factor in shaping the overall Romanian military posture. This reality became especially obvious following the dramatic military defeat of the Romanian army during the 1916 campaign which resulted in the rapid conquest, by the end of the year, of most of Romania by the Germans and their allies while the Romanian and Russian forces were driven into

the eastern part of Romania – Moldavia – the only piece of territory left outside the German control. (Buttar, 2017: 277)

Romania's posture during the First World War and the general military dynamics of the Romanian front need to be understood as part of a broader strategic configuration with Russia playing a pivotal role. A few facts are revealing. Romania's entry into the war in 1916 was strongly demanded by the Entente powers based on two main considerations: the need to ease the German pressures on the Western front by extending the Oriental front and to divert as much German and Austro-Hungarian forces as possible on a larger front from the Baltic to the Black Sea. There was also a major concern in the western capitals that Romania could drive towards the Central Powers leaving Russia exposed to a dramatic military situation.

In 1917, there was a shift in priorities, the main goal of the Entente powers being focused on preventing the collapse of the Eastern front and keeping Russia into the war. Since the Romanians alone lacked the potential to secure their own front without the Russian military

* Lucrarea a fost prezentată în cadrul celui de-al 44-lea Congres Internațional de Istorie Militară desfășurat la Ierusalim, Israel, în perioada 2-7 September 2018 și urmează a fi publicată, într-o versiune mai extinsă, în Acta Congresului.

** Cercetător științific gr. II, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

presence and to compensate a potential Russian defection, the main interest of the Western powers was to preserve good relations with the leadership in Petrograd following the removal of the Tsar and the creation of the Provisional government of Aleksandr Kerensky. Within this equation, the Romanian issue was a piece of a more complicated game with Russia as the main strategic stake between the Entente and Germany.

In 1918, there was another shift in priorities as the defeat of Bolshevism and the imperative of stopping the spread of Bolshevik revolution became a major objective on the Western agenda. This new reality brought Romania in a position to play a key role in the Western strategic calculus focused on preventing the advance of Bolshevism and this was to decisively shape the territorial arrangements in Romania's advantage at the end of the war.

The scope of this paper is to look into the complicated dynamics that shaped Romania's military conduct and strategic decisions during the critical year of 1917. It seeks to decipher the impact that the revolutionary developments in Russia had on the stability of the Romanian front, Romania's options once Russia decided to leave the war and the agendas of the main powers involved. The main assumption is that the Bolshevik revolution and Russia's subsequent withdrawal from the war turned from an existential threat to a major opportunity. In other words, Romania could play the card of "Bolshevik threat" to gain, despite its military defeat and forced exit from the war, significant diplomatic leverage during the Paris peace conference that allowed it to integrate all historical provinces and establish United Romania as a new actor on the post-war continental map.

The military dynamics on the Romanian front in 1917

At the end of 1916-beginning of 1917, following the dramatic defeat of the Romanian army, the Romanian front which formed the left flank of the long Eastern front that extended from the Baltic Sea to the Black Sea, has been stabilized along the Eastern Carpathians on the Susita, Putna, and Siret rivers in Moldavia. The responsibility for securing the defense

alignment on the Romanian front – which was "assigned" as a secondary front within the operational plans of the Entente powers – was taken over by the Russian army. Moreover, France accepted tacitly the authority of Russian High Military Command – Stavka – over the Romanian theater of operations. Moreover, starting by early 1917, the Russian military reinforcements led to a significant increase of the Russian forces on the Romanian front up to more than 1 million soldiers. Simultaneously, the French military mission led by General Henri Berthelot arrived in Moldavia being tasked to help reconstruct and train the Romanian army, a support that proved decisive in the overall economy of the Romanian war effort during the 1917. Keeping in line with Russian policy, the Romanian sector of the Eastern Front had been assigned a 'front' command. The commander of the Romanian front was King Ferdinand while the second in command was a Russian general, first general Vladimir Viktorovich Sakharov, who was then replaced, following the February revolution, with General Dmitri Gregorovich Shcherbachev.

The subsequent allied conferences at Chantilly, Rome and Petrograd decided for an ample back-to-back offensive on both the Western and Eastern front in 1917. The military operations on the Romanian front conducted in summer 1917 were integrated as part of the general offensive settled on the Eastern front. As the moment for Kerensky's summer offensive approached, plans were drawn up for an assault by Romanian Front. According to the initial plans, the Romanian forces were assigned a limited role, mostly to conduct support operations. The March (February) revolution in Petersburg and its impact on the cohesion of the Russian troops convinced Stavka to accept a larger role for the Romanian forces that were to have a substantial contribution in the overall operations that was to be conducted on the Romanian military theater (Torrey, 2014: 206-207).

The Romanian-Russian forces integrated three Russian armies (the Fourth, Sixth and Ninth) with a total of 40 infantry divisions and 10 cavalry divisions, and two Romanian armies (the First and the Second) with a total of 15 infantry divisions and 3 cavalry divisions. Further reinforcements in early 1917 increased

the number of Russian infantry divisions up to 50. Together, the effectives amounted to some 800,000 military, with about one million as reserve. The northern part of the front line was held by the Russian Ninth Army, with the Romanian Second Army inserted between it and the Russian Fourth Army. The Romanian First Army, once recovered and ready to take action by the summer 1917, was fielded to the south of the Russian Fourth Army, with the Russian Sixth Army further to the south. (Buttar, 2017: 278)

The forces of the Central Powers in the region were under the command of Field-Marshal August von Mackensen whose army consisted of units from several nations (Germans, Austro-Hungarians, Bulgarians, and Turks). The priority for Germany was to push Russia out of the war and get free hand in the east while redirecting its military power to the western front against France and Great Britain. As General Erich Ludendorff put it: "The Russian offensive was planned on a large scale... In order, if it were by any means possible, to deal with Russia once and for all, and so gain a free hand on one side, six divisions were set free for the East." (Ludendorff, 1919: 434). The entry of the USA into the war, although its effects were not expected to be soon felt, increased the urgency of this plan.

The revolution of March 1917 and its subsequent event – Duma's decision to take over the power in Petrograd and the abdication of Czar Nicholas II – had a shock-like effect in Iasi (the refugee capital of Romania after 1916). There were two main sources of concern among the Romanian ruling elite. The first regarded the rise of revolutionary fever among the Russian soldiers that could weaken their capacity and willingness to fight. Since Russian military conduct was crucial for keeping the Romanian front, such a potential development was seen as a direct challenge to Romania's capacity to secure the front. The second regarded the fear that the revolutionary influence could spread well into Romania turning against the Dynasty and weakening the internal stability of the country and challenging its war commitment. Queen Marie has noted in her diary: "Terrible news, devastating news... I'm afraid that this time may mean the end for everything... I know the disaster looks at us in the face... Now our situation is even worse because our ally,

Russia, is causing us more despair than the enemy... All efforts seem absolutely futile in front of the huge Russian chaos threatening to sink us all" (Marie Queen of Romania, 2015: 97).

The Russian revolution and the emerging anarchy in Russia had an immediate impact on the Eastern Front – that was in the midst of preparation for the 1917 general offensive – as the quest for peace of the Russian troops started to grow more intense against the backdrop of gradual disintegration of the Imperial army (Gavriil Preda, 2018: 161-167). In March 1917, General Alekseev, the head of Stavka, informed the chiefs of the foreign missions that due to the state of indiscipline of the garrison troops, a real offensive cannot be launched sooner than the end of June, while he asked the French High Command to postpone the offensive as to have 3-4 months to restore the order and manage the crisis of the Russian army¹.

The revolutionary agitations grew and spread among the Russian soldiers while the discipline of the Russian troops rapidly deteriorated with more cases of soldiers refusing to obey orders or deserting the front line being reported. The new leadership in Petrograd under the lead of Kerensky announced that Russia is committed to continue the war against the Central Powers. The position adopted by the Revolutionary Government brought some relief in Iasi but, nevertheless, the uncertainties remained high as regards the Russian army behavior.

New emerging revolutionary developments in Russia re-shaped the overall geography of interests and imperatives of the main powers and actors involved. The Entente Powers urged for a general offensive to be launched on the Eastern front. Due to the political turmoil emerging in Russia, a major offensive on the Eastern front was seen as a possible solution to avoid a collapse of the Russian army through a military victory great enough to stop domestic destabilization in Russia. This perception was widely shared by both the Romanian and Russian leaders who hoped that a military success could ease the revolutionary pressures and repair the morale of the soldiers. The Chief of Romanian General Staff, General Constantin Prezan, insisted on launching the offensive stating that "the mood of the Russian army is

worsening every day”, while General Berthelot, the chief of French Military Mission reported to Paris that “the only solution to save the Russian army is to send it to fight”. (Torrey, 2005: 46). The daily reports sent from the frontline indicated growing concerns regarding the capacity and commitment of the Russian troops to continue fighting their only demand being to conclude a separate peace and go back home².

There is no less true that rumors that Russia might attempt to approach the Germans for a separate peace intensified the efforts of the Entente powers to secure Russia’s further engagement into the war. Since it was widely acknowledged that the main responsibility to keep the Eastern front rest on the Russian army, France was especially interested to keep the alliance with Russia and preserve good relations with the new government in Petersburg. Therefore, in Paris, the prevailing attitude towards Romania was mainly intended to accommodate the Russian susceptibilities and preserve a good working relation between the Romanians and Russians. As General Berthelot, the chief of French Military Mission in Romania, recalled in his memoirs, during the inter-allied conference held in Petersburg in February 1917, De Castelnau, the French representative at the conference, told him that “We should not, however, damage our relations with Russia because of Romania!”. (Berthelot, 2012: 148-149).

Germany’s goal remained unchanged, namely to push Russia out of war. From this perspective, the March revolution opened a window of opportunity for the Germans who expected that extended internal turmoil would further weaken Russia’s capacity to continue the war and force it to reassess its military engagement.

The general offensive on the Eastern front started in July 1917 with the “Kerenski offensive” on the Galitian front but, despite some initial achievements, it soon collapsed allowing the German and Austro-Hungarian armies to start their counter-offensive.

Between August and September 1917, the Romanian front was the center of significant confrontations between the Romanian-Russian troops and the forces of Central Powers. The Romanian-Russian forces achieved important

local military successes at Mărăști, Mărășești and Oituz (July-August 1917) that stopped the German-Austro-Hungarian armies and forced them to reassess their immediate military goals. As a result of these operations, Germany had to decide on the definitive cessation of the general offensive on the Romanian front. The military campaign of 1917 showed clear signs of a gradual disintegration of the Russian army, the weakening of its fighting potential and the chaos that spread among the Russian troops so that the Romanian forces had to bear the most significant part of the war effort. It’s revealing how General Ludendorff recalled the conduct of the Romanian armies: “Thanks to the influence of the French, the Rumanian Army had become so much stronger that strategic successes seemed out of the question for us as long as the offensive in Bukovina remained at a standstill. For the present it was impossible to continue it. The attacks of the Army Groups under Mackensen and the Archduke Joseph were held up. The Romanians, in their turn, now made unsuccessful attacks. Gradually the fighting died down here also.” (Ludendorff, 1919: p 438).

Despite the military successes achieved in the 1917 military campaign, Romania found itself in a complicated geopolitical and military situation due to the rapid worsening of the situation in Russia following the start of the revolution. Since Russia was supposed to provide the main military shield, any change in Russian posture was to directly affect the overall military and strategic design of Romania.

Romania in search for solutions. The impact of the Bolshevik revolution

The Bolshevik revolution of 25 October/ 7 November 1917 had completely changed the military configuration of the Eastern front and put Romania and the other Entente powers in a critical situation. One of the first measures announced by Lenin was “the Decree on Peace” and Russia’s decision to the exit from the war. For Romania the shift in Russia’s orientation turned into a critical security threat. Following Lenin’s decree, the Russian armies started to conclude separate armistices with the enemy as happened between the Bulgarian army and the Sixth Russian army whose responsibil-

ity was to secure the southern perimeter of the front along the Danube area.

Once the Russian-German armistice negotiations started, General Shcherbachev asked Marshall von Mackensen and Archduke Joseph, on 3 December 1917, to initiate armistice negotiations on the entire Romanian front. In fact, Russia's decision to conclude the armistice with the Central Powers practically meant the abolition of the Oriental Front and put an end to the Eastern theater of operations. General Averescu, the commander of the Romanian 2nd Army, acknowledged that there were three possible options left for Romania: the withdrawal of the Romanian authorities and the army to Russia, the dismantling of the Romanian army or accepting negotiations with the enemy, the latter being considered as the most appropriate one (Otu, 2009: 193).

On 5 December 1917, following the radio message transmitted by General Shcherbachev asking for ceasefire, the Romanian General Staff issued the order no. 5163 stating that beginning with 5 December 1917, the Romanian troops will suspend the hostilities. The same day, King Ferdinand passed the supreme command of the army to General Prezan as to avoid having his name involved or associated with the conclusion of the armistice. (Otu, 2009: 194). The Romanian government asked General Prezan to send a Romanian delegation to negotiate the terms of the armistice being instructed to discuss only the technical matters and avoid any political commitment. The armistice negotiations started in Focsani on 7 December 1917. The negotiations proved difficult for all parts involved. While the main priority of the Germans was to release sufficient troops to allow them to participate in the spring western offensive of General Ludendorff, the Austrians' main interest was to open the Danube as to get access to the supply resources from Southern Russia. For the Romanians, three issues were especially important: the status of Danube, the status of the Black Sea and the issue of troops transfer from the Romanian front to the West. Especially important for Romania was to retain as many German and Austro-Hungarian troops on their front as possible in such a way to prove their loyalty and solidarity towards the Western allies. The armistice between Romania and the Central Powers was signed on 9

December 1917 in Focsani but, however, this did not end Romania's drama.

It was a general assumed consensus that the collapse of the Russian front and the growing anarchy in Russia left Romania in a military vacuum. This new reality generated vivid discussions within the Romanian leadership on how Romania should answer and manage the consequences of Russia's withdrawal from the war.

Within the government, two main orientations took shape. The first one, supported by the Liberal Party, advocated for a separate peace arguing that if Russia will enter peace negotiations, Romania will remain fully exposed to the Germans. Two main conditions were raised: to get the consent of the allied powers for entering peace negotiations and the negotiations to be conducted in such a way to maintain the solidarity with the allies. The second one, supported by the Conservative Party, asked for a resistance as long as possible to cover a possible withdrawal in Russia. In case that resistance became impossible then capitulation was considered a better option than to get into negotiations with the enemy. (Saint-Aulaire, 2016: 233).

It should be mentioned that both parties were very supportive of the alliance with the Entente powers being very closely attached especially to France. Their main priority was to keep close relations with the Entente and avoid a break with their allies on the peace treaty issue. This approach came to define the overall political thinking of the Romanian leadership who sought to play the negotiations with the Germans as to further secure the support of the Western allies.

A distinctive political orientation was represented by a group of Conservative politicians who, since the beginning of the war, supported cooperation with the German empire and Austria-Hungary within the Triple Alliance. The most representative figures were Alexandru Marghiloman and Petre P. Carp. Both advocated for the immediate cessation of hostilities with the Central Powers and the conclusion of a separate peace. The difference lies in the position concerning the future of the dynasty. While Marghiloman insisted for a peace with

Germany with the preservation of the dynasty, Petre P. Carp insisted for King's abdication, an option especially supported by Berlin.

Differences emerged also within the military establishment. General Alexandru Averescu, the commander of the second Romanian Army argued for the need to conclude the peace as the only possible option while General Constantin Prezan, the chief of the General Staff urged for military resistance, an approach that was rather an illusion than a real possibility. (Averescu, 1992: 208-209).

The strategy adopted by the Romanian prime-minister Ion I.C. Brătianu was to postpone a final decision trying to buy time and hoping for a change of military dynamics in the west that could have eased the military conditions in the east. With the US's entry into the war, new hopes arose in Iasi but they proved altogether unrealistic.

A major priority of the Romanian government was to convince the Western allies that Romania was facing critical circumstances and get their consent on the issue of a separate peace seen as the only rational solution to safeguard the country from an imminent occupation. King Ferdinand approached the representatives of France and Great Britain seeking their confirmation that in case of a peace treaty, the territorial commitments assume before the war towards Romania remained valid. On 29 November 1917, the Romanian prime-minister Ion I.C. Brătianu sent a memoire to the French prime minister, George Clemenceau in which he explained that Romania was found in a desperate situation due to the starting of negotiations between the Germans and the Russians (Saint-Aulaire, 2016: 204).

It was obvious that with Bolshevik Russia seeking a rapid end to the war, the Romanians found themselves caught up in events, unable to continue hostilities without the support of Russia. The main challenges facing Romania can be depicted on several coordinates. First, Russia was the main connection with the Western allies. As the Romanian prime-minister, Ion C. Brătianu acknowledged, Romania could not continue the fight without having secured the main supply route that was provided by Russia, without Russian artillery and without having the direct communication with the

western allies via Russia (Fuşcan, 2014:167). Second, the Romanian army lacked the military capabilities and the capacity to defend the entire Romanian front without the Russian military support (Fuşcan, 2014: 162). Following the Bolshevik revolution, the Romanian military representative at Stavka, General Coandă warned that the Russian army lost its fighting capacity and, therefore, any hope for support is useless (Popa, 2010: 123). It was obvious that a decision to continue the war could only lead to a complete disaster for the Romanian army. Third, the presence on the Moldavian territory of 1 million Russians, mostly of them contaminated with the revolutionary ideas, became a serious burden and challenge for the Romanian government³. Their actions turned into a source of high concern in Iasi that had to find a solution to prevent their destabilizing actions while avoiding a direct clash that could complicate the relations with the new government in Petrograd. The paradox was that the Russian soldiers transformed into Bolshevik agitators turned into a greater threat than the German military. The request addressed by the new Bolshevik government asking the Russian troops to help support the "spreading of the revolution" in Moldova increased the anxieties in Iasi and pushed the Romanian authorities to take firm measure against possible Russian interference.

Following the Brest-Litovsk peace agreement, the continuing disintegration of the Russian Army began to be felt in the Romanian sector, with increasing numbers of Russian soldiers deserting leaving large sectors of the front almost undefended⁴. Being aware of the potential consequences of Russian troops' behavior, since early November 1917, General Shcherbachev asked the Romanian troops to replace those Russian forces that could not be trusted or to organize patrols behind the Russian front (Torrey, 2005: 83). Due to these circumstances, a major priority for the Romanian government was to evacuate the Russian forces and avoid any clashes or turbulences between the Romanian and Russian forces that could be used by the Bolshevik government as a pretext to act against Romania⁵. The evacuation proved to be a challenging task. As Marshall Mackensen recorded in the second half

of January 1918: "The chaos before my front grows ever greater. Russians and Romanians are fighting veritable battles against each other. The Russians want to cross the Prut, the Romanians deny them, demanding that they at least leave their weapons and ammunition in Moldova... I await further surprises". (Butar, 2017: 286-287). Nevertheless, between November 1917 and January 1918, mostly of the Russian troops left the Romanian territory, so that the number of the Russian soldiers on the Romanian front dropped from over 1 200 000 to about 50 000 troops. Starting by the 1st of January 1918, there was no Russian force deployed on the Romanian front, and in February 1918, the Romanian General Staff announced that "the Russian army does not exist anymore".(Torrey, 2014: 287-288).

The Romanian-Russian relations continued to deteriorate at the beginning of 1918. On 16 January 1918 it was decided the intervention of the Romanian forces in Bessarabia which was in the midst of anarchy due to the Bolshevik destabilizing actions. Following the entry of the Romanian divisions in Bessarabia, the Council of People's Commissars (the Bolshevik government) announced the decision to break the diplomatic relations with Romania. In other words, the emergence of the state of war between the two countries.

Strategic impact of the external dynamics

Against the backdrop of Russia's military collapse, the main actors involved had to reconsider their agenda of priorities: Germany focused on the need to negotiate the peace treaty with Russia; the Entente had to manage the critical effects of Russia's withdrawal from the war and Romania's imminent downfall; Romania, isolated from its Entente allies, had to deal with both the Russian challenge and the German threat.

The external dynamics made Romania's situation even more complicated. Two developments were especially important. On one hand, the Western powers increased their pressures on the Romanian leadership to continue the war. On the other hand, it was acknowledged a change in the Western narrative-especially ob-

vious in Washington and London- concerning the post-war territorial design.

The messages sent from Paris to Iasi signaled an intransigent position regarding a potential withdrawal from the war. The French prime-minister, George Clemenceau argued that the Romanian territory to be temporary abandoned so that the "Romanian army to continue its fight in Bessarabia and in Donetsk region" (Fuşcan, 2014: 165). Paris made also clear that the capitulation of the Romanian army it's completely ruled out as a possible option. The same hard line position was embraced by the British government also, initially, they looked more willing to favor a moderate approach.

Since the beginning, the main goal of the Entente powers regarding the opening of the Romanian front was to extend the eastern front as to force the Germans to engage more troops in the east and reduce their pressures in the west. The cooperation between the Romanian and the Russian troops was a key element in achieving this goal. Russia's political anarchy and its subsequent withdrawal from the war urged Paris and London to reassess their strategy with the same goal in mind: to keep the eastern front active. Although it was widely acknowledged in the West that the Romanian fighting capacity was not strong enough to cope with the German military might, both London but especially Paris urged Romania to stay engaged in the war and warned it that a separate peace with the Central Powers would put at risk the political commitments of the treaty signed in 1916. Such a perspective became especially worrying due to the shifts emerged in the international positions adopted by Washington and London. On 5 January 1917, the British prime-minister, Lloyd George argued that Russia's decision to leave the war requires a re-writing of the existing treaties stating that the Austria-Hungary Empire should be kept unbroken. Three days later, on 8 January 1918, the American president Woodrow Wilson underlined the USA's war aims in fourteen points. Particularly important for Romania was the art. 10 which mentioned that "The peoples of Austria-Hungary, whose place among the nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the freest opportunity of autonomous development."⁶ In other words,

Austria-Hungary should not be abolished but recognized based on the federalist model and by keeping the ante bellum territorial status-quo. This new narrative emerged in the West increased anxiety in Iasi as they completely challenged the entire political agenda that shaped Romania's decision to enter the war. Added to the growing French pressures, the British cabinet warned Romania that the Peace Treaty of 1916 will be declared to be null and void in case that it will conclude a separate peace. (Fuşcan, 2014: 169).

The Western powers sought to find possible solutions to prevent a potential collapse of Romania and keep its fighting capacity although none of them could realistically compensate the loss of the Russian ally. The first was the Ukrainian solution namely to support Ukraine and help it to establish a credible military force under the lead of general Shcherbachev able to continue the war. Both London and Paris hoped that the Romanian and the Ukrainian armies could settle a new eastern front able to compensate the Russian exit and keep the Germans engaged in the East. It was also assumed a possible retreat of the Romanian authorities- King, Government, Parliament and the army- to southern Russia to join the Cossacks forces led by Alexei Kaledin in Don region. This solution eventually failed since the Ukrainian troops were rather eager to return home than to fight and due to the rapid deterioration of the situation throughout the former Tsarist Empire. The second considered the imperative of a final and decisive military resistance of the Romanian army, as the last sacrifice to honor their allied commitments and show their loyalty towards the allied cause. General Berthelot, under the guidance sent from Paris, became an active advocate of a radical option asking for an ample plan of resistance and for fighting "until the last man". Such a plan envisaged the establishment of a "center of resistance" called the "Death Triangle" to be set up in the perimeter Iaşi-Huşi-Vaslui having the Prut River as the main basis of support. The goal was to prevent the German troops to leave the Romanian front and join the Central Powers forces in the West (I.G. Duca, vol. III: 54). Such a solution was, however, consid-

ered by the prime-minister Brătianu close to a suicidal attempt. There was also considered the option of engaging the Czech volunteers to strengthen the fighting capacity of the Romanian forces⁷, a solution which proved also unsuccessful following Masaryk's reluctance to get involved on the Romanian front being acknowledged the risks and vulnerability that such a solution might imply. The withdrawal of the Romanian political and military authorities in Russia an- idea which was raised by the Russian side even since the end of 1916 and now re-opened by the Western allies- became extremely challenging and technically impossible having in view the growing revolutionary turbulences and emerging chaos in Russia.

Romania was facing a critical choice. On one hand, it was obvious that Romania could not continue the war without Russia's military support. Being isolated from its western allies, completely surrounded by enemy forces and exposed to Bolshevik destabilizing actions in the east, Romania considered the conclusion of a peace treaty as the only possible solution to secure the state survival. On the other hand, the treaty signed with the Entente Powers in August 1916 that guaranteed the territorial achievements for Romania at the end of the war, made the conclusion of a separate peace treaty strictly forbidden. This is why the Romanian government sought to get the consent of the Western allies before entering peace negotiations with the Central Powers, a consent which neither Paris nor London were willing to provide.

Simultaneously, the Germans increased their pressures on the Romanian government to conclude the peace treaty threatening with military actions and the occupation of the Romanian territory. As the minister of foreign affairs of the Austria-Hungarian Empire, Otto von Czernin put it: "Should the king not consent, then a continuation of the war would be unavoidable and would put an end to Romania and the dynasty... We were aware that Romania would very soon have no more munitions and, were hostilities to continue, in six weeks the kingdom and dynasty would have ceased to exist" (Buttar, 2017: 289). Russia's decision on 3 March 1918 to conclude the peace with

the Central Powers let Romania with no other alternative. On 5 February 1918, following the ultimatum received from the Germans and Austrians, Romania concluded the preliminary peace talks at Buftea-București. On 7 May 1918, Romania signed in Bucharest the peace treaty with the Central Powers settling the terms of Romania's exit from the war. Although it imposed harsh conditions on the country (the loss of Dobruđa to Bulgaria⁸, border adjustments in the Carpathians in favor of Austria-Hungary as well as the obligation to lease its oil wells to Germany for 90 years), Romania succeeded to get significant favorable conditions: preservation of the monarchy, keeping part of its army intact and the continuation of the relations with the Entente Powers. The Peace Treaty also recognized the union of Bessarabia with Romania which was officially proclaimed by the Council of the Land of Bessarabia on 27 March 1918. Moreover, unlike other German occupied territories, Romania was recognized a status of *de jure* independence. Although the treaty was ratified by the Romanian Parliament, it was never promulgated by the King of Romania, Ferdinand I.

The rationales that allowed Romania to reach a certain compromise with the Central Powers need to be understood in a larger perspective. If Russia's exit from the war highly complicated the military posture of the Entente powers, the turmoil generated by the Bolshevik revolution posed a new and more dangerous threat to Germany. Undoubtedly, Germany's main goal in the East was to force Russia out of war. Without Russia, the fall of Romania was to be just a matter of days. However, the Germans did not expect the amplitude of the revolutionary chaos in the former Tsarist Empire and, even more worrisome, the growing threat of the revolution spilling over beyond the Russian own borders. While the revolution pulled Russia out of war, it was soon to become the main threatening force against the stability of the German and Austria-Hungary own empires. The growing anxiety in Berlin and Vienna concerning the Bolshevik revolution, allowed Romania to negotiate more favorable military terms of the peace treaty. Specifically, Romania was asked to demobilize immediately at least 8 divisions being stated that when the

peace between Russia and Romania will be established, the rest of the Romanian army will be demobilized to the extent that it will not be necessary to provide security at the Russian-Romanian border. The Romanian divisions deployed in Bessarabia were left untouched being specifically tasked to keep security and order in the province and counter the Bolsheviks destabilizing actions. It is revealing how Marshall Mackensen depicted the new Romania's posture: "We continue to occupy the territory that we previously occupied, but after the signing of the peace treaty we are no longer the ruling authority, rather the supervising authority. I no longer command an operational army, rather one of occupation, and the territorial administration that was until now my responsibility will now be completely handed back into Romanian hands...the half-mobilized Romanian Army remains in the parts of Moldova and Bessarabia that are not occupied by us. Our army of occupation is composed of two thirds German troops and one third Austro-Hungarian troops" (apud Buttar, 2017).

The fact that Romania was able to keep mobilized part of its army was to become a useful asset once the offensive of the Entente Powers started in September 1918. In October 1918, the Treaty of Bucharest was denounced by the Romanian government, being subsequently nullified by the terms of the Armistice of 11 November 1918, and on 10 November 1918, Romania re-entered the war alongside the Entente powers. Despite its sinuous participation and mixed military results achieved during the war, Romania was recognized at the Paris Peace Conference major territorial gains through the unification of the historical provinces of Transylvania, Banat, Bukovina and Bessarabia. In such a way, Romania fulfilled, for the first time, the aspiration of territorial unification, an objective that forged the newly emerging Romanian state as an important regional strategic player within the Versailles political order.

Conclusions

There is a wide assumed consensus in the Romanian historiography that the dynamics of the eastern front cannot be discussed without understanding the impact of the revolutionary developments in Russia which dismantled

the Tsarist autocracy, brought the Bolsheviks to power and pull Russia out the war by the end of 1917. The impact of the collapse of the Eastern front and the significance of Romania's decision to exist from the war can be depicted in light of several considerations.

First, since the beginning, it was acknowledged that Russia military support was to play a pivotal role in the overall military and strategic configuration that shaped Romania's own decision to enter the war. In the strategic calculus of both the Entente powers and Central Powers, Russia's conduct and its engagement in the war was to define the overall war architecture on the Eastern front, Romania having the role of the minor ally whose practical contribution to the war efforts was to depend on Russia military dynamics.

Second, contrary to the initial expectations of the Western powers, Romania's entry into the war in August 1916 added an additional burden on Russia by extending its military front by 1200 km, with Russia being forced to cover the largest theater in the war in terms of geographic scope that extended more than 2,000 km from the Baltic Sea to the Black Sea. This new reality was perceived by Stavka as a serious challenge for Russia as the Romanian troops were rather seen as unable to cope with such a huge front and therefore the responsibility of the defense was to rest on the Tsarist forces. (Popa, 2010: 99). The hardships of the war and the dissatisfaction of the soldiers were to become a key factor in fomenting the revolution and consequently, paving the path to power for the Bolsheviks. From this perspective, if Romania had a contribution to the outcome of the World War, then it was involuntary and unintentionally, to accelerate the deep crisis of the great Russian Empire and its collapse in less than a year which subsequently triggered the revolutionary contagion effect in the East that soon will include Germany and Austria-Hungary and it will destroy them militarily (Ionescu: 99).

Third, as expected by Germany, the decision of the Bolshevik government to exit Russia from the war urged the Romanian government to follow suit and enter peace negotiations. However, the growing threat of Bolshevism forced the Germans to adopt a more moderate

approach towards the peace conditions with Romania. This is why Romania could avoid a total demobilization of its army being allowed to keep four divisions intact to secure stability and order in Bessarabia and counter the Bolshevik growing anarchy. The Romanian government could play successfully a complicated and highly sensitive game between Germany and the Entente powers having as the main goal to preserve part of its fighting capacity and remain closely connected to the Western allies while accommodating German concerns and demands regarding the Bolshevik threat.

Forth, in the aftermath of First World War, the threat of Bolshevism, the imperative to contain the spread of Bolshevik revolution and the growing Russian chaos projected Romania as an important player within the Eastern European equation. This was an important asset to be used by Romania to secure - despite its limited contribution to the war efforts and the violation of the treaty concluded in 1916 by signing a separate peace treaty with the Central Powers - better conditions during the Paris peace negotiations with the Allied Victors and, especially important, to increase her leverage in pushing for a favorable decision regarding its territorial demands. Queen Marie of Romania, in particular, warned the Western leaders that if they will not meet Romania's territorial expectations, the disappointment could lead to a violent revolution in the country (MacMillan, 2013). In other words, a revolution in Romania would bring the threat of Bolshevism much closer to the heart of Europe. So that, a strong and territorial satisfied Romania would be a major contributor to the efforts of creating a stable Western-led order in Europe and the first line of Western defense against Soviet Bolshevism.

Therefore, a mix of skillful diplomacy and favorable geopolitical conditions allowed Romania to secure the historical territorial unification - symbolized by the act of the 1st of December 1918 - and emerge as an important player in the new Versailles European systemic order.

Bibliography

Berthelot, Henri, *Memorii și corespondență 1916-1919*, introducere de Glenn Torrey, București:

Editura Militară, 2012

Buttar, Prit, *The Splintered Empires. The Eastern Front 1917-1921*, Oxford: Osprey Publishing, 2017

Contele de Saint-Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată în România, 1916-1920* [The Notes of a Diplomat from old times in Romania, 1916-1920], București: Humanitas, 2016

Fușcan, Valentin-Ioan, Albionul în căutare de aliați 1914-1918 (The Albion in search for allies 1914-1918), București: Editura Militară, 2014

Ionescu, Mihail E., *România și Revoluția din Rusia în timpul Primului Război Mondial. Note pentru o sinteză istoriografică, vara 1916 – primăvara 1917* [Romania and the Russian Revolution during the First World War. Notes for a historiographical synthesis], București: Editura Militară (2018)

Ludendorff, Erich, *My War Memoires 1914-1918*, vol II, London: Hutchinson & Co., 1919. Available online at <https://archive.org/stream/mywararmemories19102lude#page/434>

MacMillan, Margaret, *Lessons from History? The Paris Peace Conference of 1919*, Global Affairs Canada, 25.04.2013. Available online <http://www.international.gc.ca/odskelton/macmillan.aspx?lang=eng>, accessed at 28 July 2018

Maresal Alexandru Averescu, *Notițe Zilnice din Război*, Vol 2 (1916-1918), București: Editura Militară, 1992

Maria Regina României, *Jurnal de război 1917-1918* [Marie Queen of Romania. Journal of War 1917-1918], București: Humanitas, 2015

Otu, Petre, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda* [Marshall Averescu. The Military, the Politician, the Legend], București: Editura Militară, 2009

Popa, Mircea N., *Primul Război Mondial 1914-1918* [The First World War 1914-1918], București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1979

Popa, Vasile, *Misiunea Generalului Coandă la Stavka 1916-1917* [General Coandă's Mission at Stavka]. București: Editura Militară, 2010

Preda, Gavriil, "Raportele ale ofițerilor francezi privind armata rusă de pe frontul român" (septembrie-octombrie 1917) [Reports sent by French officers regarding the Russian Army on the Eastern Front, September-October 1917], in *Armata Română și Marea Unire*, București: Editura Militară, 2018

Tanasescu, Florian et al, *Ideologie și structuri comuniste în România 1917-1918. Colecție de Documente* [Ideology and Communist structures in Romania 1917-1918. Collection of Documents], București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1995

Torrey, Glenn E., *România în Primul Război Mondial* (Romania in the First World War), București: Meteor Publishing, 2014

Torrey, Glenn E., *Armata revoluționară rusă și România. 1917* [The Russian Revolutionary Army and Romania. 1917], București: Editura Militară, 2005

NOTES

¹ Military Archives, Fond 949, File no. 717, Telegram sent by General Coanda to Romanian General Staff and the Minister of War, Office no. 422, 24 March 1917, ff. 65-66

² Romanian Military Archives (hereafter RMA), Fond Microfilm, Roll II.1-2495, Operative Order no. 55, General Staff to the First Army, 8 January 1918, f. 154

³ RMA, Fond Microfilm, Roll III.2493, Ciphred Telegram to Romanian General Staff, 23 April 1917, f. 201

⁴ RMA, Fond Microfilm, Roll III.2495, Operative Order no.55 issued by the Romanian General Staff, Operations Office, 8 January 1918, f. 154

⁵ RMA, Fond Microfilm, Roll III.2507, Order no. 5424 of 2 December 1917, f. 438

⁶ An Address to a Joint Session of Congress, January 8, 1918, in: PWW, Vol. 45, pp. 534-539 in Václav Horčíčka, *The Relationship between Austria-Hungary and the United States in 1918*, published online at 25 April 2015, p. 73, accessed at 23 August 2018

⁷ Glenn E. Torrey, Introduction, in Generalul Henri Berthelot, *Memorii și corespondență 1916-1919*, București: Editura Militară, 2012, 44

⁸ According to the Bucharest Peace Treaty of 7 May 1918, Romania had to return Southern Dobruja (the Cadrilater) and to cede the southern part of Northern Dobruja to Bulgaria, while the rest of the province remained under the joint control of the Central Powers.

ATELIER DE FILM DOCUMENTAR: „MILITARI EVREI ÎN MARELE RĂZBOI” (9 MAI 2018)

Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România – Cultul Mozaic, a organizat, la data de 9 mai 2018, la sediul său, atelierul de film documentar intitulat **Militari Evrei în Marele Război. In memoriam Sorin Avram.**

Cu această ocazie a fost proiectat filmul *Evrei eroi în Primul Război Mondial* în regia lui Sorin Avram. Proiecția a fost oferită în parteneriat cu Muzeul Municipiului București.

Gazda și moderatorul evenimentului a fost istoricul Adrian Cioflâncă, director al Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România.

Au fost invitați pentru a susține comunicări și a dezbate tema propusă doi cercetători de la Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară: Cerasela Moldoveanu, cercetător științific; dr. Șerban Pavelescu, cercetător științific și Irina Spirescu, cercetător, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România.

În deschiderea evenimentului Adrian Cioflâncă a evocat amintirea regretatului Sorin Avram, care s-a stins din viață la scurt timp după premiera filmului *Evrei eroi în Primul Război Mondial*. S-a adus în discuție stadiul actual al cercetărilor în domeniul istoriei evreilor în perioada Primului Război Mondial și direcții noi de cercetare. Au fost identificate o serie de lacune și lipsuri în realizarea unei documentări exhaustive referitoare la situația juridică a evreilor în preajma războiului.

Cerasela Moldoveanu a prezentat câteva documente din arhivele militare și civile menite să illustreze situația evreilor în armată, aportul adus de aceștia în Marele Război. A subliniat, la rândul său, insuficiența fondurilor de arhivă în legătură cu minoritatea evreiască.

Dr. Șerban Pavelescu a discutat despre legislația românească referitoare la regimul minorităților și cel referitor la recrutarea în armată, modul cum s-a realizat și aplicat acest lucru, a prezentat documente care să ateste faptul că statul român nu a avut la acea perioadă o legislație antievreiască, deși aceștia nu erau încetățeniți.

Irina Spirescu a vorbit despre medicii militari evrei, și despre cercetarea subiectului în arhivele militare din Pitești.

Au luat cuvântul o serie de invitați de marcă ai comunității, printre care și dna dr. Lya Benjamin, care au oferit publicului mărturii și reflecții asupra problemei antisemitismului prezent în societatea românească și contribuția avută de comunitatea mozaică în realizarea idealului național românesc și a implicării necondiționate a acestora în luptele duse pe front, în perioada 1916-1918.

CERASELA MOLDOVEANU*

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

„STUDIUL AL CÂMPULUI DE LUPĂ PENTRU A IDENTIFICA TEME ȘI LECȚII PENTRU A CONSOLIDA GÂNDIREA OPERAȚIONALĂ ȘI TACTICĂ. CAMPANIA DIN 1917 DIN ROMÂNIA” Comandamentul Corpului NATO de Reacție Rapidă Turcia

În perioada 20-29 iunie a.c., Comandamentul corpului NATO de reacție rapidă din Turcia (HQ NRDC-T) a organizat activitatea intitulată „Studiu al câmpului de luptă pentru a identifica teme și lecții pentru a consolida gândirea operațională și tactică. Campania din 1917 din România”. Studiul a fost structurat în două părți. Una teoretică, desfășurată în perioada 20-22 iunie la Comandamentul Corpului de Reacție Rapidă din Turcia și una practică, în România, în perioada 26-29 iunie 2019, pe traseul București-Buzău-Focșani-Mărăști-Mărășești-Brăila-București.

În prima parte, în cadrul seminarului organizat de Corpul de reacție rapidă al NATO în Turcia, la Istanbul a participat directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, general maior (ret.) dr. Mihail E. Ionescu. Activitatea a fost inclusă în cadrul pregătirii anuale de comandament a Corpului de Reacție Rapidă al NATO. Programul este structurat pe două dimensiuni. Prima vizează aspectele academice ale problematicei alese, respectiv organizarea unei serii de prezentări/prelegeri legate de aspectele teoretice și tactice, cu accent pe analiza logistică, scopurile și tipologiile de acțiune în cadrul operațiilor pe diverse teatre de acțiuni militare. Cea de-a doua dimensiune are o componentă practică, respectiv executarea studiului unei campanii militare (*Battlefield Study*), ceea ce presu-

pune prezența reprezentanților Corpului de Reacție Rapidă a NATO pe locul desfășurării acțiunilor propriu-zise de luptă, cu analiza hărților operațiunilor militare și a pozițiilor forțelor beligerante. Scopul unui astfel de studiu vizează aprofundarea conceptelor tactice și identificarea lecțiilor învățate care pot fi folosite în pregătirea operațional-tactică. În acest an tematica pregătirii de comandament a fost prestația armatei române în Primul Război Mondial.

Cu această ocazie, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a prezentat în fața comandamentului caracteristicile principale ale participării României la Primul Război Mondial (decizia strategică, relațiile cu aliații, marile bătălii din vara anului 1917, făptuirea Marii Uniri etc). Această activitate a avut loc la inițiativa locțiitorului comandamentului Corpului de Reacție Rapidă NATO, generalul-maior Tomiță-Cătălin Tomescu.

În cadrul prezentării au fost abordate o serie de problematice relevante pentru analiza și înțelegerea situației generale a frontului estic și rolul său în economia generală a războiului la sfârșitul anului 1916 și începutul anului 1917. S-a insistat, cu deosebire, asupra condițiilor militar-strategice de pe frontul românesc, cooperarea româno-rusă în vederea pregătirii ofensivei pe întreg frontul estic în 1917, abordarea conceptual-tactică a coman-

damentului român cu privire la acțiunile militare pe sectorul românesc de front, direcțiile de acțiune militară și desfășurarea bătăliilor de la Mărăști-Mărășești-Oituz, desfășurarea propriu-zisă a acestora și crizele la nivelul înaltului comandament ruso-român. A fost prezentat cadrul general modificat de schimbările dramatice aduse de revoluția bolșevică din octombrie/noiembrie 1917 și a deciziei de ieșire din război prin semnarea armistițiului și păcii cu Puterile Centrale.

Prelegerea a suscitât un viu interes din partea audienței și a generat dezbateri și schimburi de idei cu privire la relevanța strategică a frontului românesc și rolul militar al României în configurația de ansamblu a Războiului. Au fost ridicate o serie de întrebări care au vizat rolul Misiunii Militare Franceze în pregătirea armatei române, nivelul de reprezentare al ofițerilor francezi și rolul acestora la nivelul comandamentului român, impactul revoluției ruse din 1917 și detalii privind influența acesteia asupra organizării frontului estic.

Cea de-a doua etapă a activității s-a desfășurat în perioada 26-29 iunie. Studiul unei campanii militare (*Battlefield Study*) a avut în vedere analiza pe teren a bătăliilor de la Mărăști și Mărășești. Manuel Stănescu, cercetător în cadrul Institutului pentru Studii

Politice de Apărare și Istorie Militară, a făcut o analiză detaliată a bătăliilor cu ajutorul unor hărți care au clarificat poziționarea beligeranților, concepțiile strategice și tactice și desfășurarea acțiunilor de luptă. Prezentările au avut loc în fața celor două monumente de la Mărăști și Mărășești, fiind precedate de o prezentare a acestora, ceea ce a accentuat înțelegerea contextului în care au avut loc bătăliile și a configurației terenului. Interesul audienței a fost ridicat, iar întrebările au vizat cu predilecție cooperarea româno-rusă și coordonarea interarme, cu accent pe utilizarea aviației. În afara prezentărilor propriu-zise au avut loc acțiuni de comemorare la Mormântul Eroului Necunoscut din cadrul Cimitirului Eroilor din Buzău, la mausoleele de la Mărăști și Mărășești și la cimitirul militarilor germani din apropierea comunei Țifești.

Activitatea de studiere a câmpului de luptă cu cele două componente, teoretică și practică, a adus clarificări aliaților din cadrul NATO cu privire la înțelegerea situației generale a frontului estic la sfârșitul anului 1916 și începutul lui 1917 și valoarea aportului militar românesc la efortul de război aliat.

MANUEL STĂNESCU*

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

**MASĂ ROTUNDĂ, 7 IUNIE 2018:
„PACEA DE LA BUCUREȘTI
(24 APRILIE/7 MAI 1918) ȘI REINTRAREA
ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI
(28 OCTOMBRIE/10 NOIEMBRIE 1918)”**

În colaborare cu Arhivele Naționale Române, ISPAIM a organizat la Cercul Militar Național această masă rotundă, cu participarea istoricilor: Mihail E. Ionescu, Petre Otu, Sorin Cristescu, Manuel Stănescu, Șerban Pavelescu, Alexandru Madgearu (ISPAIM), Ioan Drăgan, Alina Pavelescu (ANR), Constantin Iordan, Daniel Cain (ISSEE), Dumitru Preda (MAE), Lucian Drăghici (AMNR), Cristina Constantin (MMN), Alin Spănu, Mihail Dobre (Universitatea București), Alexandru Oșca (CRIM), Octavian Țicu (Institutul de istorie al Academiei de științe a Moldovei), Iurie Lișman, Sergiu Cataragă (Centrul de cultură și istorie militară Chișinău), Voin Bojinov (Institutul de istorie al Academiei de științe a Bulgariei).

S-au dezbătut aspecte mai puțin cercetate în istoriografia românească a Primului Război Mondial: negocierile de armistițiu și pace dintre decembrie 1917 și mai 1918, situația Dobrogei, reintrarea României în război. Au fost prezentate și comentate surse inedite de proveniență românească, franceză, bulgară, rusă, germană și italiană, referitoare la: situația din teritoriul ocupat (A. Madgearu, A. Spănu, A. Pavelescu, C. Constantin), armistițiul mai puțin cunoscut de la Brăila din ianuarie 1918

(A. Spănu), condițiile în care s-a făcut demobilizarea armatei române (A. Oșca), iar apoi pregătirea pentru reintrarea în luptă (L. Drăghici, D. Preda). Activitatea parlamentului din timpul guvernării Marghiloman a fost analizată de D. Cain. Ocupația bulgară a Dobrogei a fost tratată pe de o parte de M. Stănescu în legătură cu clauzele tratatului de pace, iar pe de altă parte de C. Iordan, care a prezentat negocierile dintre Bulgaria și Germania pentru obținerea nordului Dobrogei, precum și de S. Cristescu (schimbul de opinii dintre Bulgaria și Turcia). V. Bojinov s-a ocupat de modul în care a ieșit Bulgaria din război. De un interes aparte au fost comunicările participanților din Republica Moldova, fiindcă au atins aspecte puțin cunoscute ale scurtei istorii ale Republicii Democratice Moldovenești (O. Țicu), și au prezentat reflectarea Tratatului de la București în istoriografia sovietică și rusă (I. Lișman, S. Cataragă).

Arhivele Naționale au pregătit o mică expoziție dedicată participării României la Primul Război Mondial, cu ocazia mesei rotunde. Comunicările prezentate vor fi publicate într-un volum.

*ALEXANDRU MADGEARU**

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

